

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

TÜRKİYE'NİN SINIRAŞAN SULARI VE SINIRAŞAN SULAR POLİTİKASI

Halit YEŞİL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Ankara, 2015

TÜRKİYE’NİN SINIRAŞAN SULARI VE SINIRAŞAN SULAR POLİTİKASI

Halit YEŞİL

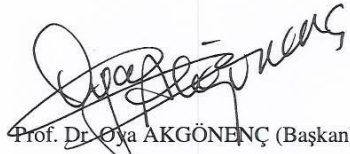
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

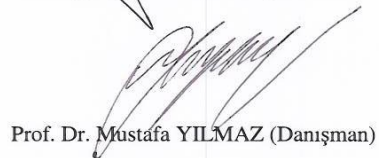
Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Halit YEŐIL tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Sınırşan Suları ve Sınırşan Sular Politikası" başlıklı bu çalışma, 26.05.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Oya AKGÖNEŇ (Başkan)

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (İkinci Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım Tezin kendi çalışmam olduğunu, araştırmada yer alan görüş ve yorumların şahsıma ait olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ❖ Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ❖ Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

13 Mayıs 2015

Halit YEŞİL

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında beni destekleyen ve teşvik eden aileme, arkadaşlarıma ve danışmanım Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a teőekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

YEŞİL, Halit, Türkiye'nin Sınıraşan Suları ve Sınıraşan Sular Politikası Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bu çalışmanın amacı, artan nüfusu ve gelişen ekonomisiyle birlikte suya olan ihtiyacı gün geçtikçe artan Türkiye'nin, sahip olduğu su potansiyelinin önemli bir kısmını oluşturan sınıraşan nehir havzalarındaki politikasını ortaya koymak ve küresel anlamda sınıraşan sular konusunda özellikle son dönemde artan mevzuat çalışmalarına ilişkin görüşlerini değerlendirmektir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde, sınıraşan sular konusunda ülkeler arasında temel ihtilaflardan birini teşkil eden "kavramlar" hususu ele alınarak konu hakkında ülkelerin havzalarda buldukları konumlara göre farklı tutumlarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde, sınıraşan suların kullanımında problemlerin ortaya çıkmaya başladığı ilk dönemlerde ortaya atılan doktrinler ve sözkonusu doktrinlere ilişkin ülkelerin yaklaşımları değerlendirilerek günümüz dünyasında artık kabul görmedikleri vurgulanmıştır. İkinci bölümde devamla, sınıraşan sular konusunda yeni yeni oluşturulmaya başlayan uluslararası mevzuata yönelik Türkiye'nin sınıraşan sular politikası çerçevesindeki tutumu aktarılmıştır.

Son bölümde ise, Türkiye'nin sınıraşan nehir havzalarındaki su potansiyeli, suyun kullanım yöntemleri ve mevcut projeler ele alınarak kıyıdaş ülkeler arasındaki ilişkilere olan yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Sınıraşan Sular Politikası, Doktrin, Havza, Sözleşme, Mevzuat

ABSTRACT

YEŞİL, Halit, Turkey's Transboundary Waters and Transboundary Water Policy Master Thesis, Ankara, 2015.

The aim of this study is to set forth Turkey's policy on transboundary waters which constitutes important water potential of Turkey, whose water needs are increasing together with its growing population and developing economy, and to evaluate her opinions in particular related to legislative studies that have increased recently in the field of transboundary waters at the global level.

In this framework, in the first chapter of this study, by addressing the "definitions" which is one of the conflicting issues among the countries in transboundary waters, different positions of countries on this matter depending on their status in a transboundary river is given.

In the second chapter, by evaluating the doctrines that were developed at the beginning of the emergence of the problems in the utilization of transboundary waters, and the positions of countries with regard to these doctrines, it was emphasized that these doctrines are not acceptable in today's world. Furthermore, in the second chapter, Turkey's position, in the context of its transboundary water policy, in relation to newly developed international legislation is explained.

In the last chapter, by putting forth Turkey's water potential in transboundary water basins, the methods for utilization of water and existing projects, the reflection of these on relations between riparian countries are evaluated.

Key words: Transboundary Water Policy, Doctrine, Basin, Agreement, Legislation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
BİLDİRİM	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
SU İLE İLGİLİ ULUSLARARASI KAVRAMLAR	4
1.1 Suyu Temel Alan Kavramlar	4
1.1.1 Ortak Sular.....	4
1.1.2 Uluslararası Sular.....	5
1.1.3 Ulusal Akarsular.....	6
1.1.4 Sınırşan Sular.....	6
1.2 Ülkeyi Temel Alan Kavramlar	7
1.2.1 Yukarı / Asağı Kıyıdaş Ülkeler.....	7
İKİNCİ BÖLÜM	9
SINIRAŞAN SULARA İLİŞKİN MEVZUAT OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI	9
2.1 Doktrinler	10
2.1.1 Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini (Absolute Territorial Sovereignty).....	10
2.1.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini (Absolute Teritorial Integrity).....	14
2.1.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini.....	16
2.1.4 Adil Kullanım Doktrini.....	18

2.2 Uluslararası Hukuk Derneği'nin (UHD) Çalışmaları	20
2.3 Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) Çalışmaları.....	22
2.4 Mevcut Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Tutumu	23
2.4.1 BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu	23
2.4.2 BM-AEK Sıniraşan Su Yollarının, Uluslararası Göllerin Kullanımı Ve Korunması Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi) ve Türkiye'nin Tutumu.....	28
2.4.3 BM-AEK Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı Ve Yargıya Başvuru (Aarhus) Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu.....	34
2.4.4 BM-AEK Sıniraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo) Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu.....	37
2.4.5 AB Su Çerçeve Direktifi (SÇD) ve Türkiye'nin Tutumu.....	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
TÜRKİYE'NİN SINIRAŞAN SULAR POLİTİKASININ HAVZALAR BAZINDA UYGULAMALARI.....	45
3.1 Türkiye'nin Yukarı Kıyıdaş Olduğu Sıniraşan sular	49
3.1.1 Aras-Kura Havzası Sıniraşan ve Sınır Oluşturan Suları	49
3.1.2 Çoruh Havzası Sıniraşan ve Sınır Oluşturan Suları.....	54
3.1.3 Fırat-Dicle Havzası Sıniraşan ve Sınır Oluşturan Suları	58
3.2 Türkiye'nin Aşağı Kıyıdaş Olduğu Sıniraşan Sular	84
3.2.1 Asi Havzası Sıniraşan ve Sınır Oluşturan.....	84
3.2.2 Meriç – Ergene Havzası Sıniraşan ve Sınır Oluşturan Sular	91
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR

BM-AEK: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

OTK: Ortak Teknik Komite

HES: Hidro Elektrik Santrali

A.B.D: Amerika Birleşik Devletleri

YDSK: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

s.:Sayfa

UHD: Uluslararası Hukuk Derneği

UHK: Uluslararası Hukuk Komisyonu

ESGY: Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı

SÇD: Su Çerçeve Direktifi

OSİB: Orman ve Su İşleri Bakanlığı

SYGM: Su Yönetimi Genel Müdürlüğü

ÇED: Çevre Etki Değerlendirme

FAO: BM Gıda ve Tarım Örgütü

S.B.E.: Sosyal Bilimler Enstitüsü

y.y.: Yayın yeri yok

y.t.: Yayın tarihi yok

ha: Hektar

kwh: Kilowat Saat

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1 Türkiye'nin Sınırşan Nehir Havzaları	48
Tablo 2 Türkiye'nin Su ve Kara Sınırları	48
Tablo 3 Çoruh Havzası Baraj ve HES Projeleri	56

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Aras-Kura Havzası Genel Görünüm	50
Şekil 2 Çoruh Havzası Genel Görünüm.....	55
Şekil 3 Fırat Dicle Havzası Genel Görünüm	58
Şekil 4 Asi Havzası Genel Görünüm	85
Şekil 5 Meriç-Ergene Havzası Genel Görünüm	92

GİRİŞ

Su, kainatın varoluşundan itibaren canlıların yaşam süreleri içerisinde hayatlarını idame edebilmeleri için ihtiyaç duydukları en temel madde olmuştur. Nitekim tarihin her evresinde insanlar yaşam yerlerini su kaynaklarına yakın yerlerde seçerek bu temel kaynağa kolay erişim sağlamayı hedeflemişlerdir. Dahası bugün başka bir gezegende mümkün olabilecek hayatın ilk belirtisi olarak orada suyun olup olmadığının araştırıldığı bilimsel bir gerçektir.¹

Gün geçtikçe su, ekolojik denge içinde ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın en önde gelen faktörü olma özelliğini kazanmaktadır.² İnsanlık tarihinde dönem dönem bazı doğal kaynaklar öne çıkmakta ve çağın gelişimini etkilemektedir. Nitekim 19.yüzyılda kömür, 20.yüzyılda petrol, endüstriden ulaşımaya kadar toplumlardaki bütün sektörleri etkilemiş, yönlendirmiş ve ayakta durmalarını sağlamıştır. Günümüzde yaşanan nüfus patlaması, endüstriyel büyüme ve teknolojik gelişim, kaynak kullanımını etkilemekte, bu gelişime koşut olarak öne çıkan doğal kaynaklar da değişmektedir. Geçmiş dönemlerin doğal kaynaklarından farklı olarak su öncelik kazanmaya ve uluslararası ilişkilerin de önemli bir konusu olmaya başlamıştır. Tüm canlıların yaşaması için vazgeçilmez bir madde olan su gelişmişlik göstergelerine de yeni bir boyut getirmektedir. Gelişmişlik düzeyi yükseldikçe artan su tüketiminden tarımsal sulamaya ayrılan su oranı azalmakta, suyun endüstriyel ve sulama dışı kullanım oranı ise artmaktadır. Nitekim Sanayi Devrimi ile birlikte suya olan talep büyük ölçüde artmış, suların bol olduğu bölgelerde bile mevcut sular yetersiz kalmıştır.³

¹ Zekai Şen, **Kur'an-ı Kerim ve Su Bilimi**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.7.

² Dünyadaki su kullanımına ilişkin tarihi bir perspektif sunmasının yanısıra değişen dünya düzeniyle birlikte su kullanımının toplumlar ve çevre üzerindeki mevcut ve olası etkilerini irdeleyen eser için bkz. Julian Caldecott, **Water: The Causes, Costs, and Future of a Global Crisis**, Virgin Books, March, 2010.

³ Ludwik A. Teclaff, **Water Law in Historical Perspective**, William S. Hein & Co. Inc., New York, 1985, s.2; Norveçli Profesör Terje Tvedt ise su ve sanayi devrimi arasındaki ilişkiye çok farklı bir açıdan yaklaşmaktadır, Tvedt'e göre sanayi devrimi, suyun insanlık tarihi boyunca toplumları şekillendiren bir unsur olduğunun anlaşılmasına yardım etmesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tarihçiler sanayi devriminin neden Çin'de, Hindistan'da veya Avustralya'da değil de Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de başladığına dair birbiriyle çelişen iki görüş bildirmektedirler. Birincisi, devrimin Avrupa'daki siyasi ideolojiler ve sosyal yapılar neticesinde ortaya çıktığı görüşü, bir diğeri ise, Avrupa ve Dünya arasında kölelik ve sömürgecilik nedeniyle var olan ilişki sonucunda sözkonusu devrimin ortaya çıktığıdır. Tvedt'e göre ise İngiltere'deki su sistemlerinin yapısı, sanayi devriminin neden burada başladığını net bir şekilde

Yerkürenin karasal yüzeyinin % 46'sı sınıraşan nehir havzaları ile kaplı olduğu⁴ ve dünya nüfusunun %40'ının, birden fazla ülke arasında paylaşılan nehirlerin çevresinde yaşamakta olduğu dikkate alındığında, suyun uluslararası politikadaki yeri daha da belirginleşecektir.⁵

Yapılan bir araştırmaya göre, dünya genelinde bulunan 1,4 milyar km³ suyun sadece 37 milyon km³'ü (% 2,5) tatlı sulardan oluşmaktadır. Tatlı su kaynaklarının ise % 97'si yeraltı sularından oluşmakta, kullanılabilir ve içilebilir özellikte tatlı sular toplam su miktarının % 1'inden daha az bir oranda bulunmaktadır.⁶ Bu rakamlar insanlar için hayati öneme sahip tatlı su kaynaklarının ne kadar az ve kıymetli olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan, dünyadaki birçok nehir havzası, iki ya da daha fazla ülkeden geçmek suretiyle "sınıraşan su" niteliği taşımakla birlikte, geçmişte fiziksel olarak tespiti ve kolay uygulanabilirliği nedeniyle akarsuların ülkeler arasında sınır olarak kabul edilmesi nedeniyle birçok nehir aynı zamanda "sınır oluşturan su" özelliği göstermektedir. Diğer bir deyişle bir akarsuyun birden fazla paydaşı bulunmaktadır. Bu durum sınıraşan suların gerek kullanımı gerekse yönetimi hususunda sınıraşan su havzaları ile ilgili ülkeler arasında ihtilaflara yol açabilmektedir. Artan su talebi ve kaynakların kısıtlı olması sebebiyle bu ihtilaflar, konuya ilişkin olarak evrensel düzeyde kabul görmüş bir mevzuatın bulunmaması nedeniyle çözülmesi güç sorunlar ortaya çıkarma potansiyeli

açıklamaktadır. "Önceleri endüstriyel gelişim su değirmenlerinin gücü ve kanallar boyunca malların toplu taşınabilmesiyle sağlanmıştır. İngiltere'nin nehirleri, ülke üzerindeki iletişimi iyi bir şekilde sağlaması nedeniyle her ikisi için de çok uygundur. Diğer taraftan deniz kenarına oldukça yakın bir konumda olan bahsekonu nehirlerin hepsi yıl boyunca fazla alüvyon taşımayan düzenli akışlara sahiptirler. Dünyanın diğer bölgelerine bakıldığında ise nehirlerin alüvyonlarla dolu ve çok geniş olduğu, ayrıca kontrollerinin de zor olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik dünyanın diğer bölgelerindeki nehirler çoğunlukla aynı yöne akıyordu veya akışları dönemsel olarak değişkenlik gösteriyordu." Bkz. Inge Jonckheere, **European Science Foundation**, "Using water to understand human society – from the industrial revolution to global trade", 26 November 2008, <http://www.esf.org/media-centre/ext-single-news/article/using-water-to-understand-human-society-from-the-industrial-revolution-to-global-trade-536.htm> , Erişim: 12.02.2015; Ayrıca Tvedt'in tüm kıtalardan 25 ülkeyi gezerek, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile birlikte uluslararası bir meseleye dönüşen su konusunda ülkelerin yaklaşımlarını, inşa ettikleri büyük su projeleri vechesiyle ele alan ve su ile toplumlar arasındaki ilişkiyi incelemek suretiyle suyun gezegendeki rolüne değinen eseri için bkz. Terje Tvedt, **A Journey in the Future of Water**, I.B. TAURIS, New York, 2013.

⁴ **Türkiye Ulusal Hidroloji Topluluğu e-Bülteni**, DSİ Genel Müdürlüğü , Etüt, Planlama Ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı Uluslararası Hidrolojik Faaliyetler Şube Müdürlüğü, Sayı: 09, Eylül 2014, e-Bülten için bkz. <http://www.dsi.gov.tr/docs/tuhk/tuhk-bülteni-09-2014.pdf?sfvrsn=0> Erişim: 17.09.2014.

⁵ A. Nazmi Üste, "Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası Açısından Sınıraşan Sularımız", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fakülte Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 1998, s.231.

⁶ **The Greening of Water Law: Managing Freshwater Resources for People and the Environment**, United Nations Environment Programme (UNEP), UNON Publishing Services Section, Nairobi, August 2010, s.1.

taşımaktadır.⁷

Suyun kıt bir kaynak olduğunun yoğun olarak hissedilmesiyle beraber, Ortadoğu başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde bu kaynaktan maksimum yararlanma olanakları incelenmeye ve bu yönde politikalar üretilmeye başlanmıştır.⁸ Özellikle iki veya daha çok ülkenin sınırlarını aşarak başka bir ülke topraklarına akmaya devam eden ve "sınır aşan sular" (transboundary waters) olarak isimlendiren nehirleri kapsayan coğrafyada yer alan ülkeler arasında gergin ilişkilerin olduğu dikkat çekmektedir.

“Su”, Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafyada geçmişten kalan ve geleceğe uzanan bir miras görünümündedir. Bölgede hızla artan nüfus, doğal kaynaklara ve özellikle suya duyulan gereksinimi arttırmış, yaşanan istikrarsızlıklar ile optimal ve sürdürülebilir kullanım koşullarının oluşturulamamasının yanısıra iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri neticesinde su kaynakları yetersiz bir duruma gelmiştir.⁹

Sınır aşan sular konusunda dünyada ve özellikle mücavir bölgesinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, “suların hakça, akılcı ve optimum kullanımını, suyun yararlarının paylaşılmasını ve diğer kıyıdaş ülkelere ciddi zarar (significant harm) verilmemesini” temel ilke olarak kabul etmekte ve politikalarını bu ilke çerçevesinde oluşturmaya gayret göstermektedir.

⁷ Su konusunun çatışma ve işbirliği potansiyeli üzerine detaylı bir çalışma için bkz. Dursun Yıldız, **SU'DAN SAVAŞLAR**, Truva Yayınları, İstanbul, 2010; Ayrıca, küreselleşen dünya ile birlikte günümüzde çoğu zaman etnik veya dinsel savaşlar şeklinde maskelenen önemli pek çok ihtilafın, aslında kıt ve yaşamsal öneme sahip doğal kaynaklar üzerinde yaşanan çatışmalardan beslendiği tezini işleyen eser için bkz. Vandana Shiva, **SU SAVAŞLARI: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar**, Çeviren: Ali K. Saysel, BGST Yayınları, İstanbul, 2007; Suyun çatışma potansiyeli romanlara dahi konu olmuştur. Bkz. Till Bastian, **Su Savaşları**, Çeviren: Cem R. Yıldırım, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2011.

⁸ Dünya genelinde çeşitli bölgelerde suya ilişkin yaşanan sorunlar ve ülkelerin tutumları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet S. Erol, Alper Şen, vd., **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Editör: Aziz Koluman, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

⁹ Ahmet Davutoğlu, **2012 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Dışişleri Bakanlığı'nın 2012 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, Ankara, 2011, s.101.

BİRİNCİ BÖLÜM

SU İLE İLGİLİ ULUSLARARASI KAVRAMLAR

Doğduğu ülke sınırları içerisinde denize dökülen akarsular ulusal nehirler olarak tanımlanmakta olup, sözkonusu nehirler buldukları ülkenin hukukuna tabi olduklarından bu nehirlerden faydalanma hususunda uluslararası hukuk bakımından bir problem yoktur. Ancak bir nehir doğduğu ülkenin sınırları dışına çıkıyorsa o zaman ülkelerin konumu, politik ve askeri gücü, suya olan talebin esnekliği ve suyun kullanım imkanları gibi etkenlerle farklı tanımlamalara konu olabilmektedir.

Sınıraşan havzalara sahip ülkelerin su politikalarında önemli bir yer edinen kavramlar konusunun daha detaylı incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

1.1 Suyu Temel Alan Kavramlar

1.1.1 Ortak Sular

Genel itibariyle ulusal su özelliği göstermeyen, iki ya da daha fazla devlet sınırını aşan akarsulara “ortak sular” denmektedir. Ortak sular kavramı, birden fazla ülke ile bağlantısı bulunan sular konusunda kullanılan en eski kavram olarak bilinmekte olup, 20.yüzyıla kadar Avrupa’da akarsuların kullanımına ilişkin bazı anlaşmalarda “ortak sular” ya da “müşterek sular” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.¹⁰

Sınıraşan sular için “ortak sular” kavramının kullanılması daha çok aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından tercih edilmektedir. Bunun da temel sebebi tıpkı uluslararası su kavramında olduğu gibi ortak su kavramının da yukarı devletin inhisarında/tekeline

¹⁰ Örneğin, sözkonusu kavram 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Anlaşması’nın 5.Maddesinde “...nehri Sava’nın bir yakası Devlet-i Aliye’ın zabtında ve bir yakası müşarünileyh Çaşar Zabıtında olmagla mabeynde olan nehri Sava ve bu mabeynde vaki adalar dahi müşterek olub, gerek sefinelerin mürur ve uburu gerek gayri menafide iki tarafın reayası alesseviye intifa eyleyüp birbirile hüsni muamele eyleyeler...” şeklinde geçmektedir. Bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.28; Ayrıca anılan tanımlama, 1718 tarihli Pasarofça Anlaşması, 1799 tarihli Avusturya ile Palatin Elektörü arasındaki Anlaşma, 1816 tarihli Prusya ile Hollanda arasındaki Sınır Anlaşması, 1856 tarihli Fransa ile İspanya arasındaki Sınır Anlaşması ve 1864 tarihli Portekiz ile İspanya arasındaki Sınır Anlaşması’nda da kullanılmıştır. Bkz. Münevver Aktaş Acabey, **Sınıraşan Sular:Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye’nin Diğer Sınıraşan Suları**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2006, s.19.

olmadığını çağrıştıran ve aşağı kıyıdaş devletin de su üzerinde hakkı olduğunu ihtiva eden bir anlamsal derinliğe sahip olmasıdır. Bu nedenle yukarı kıyıdaş devletler tarafından tercih edilen bir kavram değildir. Her iki kavramlaştırma sonucunda da sınıraşan su üzerindeki egemenlik hakkı yukarı kıyıdaşın tekelinden alınmakta ve devletlerarasında bir egemenliğin kullanımı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla uluslararası su kavramı ile ortak su kavramı birbirlerinin farklı görünümünden ibaret iki kavramdır. Yukarı kıyıdaş devletleri kullanmayı tercih ettiği temel kavram ise sınıraşan su kavramıdır.

Hem yukarı hem de aşağı kıyıdaş konumundaki Türkiye de sınıraşan sular politikası çerçevesinde tüm ulusal ve uluslararası girişimlerinde sınıraşan su kavramını ön plana çıkarmaktadır.

1.1.2 Uluslararası Sular

Uluslararası suların ilk tanımı 8 Haziran 1815 tarihli Viyana Kongresi Sonuç Senedi'nin 108. ve 109. maddelerine dayanmaktadır. Buradaki tanıma göre uluslararası sular kendi doğal mecraları içinde ülkelerin sınırlarını ayıran veya birden çok ülkeden geçen sulardır.¹¹ Bir görüşe göre, herhangi bir akarsuyun uluslararası su olarak nitelendirilebilmesi için her şeyden önce, içerisinde bulunduğu havzadaki ülkelerin hepsinin taraf olduğu bir anlaşmanın mevcut olması gerekmektedir.¹² Uluslararası akarsular bağlamında nehir, ırmak, sınıraşan su, suyolu, gibi birçok tabir kullanılıyor olsa da, bugün bunlar birden fazla devletin topraklarında bulunan nehir, göl veya yeraltı sularını ifade ettikleri müddetçe hukuksal olarak anlam kazanmaktadırlar. Bunlar ya iki devlet arasında sınır çizgisini oluşturmakta veya bir devletten doğarak diğer devletin topraklarına akmaktadır. Bazen de her ikisini birlikte gerçekleştirmektedir. Uluslararası su kavramı her ikisini de içermektedir.¹³

Uluslararası suların sınır teşkil etmesi bakımından yapılan diğer bir tanıma göre ise uluslararası sular, ülkeleri ayıran ayırım çizgisi ya akarsuyun tam ortasından ya da

¹¹ Cem Sar, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara, 1970, s.52.

¹² Neşet Akmandor, Hasan Köni, Hüseyin Pazarıcı, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV Yayınları, Ankara, 1994, s.248.

¹³ Tiryaki, Mutullah, **a.g.e**, s.21.

akarsuyun ulaşımına elverişli bölümünün ortasından geçen ve ülkelerin aralarında yaptıkları anlaşmalarla sınırlarını belirledikleri sulardır.¹⁴ Ancak bir akarsuyun ulaşımına elverişli oluşu, onun uluslararası akarsu olarak tanımlanması için yeterli olmamaktadır. Bu durum ya ülke devletinin tek taraflı bir işlemi aracılığıyla ya da ülke devletinin de içinde bulunduğu uluslararası bir anlaşma ile uluslararası akarsu olarak tanımlanabilir. Ulaşımına elverişlilik kıstası, nehirlerden modern anlamda tarım, endüstri, enerji üretimi kullanımının yaygın olmadığı dönemler için söz konusudur. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan ekonomik ve teknolojik gelişmelerle nehir sularından faydalanma şekilleri de artmıştır. Bunun neticesinde bir nehrin ulusal ya da uluslararası nehir olduğunu açıklamaya çalışan coğrafi ve ulaşımına elverişlilik kıstaslarını temel alan yaklaşım terk edilerek sadece coğrafi kıstas esas alınmaya başlanmıştır.¹⁵

1.1.3 Ulusal Akarsular

Ulusal akarsu kavramı, literatürde tanımı üzerinde en fazla görüş birliği sağlanmış olan kavramdır. Kavrama yüklenen anlam şöyledir; Kaynağından denize aktığı yere kadar, bir devletin hudutları içinde kalan akarsular ulusal akarsulardır. Buradaki belirleyici husus, akarsuyun bütün mecrasının, yani kaynağından denize döküldüğü veya sona erdiği noktaya kadar tek bir devletin ülkesinde kalmasıdır. Zira akarsuyun sona eriş noktası her zaman denize kavuşmaz. Herhangi bir akarsu denize dökülmeden, doğduğu ülke sınırları içinde örneğin bir göle dökülerek son bulabilir.¹⁶ Bu tür akarsular üzerinde yapılacak düzenlemenin tamamı ulusal yetki kavramının içinde kalmakta ve uluslararası hukukun konusu olmamaktadır.¹⁷

1.1.4 Sınıraşan Sular

Genel itibarıyla sınıraşan su kavramı bir devletin sınırları içerisinde doğan ve başka bir

¹⁴ Orhan Tiryaki, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1994, s.5.

¹⁵ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri Kitabı**, Cilt: II, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996, s.244-245.

¹⁶ İsmail Kapan, **Türkiye ile Suriye arasında Su Anlaşmazlığı**, İstanbul Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.7.

¹⁷ Ömer Esenyel, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mart 2011, s.4.

devletin sınırları içerisinde geçerek akışına devam eden sular olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Sınırtaşan suların genel itibariyle tanımı bu şekildedir. Literatürde ise sınırtaşan su tanımının niteliği, devletlerarasında akış gerçekleştiren bir nehrin uluslararası su mu yoksa sınırtaşan su mu olarak kabul edileceğinde kendini göstermektedir.¹⁹ Esas olarak yukarı kıyıtaş devletler kendisinden kaynağını alan suyu sınırtaşan su kavramı çerçevesinde değerlendirirken aşağı kıyıtaş devletler ise sözkonusu suyu uluslararası su kavramı çerçevesinde değerlendirme eğilimini taşımaktadırlar.²⁰

Yeryüzünde pek çok akarsu, bir ülkede doğduktan sonra başka bir ülkeye/ülkelere geçmekte ve sınırtaşan su niteliğini taşımakta, bazıları yer yer iki ülke arasındaki sınır boyunca da akarak sınır oluşturan su işlevini görmektedir. Dünya genelinde 145 ülkeye yayılmış yaklaşık 263 sınırtaşan ve/veya sınır oluşturan, çokuluslu akarsu havzası mevcut olup sözkonusu akarsular kıta alanlarının yarıya yakın kısmını kaplamakta ve dünyadaki tatlı su kaynaklarının %60'ını oluşturmaktadır.²¹

Sınırtaşan sular bazen iki devletle ilişkili olabileceği gibi, ikiden fazla ülkeyi de kapsayabilir. Örneğin, Çoruh Nehri sadece Türkiye ve Gürcistan'ı ilgilendiren bir sınırtaşan su niteliğini taşıırken Tuna Nehri ise 17 ülkeden geçmektedir.²²

1.2 Ülkeyi Temel Alan Kavramlar

1.2.1 Yukarı / Aşağı Kıyıtaş Ülkeler

Kıyıtaş ülke, sınırtaşan sulara kıyısı bulunan, bu suların bir kısmı topraklarında bulunan ülke anlamına gelmekte olup, sınırtaşan suların akış yönüne göre yukarı havza konumundaki ülkeler “yukarı kıyıtaş (membra) ülke”, aşağı havza konumundaki ülke ise “aşağı kıyıtaş (mansap) ülke” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir sınırtaşan su olan

¹⁸ Şerif Hızlı, **Türkiye'nin Sınırtaşan Suları ve Bu Suların Kullanımı ile İlgili Politikaları**, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, Şubat 2010, s.5.

¹⁹ Finlandiya, çalışmanın ileriki bölümlerde detaylı bilgi verilecek BM Su Sözleşmesi'nin ön görüşmelerinde, sözleşmede kullanılan “su yolu” (watercourse) kavramının yeterince açık olmadığını ifade ederek bu tabirin yerine “sınırtaşan sular” (transboundary waters) ibaresinin dağa doğru olacağını savunmuştur. Bkz. **Report of the Secretary-General, A/51/275, CONVENTION ON THE LAW OF THE NON-NAVIGATIONAL USES OF INTERNATIONAL WATERCOURSES**, 6 August 1996, s.22.

²⁰ Mutullah Tiryaki, **Sınırtaşan Sular ve Fırat ile Dicle Nehirlerinin Durumu**, Gazi Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.18.

²¹ **Transboundary Waters: Sharing Benefits, Sharing Responsibilities**, UN Water Thematic Paper, 2008, s.1.

²² Hızlı, a.g.e, s.5.

Fırat için, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülkeler olmaktadır. Suriye için ise, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Irak da aşağı kıyıdaş ülke konumundadır.²³ Sonuç olarak, su konusundaki “sınıraşan sular (transboundary waters)” ve “uluslararası sular (international watercourses)” tanımlamalarının anlamları benzer olmakla birlikte kullanımları konusunda ülkeler arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ülkeler arasındaki hakların tanınması bakımından bir akarsuyu “uluslararası” veya “sınıraşan” olarak tanımlamanın pratikte önemi çok fazladır. Bu terimlerin anlamlarındaki karışıklık ve birbirini yerine kullanılmasının asıl gerekçesi ise ülkelerin akarsuların paylaşımı ve kullanım önceliğini sağlamaya yönelik çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, “uluslararası” tanımlaması genellikle paylaşılabilirliği çağrıştırmakta, akarsuda eşit düzeyde bir paylaşım ve söz hakkıyla birlikte sadece akarsuyun geçtiği ülkeleri değil üçüncü ülkeleri de ilgilendiren bir konu anlamı taşımaktadır. “Sınıraşan” tanımlamasından ise memba ve mansap ülkeler arasında eşit egemenliğe ilişkin herhangi bir çıkarım yapılmamaktadır.

Bu nedenle “uluslararası sular” terimini büyük çoğunlukla kullanan ve uluslararası hukukta da bu şekilde kullanılmasını isteyen ülkeler mansap ülkeleridir. Bu kullanımdaki amacın, akarsuyun kaynaklandığı ülkenin akarsu üzerindeki egemenliğini azaltarak, mevcut suyun paylaşımını sağlamak ve kullanımında daha fazla söz hakkına sahip olmak olduğu değerlendirilmektedir.

²³ Hakan Cirit, **Sınıraşan Sular ve Türkiye**, Dicle Üniversitesi S.B.E Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2007, s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SULARA İLİŞKİN MEVZUAT OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI

Sınıraşan sulardan ulaşım dışı faydalanma konusundaki hukuki düzenlemeler, 19. yüzyılın sonlarından bu tarafa üzerinde çalışılmakta olan bir konu olup²⁴, günümüze kadar bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, konu henüz yeterince olgunlaştırılmamış ve sınıraşan sular bağlamındaki sorunlar devletler tarafından ikili anlaşmalar yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır.²⁵ Diğer taraftan, uluslararası sular üzerinde, ulaşım kuralları ile ilgili olarak nispeten daha eski tarihlerde başlayan hukuk oluşturma çalışmaları, günümüze kadar genel anlamda önemli seviyelere ulaştırılmış ve temel prensipler tespit edilmiştir.²⁶

19. yüzyılın sonlarına kadar önemli faydalanma şekillerini teşkil eden ulaşım, balıkçılık ve küçük çapta sulama gibi, etkileri belli sınırlar içerisinde kalan sınıraşan sulardan yararlanmada, kıyıdaş ülkeler arasında önemli çıkar çatışmaları meydana getirmediklerinden uluslararası hukuk tarafından çözüme kavuşması gereken bir konu olarak görülmemiş ve yeterince üzerinde durulmamıştır.²⁷

Sözkonusu sulardan ulaşım dışı faydalanma konusunda ise, bu alandaki ihtiyaçların artmasıyla birlikte, ancak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren hukuki düzenleme gayretleri kendini göstermiştir.²⁸

Bu konuda Birleşmiş Milletler Uzmanlar Komitesi'nin bir raporunda yer almış olduğu

²⁴ Sözkonusu çalışmalara ilişkin detaylı bilgi için bkz. Teclaff, **a.g.e.**; Joseph W. Dellapenna, Joyeeta Gupta, "The Evolution of Global Water Law", **The Evolution of the Law and Politics of Water**, Editörler: Joseph W. Dellapenna, Joyeeta Gupta, Springer Science & Business Media, 2009; ayrıca sınıraşan sular hukuku konusunda BM Su Sözleşmesi'ne gelinceye kadarki tarihsel süreci özetleyen makale için bkz. Gabriel Eckstein, "Development of International Water Law and the UN Watercourse Convention", **Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective**, Editörler: Anthony Turton, Roland Henwood, African Water Issues Research Unit, 2002.

²⁵ Dünya genelindeki birçok sınıraşan nehir havzasındaki kıyıdaş ülkeler arasında imzalanan anlaşmalara ilişkin özet bilgiler için bkz. Heather L. Beach, Jesse Hamner, vd., **Transboundary Freshwater Dispute Resolution: Theory, Practise and Annotated References**, United Nations University Press, Tokyo, 2000.

²⁶ Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren Uluslararası Denizcilik Örgütü tarafından konuya ilişkin gerçekleştirilen mevzuat çalışmaları için bkz.

<http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Default.aspx> Erişim: 02.02.2015.

²⁷ Tiryaki, Orhan, **a.g.e.**, s.16.

²⁸ Kapan, **a.g.e.**, s.40.

gibi, birden çok devletin ülkesinden geçen nehirlerden yararlanma imkanına ilişkin milletlerarası hukuk kurallarının yokluğu sebebiyle bu mesele yazarların görüş ve kanaatleriyle şekillenmiştir.²⁹

Bu görüşleri üç genel esasta toplamak mümkündür.³⁰

- Ülkesinden nehir geçen devlet, o nehir üzerinde diğer devletlerin menfaatlerini düşünmeyerek, istediği gibi kullanma hususunda sınırsız bir egemenlik hakkına sahiptir.
- Ülkelerinden nehir geçen devletler, kaynağa daha yakın olan önceki devletlerden suların doğal akışına aykırı olacak, akışı engelleyecek hiçbir harekette ve teşebbüste bulunulmamasını istemek hakkına sahiptirler.
- Ülkelerinden nehir geçen devletler, diğer devletlere yapacağı olumsuz sonuçları dikkate almayarak o nehirde önceden kararlaştırılmış hallerde istedikleri şekilde yararlanmak hakkına sahiptirler.

Söz konusu dönemde bu görüşler ışığında faydalanma hakkına dair farklı teoriler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en çok benimsenenleri mutlak egemenlik, doğal durumun bütünlüğü, ön kullanımın üstünlüğü ve adil (hakkaniyete uygun) kullanım doktrinleridir. Birçok mevcut çözüme dayanak teşkil eden bu doktrinler, günümüzde kabul görmemekle birlikte gelinen noktayı ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

2.1 Doktrinler

2.1.1 Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini (Absolute Territorial Sovereignty)

Genel olarak, yukarı kıyıdaş devletin, aşağı kıyıdaş devletin etkilenmesini göz önünde bulundurmadan nehir sularını istediği gibi kullanabilmesi ve hatta suyun yönünü saptırabilmesi şeklinde tanımlanan bu görüş, adını ABD ile Meksika arasında sınıraşan nehir konumundaki Rio Grande Nehri'ne ilişkin çıkan anlaşmazlığın çözümü için görüşlerini açıklayan Amerikalı hukukçu Judson Harmon'dan³¹ almıştır.

1895 yılında ABD'nin sulama çalışmaları sebebiyle nehirdeki su seviyesinin düşmesinin,

²⁹ A.g.e, s.44; Bahse konu dönemde dile getirilen görüşler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenen Doktrinlerin altyapısını oluşturmakla kalmış, ülkeleri bağlayan kurallara dönüşmemiştir.

³⁰ Rauf Versan, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk –Arap İlişkileri", **Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Editör: Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.443.

³¹ Harmon, 1909-1913 yılları arasında iki dönem Ohio Valiliği görevini yürüten ABD'li hukuk adamıdır. Detaylı bilgi için Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Judson_Harmon , Erişim: 08.07.2014.

nehir üzerindeki ulaşımı olumsuz etkilediğini ve izni olmadıkça nehir suyunu büyük ölçüde azaltacak tedbirlerin uygulanamayacağını ileri süren Meksika'nın tepkisine neden olmuştur. Meksika protestosunu, 2 Şubat 1848 tarihli ABD ile imzaladığı Guadalupe Hidalgo Anlaşmasına dayandırmaktaydı. Bu anlaşmaya göre Rio Grande'nin El Paso yakınındaki ABD-Meksika sınırının aşağı tarafında, iki devletin gemileri ve vatandaşları için ulaşım serbest ve ortak olacak, anlaşmayı imzalayan devletlerden hiçbiri belirtilen hakların uygulanmasını kısmen veya tamamen engelleyecek adımları diğer ülkenin onayı olmaksızın atamayacaktır.³²

Rio Grande Nehri sularının kullanılmasına ilişkin, ABD tarafından Başsavcı Harmon'un görüşleri doğrultusunda hazırlanarak Meksika'ya verilen Nota'da, ABD vatandaşlarının kendi toprakları üzerindeki akan nehirlerden faydalanmasını kısıtlayamayacağını şu ifadelerle savunmuştur.³³

"Milletler arası hukuk kuralları, ABD'ye Rio Grande akarsuyunun ABD'nin ülkesi içinde kalan kesimindeki sulardan yararlanma olanağını – sözkonusu yararlanma neticesinde akarsuyun ABD ülkesinde kaldığı noktadan aşağıdaki kesiminde suların miktarı azalmış olsa bile - kendi vatandaşlarından esirgemek yolunda hiçbir vecibe yüklememektedir. Bu çeşit bir vecibenin bulunabileceği faraziyesi, ABD'nin ulusal sınırları dahilinde varolan egemenliğine aykırı düşer."

ABD Dışişleri Bakanlığı, Meksika Hükümeti'nin Rio Grande Nehri'ne ilişkin tepkilerinin sürmesi üzerine, 1 Mayıs 1905 tarihli ikinci bir Nota ile Harmon Doktrini'ne dayandırdığı görüşlerini savunmaya devam etmiştir.³⁴

"Rio Grande sularının ABD'de yaşayan Amerikan vatandaşlarına ait toprakların sulanması amacıyla saptırılması ve bunun sonucunda, Meksika vatandaşlarının, Meksika ülkesindeki topraklarını sulamak için gerekli suyu bulamamaları yüzünden, ABD Hükümeti'nin Meksika Hükümeti'ne karşı doğabilecek hukuki sorumluluğu meselesini inceleyen Bakanlığımız, böyle bir sorumluluğun dayanabileceği gerekçelerin milletlerarası hukukta bulunmadığı görüşündedir... Bununla beraber, ABD hükümeti, hareket tarzını yüksek hakkaniyet ilkelerine ve iyi komşular arasında tesisi gereken dostça duygulara uygun bir şekilde tespit etmek kararındadır."

Harmon, sorunun çözümünü hukukun tartışmasız ilkesi olan egemenlik ilkesine

³² Acabey, a.g.e, s.95-96.

³³ Sar, a.g.e, s.118.

³⁴ A.g.e, s.119.

dayandırmıştır. Buna göre, ABD toprakları üzerindeki bütün sular üzerinde mutlak egemendir, suların istendiği gibi kullanılmasını engelleyen hiçbir uluslararası ilke bulunmamaktadır. ABD'nin mansap ülkenin durumunu göz önünde bulundurarak hareket etmesi, uluslararası nezaket ve saygı düşünceleri çerçevesindedir.³⁵

ABD, ikinci Nota'da yer alan hukuk dışı görüşler ışığında, 21 Mayıs 1906'da Meksika Hükümeti ile "Rio Grande Sularının Sulama Amaçlarıyla Adil Bir Şekilde Dağıtımını Anlaşması"nı imzalamıştır. 1909 yılında ise, ABD ile Kanada Dominyonu³⁶ arasında bulunan Michigan Gölü ile Milk ve St. Mary akarsularına ilişkin anlaşmazlıklar nedeniyle, ABD Hükümeti ve Kanada Dominyonu adına hareket eden İngiltere Hükümeti arasında, "Sınır Sularına ve İki Hükümet Arasında Çıkan İlgili Meselelere İlişkin Antlaşma" imzalanmıştır. Kanada Parlamentosu'nda sözkonusu Antlaşma tartışılırken, Kanada Hükümeti adına milletvekillerinin eleştirilerine cevap veren Bayındırlık Bakanı Pugsley, ABD'nin tutumunu "Hoşunuza gitse de gitmese de, ABD, milletlerarası hukukun, seyrüsefer sorunları dışında, yukarı devlete, kendi ülkesinde bulunan suları dilediği gibi kullanma hakkını tanıdığı görüşünü benimsemiştir" ifadesiyle özetlemiştir.³⁷ Harmon Doktrini, ABD dışındaki bazı memba ülkelerce de kullanılmıştır. Birçok uyuşmazlığın çözümünde Doktrin'e atıfta bulunulmuştur. Hindistan ve Pakistan arasındaki İndüs Nehri anlaşmazlığında, Hindistan Harmon Doktrin'ini savunmuş ve görüşmeler neticesinde "İndüs Suları Anlaşması" 1960 yılında imzalanmıştır.³⁸ Avusturya, Bavyera ile Inn, Saalech ve Salzadh nehirleri anlaşmazlıklarında, Harmon Doktrin'ine yakın görüşler ortaya koymuş, Avusturya ile Bavyera arasında 1948 yılında imzalanan bir antlaşma ile uyuşmazlık yaşanan akarsular üzerindeki kullanım hakları düzenlenmiştir. Bununla birlikte, daha sonraki uygulamaları Avusturya'nın Harmon'a yakın görüşlerinden vazgeçtiğini göstermektedir.³⁹

Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1961 Salzburg kararı, konuya ilişkin örf ve adet kurallarının bulunduğunu, Harmon Doktrini'nin mevcut hukuk kurallarının bir unsuru

³⁵ Acabey, **a.g.e.**, s.97.

³⁶ Dominyon, eskiden Britanya İmparatorluğu'na bağlı ülkeleri belirten terimdir. Bu devletler (Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika Birliği, İrlanda ve Newfoundland), yasal açıdan özerk olmakla ve dış işlerinin yönetimini kendileri üstlenmekle birlikte, Büyük Britanya imparatorunu hükümdar olarak kabul ediyorlardı.

³⁷ Vefa Toklu, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.21-22.

³⁸ Sar, **a.g.e.**, s.134.

³⁹ **A.g.e.**, s.129.

olmadığını ve devletlerin hareket özgürlüklerinin sınırı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰ Bu dönemdeki anlaşmazlıkların nasıl bir uluslararası ortamda çözümlendiğini, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yanısıra çeşitli ülkelere sınıraşan nehirler konusunda danışmanlık yapan ABD'li hukukçu Jerome Lipper'in "Harmon Doktrini uluslararası nehir hukukunun bir ifadesi değildir. Uluslararası nehirlerin kullanımına ilişkin uluslararası hukukta hiçbir kural yoktur. Doktrin, devletlerin bu konuda istedikleri gibi davranabileceklerini öne süren bir iddiadan ibarettir." açıklamasından da anlayabiliriz.⁴¹

Özetle Harmon Doktrini, sınıraşan sulara ilişkin devletleri kısıtlayan bir mevzuatın bulunmadığı dönemde ABD ile Meksika arasında çıkan bir uyuşmazlığı çözmek üzere ortaya atılmış, sonraları benzer sorunları yaşayan yukarı kıyıdaş ülkelerce de kullanılmıştır. Ancak Doktrin, ülkelerin egemenlik ilkesini sınırsızlaştırdığı ve ülkeler arasındaki sorunlara sürdürülebilir çözümler sunmadığı gerekçesiyle birçok yazar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Örneğin MCCafrey sözkonusu görüşün uluslararası doğal kaynaklara ilişkin, devletlerin benimsediği belkide en kötü teori olduğunu ileri sürmüştür.⁴² Sanırız, doktrini kabul eden yukarı kıyıdaş ülkeler de görüşü aşırı bulmuş olmalarına rağmen, yaşanan uyuşmazlıkların müzakerelerinde ellerini güçlendirecek bir argüman olarak görmeleri nedeniye sahip çıkmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sınıraşan sulardan yararlanma konusunda ülke egemenliğini savunan görüşlerin yerine "Kısıtlı/Sınırlı Ülke Egemenliği" anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Ancak bu kısıtlı egemenlik görüşlerinin temelinde de hukuki olmaktan ziyade, siyasi nedenler bulunmaktadır. Kısıtlı ülke egemenliği konusundaki görüşlerde devletlerin aşağı veya yukarı kıyıdaş olmaları durumunun önemli bir etken olduğu gerçeği de gözden uzak tutulmamalıdır. Mansap durumunda olan devletler, yukarı kıyıdaş devletlerin faydalanma haklarının sınırlı olduğunu kanıtlayabilmek, sınıraşan sulardan faydalanma haklarının uluslararası hukuk karşısında nasıl ve ne ölçüde korunduğunu ortaya koymak için değişik görüşleri içeren başlıca üç doktrin ortaya koymuşlardır. Bu doktrinler, "doğal durumun bütünlüğü doktrini", "ön kullanımın üstünlüğü doktrini" ve "adil kullanım doktrini" olup müteakip başlıklarda incelenmiştir.⁴³

⁴⁰ Acabey, **a.g.e.**, s.110.

⁴¹ Toklu, **a.g.e.**, s.22.

⁴² Yazarın doktrin hakkındaki görüşlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Stephen MCCaffrey, "The Harmon Doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised", **Natural Resources Journal**, Volume:36, 1996.

⁴³ Tiryaki, Orhan, **a.g.e.**, s.29.

2.1.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini (Absolute Teritorial Integrity)

Harmon Doktrini'ne karşı aşağı kıyıdaş ülkelerce ortaya atılan Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini savunucularının başında gelen Max Huber'e göre, akarsuların doğal mecralarını izlemelerine devletler müdahale etmemelidir. Hiçbir devlet diğer devletlerin akarsudaki haklarına zarar verecek şekilde suyu saptıramaz, kesemez, akışını yapay olarak artıramaz veya eksiltemez. Doktrinin diğer bir savunucusu olan Oppenheim da, sınır oluşturan, çokuluslu veya uluslararası akarsuların kıyıdaş devletlerden hiçbirinin keyfi denetimine tabi olmadığını ifade etmektedir. Oppenheim'a göre, devletin sadece kendi ülkesinden komşu devlete akan nehir sularını durdurması veya saptırması değil aynı zamanda o nehrin sularını komşu devlete zarar verecek şekilde kullanması da yasaklanmalıdır.⁴⁴ Diğer bir deyişle egemenliğine rağmen devlet, kendi ülkesindeki doğal şartları, komşu devlet ülkesinin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye yetkili değildir.

Aşağı kıyıdaş devlete faydalanma hakkı bakımından büyük üstünlük tanıyan bu doktrin, kabul edilip uygulanması durumunda üç sonucu ortaya çıkarmaktadır.⁴⁵

- a. Uluslararası akarsuyun aşağı kıyıdaş devletin ülkesinde yer alan kesimindeki suların fiziki niteliğinde yukarı kıyıdaş devlet herhangi bir değişiklik yapamaz.
- b. Aşağı kıyıdaş devletin uluslararası akarsuyun yukarı kıyıdaşça kullanılmasında veto etme hakkı vardır.
- c. Aşağı kıyıdaş devletin gelecekteki muhtemel kullanımları korunmaktadır.

Uluslararası alanda Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'nin ileri sürüldüğü en önemli olay, 1924'te çıkan ve 1929 yılında yapılan bir antlaşma ile geçici bir çözüm sağlanan Nil Nehri anlaşmazlığıdır. Söz konusu dönemde Mısır, İngiltere'nin yönetimi altında bulunan Sudan'ın nehir üzerindeki büyük çaplı sulama projesine tepki göstererek, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'ne yakın bir yaklaşımla, 26 Ocak 1925 tarihli Nota'sında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir.⁴⁶

“Mısır Hükümeti her zaman ve ısrarla, sözkonusu sulama projesinin hiçbir şekilde Mısır'daki sulama faaliyetlerine zarar verecek nitelikte olmaması ve ayrıca bu ülkede,

⁴⁴ Toklu, a.g.e, s.23-24.

⁴⁵ Sar, a.g.e, s.221.

⁴⁶ A.g.e, s.223.

sayısı gittikçe artan tarım nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için, elzem olan muhtemel projelerine de zarar vermemesi gerektiği düşüncesindedir.”

1956'dan sonra Mısır'ın, Asuvan Barajı projesine ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkta, 1925 tarihli Nota'sındaki aşırı görüşten vazgeçerek gelecek projelerine atıfta bulunmadığı, Sudan'a karşı sadece mevcut kullanımların korunması hususunu dile getirdiği görülmektedir.⁴⁷

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, sınıraşan suların doğal durumlarında değişiklik yapılmasını yasaklamak suretiyle, aşağı kıyıdaş devletin aynı akarsu üzerinde gelecekteki olası kullanımlarına da dokunulmazlık tanıyarak, bunları saklı tutmayı amaçlamaktadır.⁴⁸ Fakat Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrininin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi sonucunda sınıraşan sulardan faydalanmada, kıyıdaş devletlerin ön anlaşmasını zorunlu kılan bir kuralın varlığından söz edilemeyeceği, kıyıdaş devletlerin ilerideki muhtemel kullanımlarını koruyan bir kuralın bulunmadığı, söz konusu doktrinin bir hukuk kuralı olmadığı ve reddedildiği ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Doktrin tamamen aşağı kıyıdaş devletler lehine bir durum ortaya koymaktadır. Aşağı kıyıdaş devletler dışında pek kabul edilmemiş ve genel bir kabul de görmemiştir.

Harmon doktrini ile doğal durumun bütünlüğü doktrini arasındaki fark, birinde egemenlik ilkesinin yukarı kıyıdaş, diğerinde ise aşağı kıyıdaş lehine işletilmesi düşüncesidir. Birincisinde, memba ülkenin sınırları içerisinde istediği faaliyetleri yürütmesi savunulurken ikincisinde, mansap ülkeye akan sularda bir başka ülkenin sınırları içinde yapılan değişikliklerin kendi ülkesinde oluşturduğu etkilerinin egemenliğine zarar verdiği düşüncesi savunulmaktadır. Bu durumda birinci görüşün suların akış yönü itibariyle en yukarıdaki devletin, ikinci görüşün ise en aşağıdaki devletin lehine olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰

Diğer taraftan, birden fazla sınıraşan nehre sahip bazı devletlerin, sözkonusu nehirlerden faydalanma konusuna ilişkin komşu ülkelerle yürüttükleri müzakerelerde buldukları konuma (aşağı-yukarı kıyıdaşlık) göre her iki görüşü de savunan beyanları tutarsızlık teşkil etmektedir. Örneğin Suriye, Asi ve Yarmuk nehirlerinde yukarı

⁴⁷ A.g.e, s.224.

⁴⁸ Abdullah Demir, **Türkiye-Suriye-Irak Arasındaki Sınıraşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye'nin Su Politikası**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006, s.15-16.

⁴⁹ Vefa Toklu, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.24.

⁵⁰ Acabey, a.g.e, s.118.

kıyıdaş, Fırat ve Dicle nehirlerinde ise aşağı kıyıdaş ülke konumunda olmasından dolayı Asi ve Yarmuk nehirlerinin kullanımında Türkiye, Ürdün ve İsrail'e karşı Harmon Doktrini'ne yakın görüşleri savunurken, Fırat ve Dicle nehirleri için doğal akımlarda değişiklik yapılmaması tezini savunmaktadır.⁵¹

İncelenmelerinden de görüleceği üzere gerek Harmon teoremi gerekse de Doğal Durumun Bütünlüğü kuramı, aşırı düşünceler çerçevesinde tek taraflı çıkar esasına dayandırılarak oluşturulmaya çalışılan ilkelerdir. Ancak, her iki doktrin de belirli dönemlerde bazı ülkelerce kullanılmış olmakla birlikte, sorunlara kalıcı bir çözüm sunamamış ve geçerliliklerini yitirmişlerdir. 1950'li yıllardan itibaren iki görüşü uzlaştırma çalışmaları kapsamında çeşitli uluslararası toplantılar yapılmış ve konunun çözümlenmesine yönelik çabalar yoğunlaşmıştır.⁵²

2.1.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Bu doktrine göre, arazisindeki suları diğer kıyıdaşlara göre daha önce kullanmaya başlayan malikin, bu kullanımı devam ettiği sürece, bu sular üzerinde bir çeşit kazanılmış hakkı vardır. Diğer kıyıdaşların, aynı sulardan yararlanırken ilk kullanan kıyıdaşın bu mutlak kazanılmış hakkını etkilememeleri gerekir. Ancak, bu kazanılmış hak kapsamında ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Sadece, fayda sağlayan, bir başka deyişle, fiilen ön kullanıma konu olan sular girer. Bu arada, ön kullanımın üstünlüğü doktrini, uluslararası alanda; “doğal ya da tarihi”, “kazanılmış” ve “kadim” haklar olarak değişik terimlerle ifade edilmesine karşın, hepsi aynı kavramı

⁵¹ Özden Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.77.

⁵² Sözkonusu girişimlerden en önemlisi Uluslararası Hukuk Derneği (UHD) tarafından 1966 yılında Helsinki'de gerçekleştirilen toplantıdır. Toplantıda, “Helsinki Kuralları” olarak isimlendirilen ve kararlar alınmış, kıyıdaş ülkeler arasında “su”dan müşterek faydalanmada hakça ve makul kullanım (equitable and reasonable) ilkesi ortaya konulmuştur. Bu ilke, aşağı ve yukarı kıyıdaş ülkelerin sınıraşan sulardan makul ve hakça ölçüler içerisinde faydalanabileceğini ifade etmektedir. (Helsinki Kuralları, çalışmanın UHD'nin sınıraşan sular konusunda mevzuat oluşturma çabalarının incelendiği bölümünde detaylıca aktarılmaktadır.) Bkz. **A.g.e**, s.78; Helsinki Kuralları'ndan sonraki süreçte birçok devlet ve uluslararası kuruluş Helsinki kararlarını ya doğrudan kabul etmiş ya da atıfta bulunmuştur. Örneğin, Hindistan ve Bangladeş arasındaki Ganj Nehrine ilişkin uyuşmazlıkta iki taraf da anlaşmazlığı 1975 yılında Birleşmiş Milletlere taşıırken bu kuralları iddialarına dayanak olarak sunmuşlardır. Bkz. Seyfi Kılıç, “Uluslararası Hukuk Derneği'nin Sınıraşan Sular Konusuna İlişkin Yaptığı Çalışmalar”, **ORSAM Su Araştırmaları Programı**, 9 Kasım 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/sukaynaklari/analizgundemgoster.aspx?ID=4004> , Erişim: 02.02.2015.

belirtmektedir.⁵³

Esas itibarıyla milli hukukta uygulanan bu kavramı, uluslararası hukuka yansıtan E. Vattel, kullanımlar arasındaki uyuşmazlığın çözümüyle alakalı olarak, hakların eskiliğinin ve kaynağının, bu hakların özü kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Böylece, en eski hak mutlak olarak, bütün muhtevası ile kullanılacak ve sonra gelen hak birincisine zarar vermediği ölçüde geçerli olacaktır.⁵⁴

Söz konusu Teori, hem memba hem de mansap ülke için kullanılabilir gözükmektedir. Çünkü gerek yukarı kıyıdaş gerekse de aşağı kıyıdaş ülkeler mevcut su kullanımlarının devamlılığını bu doktrine dayandırabilmektedir. Bununla birlikte, doktrinde belirtilen “mevcut kullanımlara zarar verilmemesi” ilkesi, aşağı kıyıdaşın memba ülkeye zarar verme ihtimali çok düşük olduğundan, Doktrin aşağı kıyıdaşın lehinedir.⁵⁵

Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini’ni uygulamada ilk olarak, mansap ülke konumunda bulunan Meksika, Yukarı Rio Grande nehrinin 1894 yılında Amerikan çiftçileri tarafından saptırılması üzerine ABD ile ortaya çıkan uyuşmazlıkta ileri sürmüştür. 21 Ekim 1895 tarihli Nota’da bu görüş şu şekilde savunulmuştur:

*Uluslararası hukuk, Meksikalı vatandaşların haklarına yeterli bir dayanak teşkil etmektedir. Meksika vatandaşlarının söz konusu nehrin sularını kullanma hakları, ABD vatandaşlarının mukabil haklarına kıyasla yüzlerce yıl öncesine dayandığı için söz götürmez niteliktedir. Ayrıca hukuk ilkeleri uyarınca, uyuşmazlık durumunda yillanmış faydalanma haklarına üstünlük tanınmaktadır.*⁵⁶

Doktrin, 1931 ve 1936 yıllarında Colorado Nehri ile ilgili anlaşmazlıkta da ileri sürülmüştür.⁵⁷ Colorado, Tijuana ve aşağı Rio Grande nehirleri sularının kullanılmasını düzenleyen 1944 anlaşmasının hazırlanması sırasında ise; Meksika bu görüşünü terk etmiştir.⁵⁸

Diğer teorilere yapıldığı gibi Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini’ne de çeşitli eleştiriler getirilmiş, uygulamaya konulması durumunda yukarı kıyıdaş devletlerin ekonomik

⁵³ Tiryaki, Orhan, **a.g.e.**, s.29.

⁵⁴ Tacettin Şimşek, **Sınırtaşın Suyollarından Hakça ve Makul Faydalanma**, Ankara Gazi Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s.72.

⁵⁵ Sar, **a.g.e.**, s.275.

⁵⁶ **A.g.e.**, s.279.

⁵⁷ Toklu, **a.g.e.**, s.26.

⁵⁸ Sar, **a.g.e.**, s.279.

gelişimlerini önleyici bir etkiye sahip olacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Doktrine yöneltilen diğer bir eleştiri ise, bu teorinin, mamba ülkelerin faydalanmasını önlemek ve mansap ülkelere mutlak üstünlük vermek suretiyle kıyıdaş devletler arasında uyuşmazlığa yol açtığı görüşüdür. Ayrıca, bazı yazarlar sözkonusu doktrinin sınıraşan nehirlerden sağlanan yararları, kıyıdaş ülkelerin ihtiyaçlarını gözardı ederek belirli bir konumdaki ülkenin tekeline bırakmayı öngördüğü ve işbirliğini önlediği gerekçesiyle eleştirmektedir.⁵⁹

Sözkonusu Doktrinin esasını teşkil eden görüşler, günümüzde bazı devletlerce kıyıdaş oldukları nehirlerden faydalanma hakkının kapsamını genişletme düşüncesiyle kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin, Irak Dicle Nehri sularının kullanımında, Mısır ise Nil Nehri sularından faydalanma konusunda bu görüşü benimsemekte, diğer kıyıdaş devletler karşısında “tarihten gelen haklarının” bulunduğunu her fırsatta dile getirmektedirler.

Bu bağlamda, nehirlerdeki sulardan faydalanmanın sadece “kullanıma daha önce başlama” esasına dayandırılmasının havzalardaki sorunların çözümüne katkı sağlamayacağı değerlendirilmekte, özellikle kalkınma planlarını tamamlamamış, gelişmekte olan yukarı kıyıdaş ülkelerin zararına olacağı düşünülmektedir.

2.1.4 Adil Kullanım Doktrini

Doktrinin adlandırılması hususunda yargı kararlarına, bilimsel araştırmalara ve uluslararası antlaşmalara bakıldığında bir birlik olmadığı görülmektedir. “Hakça faydalanma”, “adil kullanım”, “optimum faydalanma”, “hakça katılım”, “hakça paylaşım”, “faydacı (veya makul) kullanım” ve “hakkaniyete uygun” gibi ibareler, bu teori yada prensibi ifade etmek amacıyla kullanılan başlıca terimlerdir.⁶⁰

Doktrin, iki veya daha fazla devlet arasında sınıraşan veya sınır oluşturan nehir sularını, makul ve yararlı biçimde kullanma hususunda, tüm kıyıdaşların eşit haklara sahip olmasını öngörmektedir. Burada eşit haktan kasıt, kıyıdaş devletlerin aynı nitelikte haklara sahip olarak ihtiyaçları nispetinde sınıraşan nehirlerden faydalanabilmesidir. Bu, kıyıdaş devletlerin birbirlerine en az zarar vererek, ihtiyaçlarını en iyi şekilde

⁵⁹ A.g.e, s.291-292.

⁶⁰ Toklu, a.g.e, s.28, 29.

karşılıklarını da sağlayacaktır. Sözkonusu teori beş unsuru içermektedir.⁶¹

- Suyolunun kullanımında hakların eşitliği söz konusudur.
- Hakların eşitliği, suyun eşit taksimi anlamına gelmez.
- Hakça ve makul faydalanma, faydacı bir kavramı ifade etmektedir.
- Kavram suyun faydalanma amacıyla kullanımıyla ilgilidir
- Kullanıcıların güncel ihtiyaçları karşılanmamış iken, gelecekteki ihtiyaçlar için su tutmak hakça faydalanmaya aykırı bir tutumdur.

Doktrini uluslararası alanda ilk defa ileri süren devlet ABD olmuştur. Adil Kullanım Doktrini, ABD ulusal hukukundaki sulardan faydalanma hususunda kıyıdaş maliklerin ilişkilerini düzenleyen kurallardan esinlenerek ortaya atılmıştır. Amerikalı Eagleton, söz konusu kuralları “adil kullanım” doktrini adı altında uluslararası hukuka aktaran ilk hukukçudur. Eagleton, ABD Yüksek Mahkemesinin, eyaletler arasındaki uyuşmazlıklarda bu doktrine başvurduğundan hareketle, aynı görüşün uluslararası (sınıraşan/sınır oluşturan) akarsularda da uygulanabileceğini öne sürmüştür.⁶²

Doktrin, en ayrıntılı şekilde Amerikalı hukukçu Lipper tarafından ele alınmıştır. Lipper bu teoriyi şu şekilde ifade etmiştir: “*Adil Kullanım, kıyıdaş devletler arasında sınıraşan-sınır teşkil eden akarsuların sularının, her birinin haklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçları uyarınca, hepsine azami fayda ve her birine asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesidir*”.⁶³

Adil Kullanım Doktrini’nin ilkeleri uygulamada ilk kez ABD ile Meksika arasındaki Colorado, Tijuana ve Aşağı Rio Grande nehirlerine ilişkin uyuşmazlığın çözümüne ilişkin görüşmeler esnasında, Meksika Hükümetince verilen 19 Mart 1942 tarihli muhtıradan yer almıştır. Ancak, bu belgede sözkonusu Doktrin’in bir hukuk kuralı olarak ifade edilmediği, sadece pratik bir çözüm yolu olarak ortaya konulmak istendiği anlaşılmaktadır.⁶⁴

Doktrin, önceleri ABD tarafından uluslararası hukuk kuralı olarak benimsenmemekle birlikte, daha sonra, ABD ile Kanada arasında bulunan Columbia Nehri anlaşmazlığında uluslararası hukukun yerleşmiş bir ilkesi olarak savunulmuştur. Doktrine ayrıca, 26 Ekim

⁶¹ Şimşek, **a.g.e.**, s.80.

⁶² Kapan, **a.g.e.**, s.53.

⁶³ Sar, **a.g.e.**, s.299.

⁶⁴ Mustafa Bir, **Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye’nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1986, s.100.

1963 tarihli “Nijer Havzası Devletleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Ulaşım İlişkin Senet”te, 17 Kasım 1959 tarihli “Mısır ile Sudan arasında Nil Sularının Kullanımına İlişkin Anlaşma”da ve 29 Temmuz 1963 tarihli “Fransa ile İspanya arasında Paris’te imzalanan Garonne Havzasının Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme”de atıfta bulunulmuştur.⁶⁵

Bu doktrin niteliği açısından hem yukarı kıyıdaş devletin hem de aşağı kıyıdaş devletin yararlanabileceği bir teoridir. Fakat, zarar kavramını yasaklaması bakımından, doktrin özellikle uyuşmazlıklarda zarar gören mansap ülkeyi korumaktadır. Diğer bir deyişle; aşağı kıyıdaş devletin, uyuşmazlık konusu olan nehrin sularında “makul ve adil bir pay”ın sınırları içinde kalan faydalanma hakkı, yukarı kıyıdaşın faydalanma eylemlerine karşı korunmuş olmaktadır. Bu görüş, kısmen aşağı kıyıdaş devletin lehine yorumlanabilmektedir.⁶⁶

Görüleceği üzere sınıraşan nehirlerden faydalanma konusunda özellikle 19.yy’ın sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan anlaşmazlıklara, ülkeler başlangıçta “mutlak egemenlik” kapsamında katı görüşler çerçevesinde çözüm bulmaya çalışmış, ancak sözkonusu görüşler kıyıdaş devletler arasındaki problemlerin çözümüne katkı sağlamaktan ziyade sorunların derinleşmesine ve geleceğe taşınmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, özellikle 20.yy.ın ortalarında itibaren aşırı görüşler terk edilmeye başlanmış, ülkeler arasındaki uyuşmazlıklara kalıcı çözüm bulma çabaları hız kazanmıştır.

2.2 Uluslararası Hukuk Derneği’nin (UHD) Çalışmaları

Hükümet dışı bir kuruluş olarak 1873 yılında Brüksel’de kurulan⁶⁷ Uluslararası Hukuk Derneği (ILA), 1956 yılında yapılan Dubrovnik Toplantısı’nda birden fazla devlet tarafından kullanılan sınıraşan suları “uluslararası akarsu” olarak tanımlamış ve “iki ya da daha fazla devlet arasındaki veya iki ya da daha fazla devlet içerisinden geçen akarsular” şeklinde bir tanımlama getirerek şu ilkeleri kabul etmiştir.⁶⁸

- Her devlet uluslararası akarsuların kendi ülkesindeki bölümünden yararlanırken, bu kullanımın diğer devletlere etkilerini göz önünde tutacaktır.

⁶⁵ A.g.e, s.102.

⁶⁶ Sar, a.g.e, s.300.

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. http://www.ila-hq.org/en/about_us/index.cfm Erişim:27.05.2014.

⁶⁸ Toklu, a.g.e, s.33.

- Her devlet diğerk devlete zarar verdiği ölçüde kamusal ve özel eylemlerden sorumlu olacaktır.

- Akarsulardan faydalanmada; her devletin makul kullanım hakkı, her devletin o akarsuyun sularına bağımlılığı, karşılaştırmalı sosyal ve ekonomik kazançlar, ilgili devletler arasındaki mevcut antlaşmalar ve mevcut kullanımlar dikkate alınacaktır.

UHD, 1966 yılında yaptığı toplantılarda bağlayıcılığı bulunmayan, tavsiye niteliğindeki "Helsinki Kuralları" nı kabul ederek sınıraşan sular konusundaki kodifikasyon çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Helsinki'de daha sonra devam eden çalışmalarda su yolları, uluslararası su toplama havzaları (International Drainage Basins) kapsamında ele alınmış ve sınıraşan havzalardaki suların hakça ve makul (equitable and reasonable) paylaşımı ilkesi benimsenmiştir. Söz konusu ilke kapsamında hakça kullanım ilkesi suyun eşit miktarda kullanılması anlamına gelmemektedir. Hakça ve makul kullanımın belirlenmesi için sınırlayıcı olmamakla beraber, bazı kıstasların esas alınabileceği ifade edilmiş ve bu nitelikteki bir tahsis için bütün faktörlerin dikkate alınması gerektiği kaydedilmiştir.⁶⁹

Hakça ve makul kullanım için göz önünde tutulması gereken faktörler Helsinki Kararı'nın 5/2. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir.⁷⁰

- a. Her havza devletin ulkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
- b. Her havza devletin su katkısı da dahil olmak üzere, havzanın hidrolojik durumu,
- c. Havzayı etkileyen iklim şartları,
- d. Mevcut kullanımları da kapsamak üzere, havzanın sularının geçmiş kullanımı,
- e. Her havza devletin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
- f. Havza devletlerinin her birinde, geçimi havza sularına bağlı nüfus,
- g. Her havza devletin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan çareleri karşılaştırma,
- h. Yararlanabilecek başka kaynakların bulunması,
- i. Havza sularının kullanılmasında, israfın önlenmesi,
- ı. Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak, bir ya da daha çok havza devletine tazminat verme imkanları,

⁶⁹ **Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq**, Ministry of Foreign Affairs, Department of Regional and Transboundary Waters, June 1996, s.24-25.

⁷⁰ Toklu, **a.g.e**, s.34-35.

j. Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi zarar verilmeden karşılanabilme derecesi.

UHD'nin çalışmaları neticesinde şekillenen "Helsinki Kuralları" ile sınıraşan suların kullanımına yönelik aşırı görüşlerden arındırılmış bir orta yol formülü hedeflenmiş, ancak belirli ölçüde başarılı olunabilmiştir. Nitekim sözkonusu kurallar içerisinde önemli bir yer tutan hakça ve makul kullanım ilkeleri ve diğer kıyıdaşlara önemli zarar vermeme (no significant harm) ilkesi ülkemizin sınıraşan sular politikasında önemli bir yer tutmakta ve uluslararası toplantılarda sıkça dile getirilmektedir. Diğer taraftan, kurallar içerisinde aşağı kıyıdaş ülkeleri bariz bir şekilde koruyan bazı ilkeler ve özellikle havzalardaki anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin görüşmelere havza dışındaki devletlerin de dahil edilebileceğine dair ilke, ülkemiz açısından sınıraşan sular politikasına ters düşmesi nedeniyle benimsenmemiştir.

2.3 Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) Çalışmaları

BM, uluslararası nehirlerin ulaşım dışı amaçlarla işletilmesi ve kullanılmasının yarattığı hukuki sorunların incelenmesine ilişkin çalışmalara 1959 yılında başlamıştır.⁷¹ 1970 yılına kadar Genel Sekreter tarafından BM Genel Kurulu'na sunulan bir rapor haricinde de önemli bir gelişme sağlanamamıştır. BM, kodifikasyon organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu, 8 Aralık 1970 tarihinde "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması"na ilişkin hukuku geliştirmekle görevlendirmiştir.⁷²

UHK, 1971 yılından itibaren konuya ilişkin çok sayıda rapor⁷³ yayınlamasına rağmen⁷⁴ ancak, 1991 yılında geçici olarak ilk okuma neticesinde kabul ettiği "Maddeler Taslağı"ni ortaya çıkarabilmiştir.⁷⁵ Maddeler taslağının ikinci okunması ve düzeltmelerin yapılmasının ardından devletlerin konu hakkındaki görüşleri alınarak ortaya çıkarılan Taslak, öncelikle 7-25 Ekim 1996 tarihlerinde Genel Kurula bağlı Altıncı Komisyonun Çalışma Grubu toplantısında görüşülmüş ve 24 Mart-4 Nisan tarihlerinde yapılan toplantının neticesinde yapılan oylamada Türkiye, Fransa ve Çin'in aleyhte, 18 devletin ise çekimser oylarına rağmen, 42 devletin lehte oy kullanmasıyla

⁷¹ Bkz. <http://www.unwatercoursesconvention.org/faqs/> Erişim: 21.09.2014.

⁷² **Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq...**, s.25.

⁷³ Sözkonusu raporlar için bkz. <http://www.un.org/law/ilc/> Erişim: 10.09.2014.

⁷⁴ Neşet Akmandor, v.d, **a.g.e**, s.17.

⁷⁵ **A.g.e**, s.42.

son şeklini almıştır. Haziran ayında BM Genel Kuruluna getirilmesi beklenen tasarı, 21 Mayıs 1997 tarihinde aceleyle yapılan bir oylama sonrasında 103 kabul, 3 red ve 27 çekimser oyla kabul edilmiştir.⁷⁶

UHK'nın çalışmaları sırasında, bir sınıraşan suya bağlı olmayan yeraltı sularının da Maddeler Taslağına yeni bir madde olarak eklenmesi veya yan protokol yapılarak dâhil edilmesine ilişkin ABD'li özel raportör tarafından Meksika ile ABD arasındaki yeraltı suyu problemlerini çözme amacıyla yapılan girişim, UHK'nın diğer üyeleri tarafından önlenmiştir. “Yeraltı suyu sorununun UHK statüsünün 16. Maddesi uyarınca yeterince incelenmediği, bilgi, belge ve devletlerin pratiğinin toplanmadığı, sınıraşan sular üzerinde 20 yılı aşkın sürede hazırlanan ilke ve prensiplerin, boyutu ve niteliği henüz bilinmeyen bir sahaya uygulanamayacağı” görüşü, yapılan önlemenin temel dayanağını oluşturmuştur.⁷⁷

UHK'nın sınıraşan sular konusuna ilişkin çalışmaları uluslararası kamuoyunun konuya olan ilgisini artırmış, 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan UNCED- Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın “Gündem 21” bildirisiyle uluslararası önemi vurgulanan “sürdürülebilir kalkınma” temasının yaygınlaşmasının yanısıra, 1996 yılında Stockholm Su Sempozyumunda oluşturulan “Global Water Partnership” (Küresel Su Ortaklığı) ve aynı yıl Marsilya'da kuruluşu açıklanan “World Water Counsel” (Dünya Su Konseyi) gibi kuruluşların da etkisiyle sınıraşan ve sınır oluşturan sular, yalnızca kıyıdaş ülkeler arasında değil aynı zamanda uluslararası alanda üçüncü taraflarca da tartışılan bir konu haline gelmiştir.⁷⁸

2.4 Mevcut Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Tutumu

2.4.1 BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu

Küresel anlamda tatlı su ve sınıraşan sular konusunda dünyadaki ilk çerçeve sözleşme olma özelliğini taşıyan “BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı

⁷⁶ Toklu, a.g.e, s.36.

⁷⁷ Nihal Atuk, **Türkiye'den Suriye'ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı ve Bunların Ekonomik Değerleri**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, Kasım 1995. s.69.

⁷⁸ Ünal Öziş, Yalçın Özdemir, Yıldırım Dalkılıç, Ferhat Türkman, Türkay Baran, “Su Siyaseti Açısından Sınıraşan Fırat-Dicle Havzası”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı:382, Ankara, Ekim 2004.

Sözleşmesi” (UN Convention on the Non-navigational Uses of International Watercourses), Vietnam tarafından 16 Mayıs 2014 tarihinde 35’inci⁷⁹ ülke olarak imzalanmasının ardından 17 Ağustos 2014’te yürürlüğe girmiştir.⁸⁰ 1997 yılında BM Genel Kurulunda yapılan oylamada Çin ve Brundi ile birlikte red oyu kullanan ve sözleşmeye taraf olmayan Türkiye’nin müzakerelerde sözleşmeye ilişkin önerileri ve çekinceleri şu şekilde sıralanabilir.

- Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin BM Sözleşmesinin Giriş Bölümünden sonra, Genel İlkeler Bölümünde, 5, 6 ve 7. maddelerde sınıraşan suların hakça, makul ve optimum kullanımı ve bu ilkenin uygulanması sırasında göz önünde bulundurulacak unsurlar yer almakta, ayrıca ülkelere önemli derecede zarar vermeme yükümlülüğü getirilmektedir. Planlanan Projeler Bölümündeki 12-19. maddelerde Sözleşme, Çerçeve Sözleşme kavramının dışına taşarak planlanan projeler için bir bildirim mekanizması oluşturmaktadır. Sözleşmenin diğer bölümlerinde koruma, muhafaza, yönetim, zararlı koşullar ve acil durumlar gibi konular yer almaktadır. Anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin olan 33. madde konuyu ilgili kıyıdaş ülkelerin takdirine bırakmayarak zorunlu kurallar öngörmekte ve tek bir kıyıdaş ülkenin isteği üzerine uluslararası hakemlik müessesine başvuru hakkını getirmektedir.
- Söz konusu Sözleşmenin uluslararası suların kullanımı ile ilgili 5 ve 7. maddelerine Türkiye’nin yaptığı itirazın ana noktasını 5.maddede yer alan hakça ve makul kullanım temel prensiplerine, önemli zarar vermeme yükümlülüğü getiren 7. maddeye kıyasla açıkça öncelik tanınmaması oluşturmuştur. Mevcut metin, tüm Sözleşmenin uygulanmasında karışıklık yaratmaya müsaittir.
- Türkiye’nin Sözleşmeye ikinci en önemli itirazı III. Bölümle ilgili olup 11. madde hariç 12-19. maddeleri kapsamaktadır. Bu maddelerle Sözleşme, "Çerçeve Sözleşme" kavramının dışına taşmakta, amacına ve niteliğine aykırı bir şekilde, "planlanan projeler" için bir bildirim mekanizması oluşturmaktadır. Bu hususun uluslararası genel ve teamüli

⁷⁹ Söz konusu Sözleşme’yi imzalayan ve taraf olan ülkelerin tamamı için bkz. https://treaties.un.org/Pa.g.es/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en Erişim: 15.05.2014, ayrıca Sözleşme’nin tam metni ve Sözleşme’ye ilişkin detaylı bilgi için bkz. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, <http://www.unwatercoursesconvention.org/the-convention/> Erişim: 20.05.2014.

⁸⁰ Sözleşme’nin yürürlüğe girdiğine dair BM’nin internet sitesinde yayınlanan haber için bkz. <http://www.unwatercoursesconvention.org/news/united-nations-watercourses-convention-enters-into-force/> Erişim: 20.05.2014.

hukukta yeri bulunmamaktadır. Buna ilaveten, böyle bir mekanizma yukarı kıyıdaş ülkenin öngördüğü projeleri yürütebilmesi için önceden aşağı kıyıdaş ülkelerin onayını alması zorunluluğunu şart koşmakla ülkeler arasında açık bir eşitsizlik yaratmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sözkonusu hükümler, mevcut haliyle, aşağı kıyıdaş bir ülkeye, yukarı kıyıdaş ülke projelerini 18 ay süreyle durdurabilme imkanını tanımaktadır.

- Türkiye'nin itiraz ettiği bir diğer madde de Anlaşmazlıkların Barışçı Çözümü başlıklı 33. Maddedir. Bu madde oluşacak ihtilafların çözümüne ilişkin olup, zorunlu kurallar öngörmesi ve konuyla ilgili Devletlerin takdirine bırakmaması, üçüncü bir taraf, hakem veya Uluslararası Adalet Divanı'na karar alma yetkisi vermesi itirazın ana noktasını oluşturmuştur.

- Diğer taraftan, Sözleşme metninin, suyolu Devletin kendi ülkesinde bulunan uluslararası suyolu kısımları üzerindeki mutlak egemenlik hakkına ilişkin tartışılmaz prensibe hiçbir atıfta bulunmamasını da diğer önemli bir eksiklik olarak vurgulamak gerekmektedir.

- Sözleşme tasarısını hazırlayan BM Genel Kurulu 6. Komisyonunun görevi bir Çerçeve Sözleşme hazırlamaktır. Öte yandan, değişik suyolu havzalarının taşıyacağı farklı özelliklerin, ülkeler arasında farklı anlaşmalar yapılması gereğini doğuracağı açıktır. Bu nedenle, Sözleşme tasarısının, sadece genel prensipler vazetmesi ve Sözleşmenin uygulanmasının, suyollarının belirli özelliklerinin dikkate alınması suretiyle, yapılacak özel anlaşmalarla tespit edilmesi gerekiyordu. Sözleşme tasarısının gerek ismi gerek girdiği detaylar bakımından içeriği, bu kararların hükümlerine uygun düşmemektedir.

Diğer maddeler itibariyle Sözleşme tasarısına Türkiye'nin yönelttiği itirazlar aşağıda sunulmaktadır:

- Sözleşme tasarısının kullanılan terimleri tanımlayan 2. maddesinin (a) fıkrasında suyolu tanımında yeraltı sularının da zikredilmesine itiraz edilmiş olmasına rağmen, Sözleşme tasarısında yeraltı suları suyolu tanımını içinde muhafaza edilmiştir.

- Aynı şekilde Sözleşme tasarısının 2. maddesi (b) fıkrasında "Uluslararası Suyolu" şeklinde tanım yapılması ile uluslararası sulardan bahsedilmesi, ancak, sınıraşan sulardan (transboundary rivers) söz edilmemesine itiraz edilmiş fakat kabul edilmemiştir.

- Suyolu Devletlerinin aralarındaki Anlaşmalara ilişkin 3. madde ile ilgili olarak, bir suyolu konusunda ilgili Devletler arasında bir Anlaşma olmadığı takdirde Sözleşmenin sadece genel ilkelerinin uygulanması hakkında Çalışma Grubunda Türkiye tarafından

yapılan teklif kabul görmemiştir.

- Çevresel etkileri olabilecek yabancı ve yeni türlerin suyoluna girişinin önlenmesiyle ilgili 22. madde ile ilgili itirazın temelinde, maddede zikredilen "ecosystem" (ekosistem) sözcüğünün çok geniş bir kapsam ifade eden tarzda kullanılmakta olması yatmaktadır.

- Suyolunun deniz çevresinin korunması ve muhafazası konulu 23. maddeyle ilgili olarak bu konuda gerekli tüm önlemlerin alınmasına ilişkin "generally accepted international rules and standards" (genel olarak kabul edilen milletlerarası kural ve standartlar) ifadesinin "rules of international law in force" (yürürlükte olan uluslararası hukuk kuralları) şeklinde değiştirilmesi önerilmiş, ancak kabul görmemiştir.

Türkiye'nin Turkuno Daimi Temsilcisi Büyükelçi Hüseyin Çelem, 21 Mayıs 1997 tarihinde Sözleşme'nin BM Genel Kurulu'ndaki oylama oturumunda yaptığı konuşmada⁸¹, Sözleşme'nin suyun adil, makul ve optimum kullanımı gibi temel prensipleri içermesine rağmen yukarıda ifade edilen maddelere olan itirazlardan dolayı menfi oy kullanacaklarını, üzerinde görüşülen Sözleşme'nin Genel Kurul'un A/51/L.72 sayılı taslak kararı ve A/51/206 sayılı kararı çerçevesinde bir çerçeve Sözleşme'den ibaret olduğunu, buna göre Sözleşme'nin sadece genel ilkeleri ortaya koyması ve bahse konu ilkelerin uygulamalarının her bir su yolunun kendi karakteristiği göz önünde bulundurularak oluşturulacak özel antlaşmalarla gerçekleştirilmesi gerektiğini, Sözleşme'nin ne başlığının ne de içeriğinin Genel Kurul'un aldığı kararlarla uyumlu olmadığını ifade etmiştir.

Büyükelçi Çelem son olarak, Çerçeve Sözleşme'nin, genel ve teamüli hukuk çerçevesinde Türkiye'yi bağlamayacağını belirtmiştir.⁸²

Sözleşmeye ilişkin kaynaklar incelendiğinde birçok yazarın, 1997 yılındaki oylamada 103 ülkenin sözleşmeyi kabul eden oylarından dolayı sözleşmenin onay sürecinin kısa sürede tamamlanacağı⁸³ yanılıgısına düştüğü anlaşılmaktadır. Ne var ki süreç beklenenden çok daha uzun sürmüş, sözleşmeye imza koyan ülkelerden dahi onay sürecine katılmayanlar (Paraguay, Venezuela, Yemen) olmuştur.

⁸¹ Büyükelçi Hüseyin Çelem'in oylama oturumunda yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. **Ek.1**

⁸² Büyükelçi Çelem sözkonusu ifadeyi Genel Kurul'un 21 Mayıs 1997 tarihli oturumunda dile getirmiştir. Anılan oturuma ilişkin tutanak için bkz. <http://www.un.org/news/Press/docs/1997/19970521.ga9248.html> Erişim: 23.9.2014.

⁸³ Örneğin bkz. Toklu, **a.g.e, s.36**; ayrıca, Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve sözleşmenin 3-4 yıl içerisinde yürürlüğe girmesinin beklendiğini belirten eser için bkz. **Water Issues Between...**, s.26.

Bu konuya dikkat çeken Dursun Yıldız, 17 Ağustos 2014'te uluslararası geçerlilik kazanmış olan Sözleşme'nin Dünya'da 190'ı aşkın ülkeden sadece 35'i tarafından onaylandığını, bu ülkeler arasında Amerika kıtasından hiçbir ülke bulunmadığını, 1997 BM Sözleşmesinin ortaya çıkması için 1970 yılında başlayan çalışmaların ancak 1997 yılında sonuç verdiğini, Sözleşmenin 1997 yılında BM tarafından kabulünden sonra 35 ülke tarafından onaylanması ise 17 yıl sürdüğünü, bu konuda ülkelerin bir taslak oluşturması ve bunun uygulanacağına ikna olması için geçen sürenin ise 44 yılı bulduğunu, Sözleşmenin 20. yüzyılın uluslararası ilişkiler düşünce sistemiyle yapıldığını ancak 21. Yüzyılın yeni jeopolitiği ve dünya düzeni içinde yürürlüğe girebildiğini, bu nedenle sözleşmenin bu yüzyılın yeni düzenini kapsamaması, çok geniş bir uluslararası kabul görmesi ve uygulama alanı bulmasının kolay olmayacağını vurgulamıştır.⁸⁴

Sözleşme'ye ilişkin olarak tartışılan diğer önemli bir husus ise Sözleşme'ye destek veren ülkelerin bir çoğunda sınıraşan nehir havzalarının bulunmaması, sınıraşan nehir havzalarına sahip olanların ise çoğunlukla aşağı kıyıdaş konumundaki ülkeler olmasıdır. Genel Kurul'daki oylamada Sözleşme'ye kabul oyu veren 103 ülkeden 23 ünün ada devleti olduğunu belirten Seyfi Kılıç, sözkonusu ülkelerin herhangi bir sınıraşan veya sınır oluşturan suya sahip olmadıklarını, ada devletlerinin haricinde sınıraşan sulara sahip olmayan 19 devletin daha oylamada lehte oy kullandığını, diğer bir ifadeyle Sözleşme'ye kabul oyu veren ülkelere sadece 62 sinin konu ile doğrudan ilgili olduğunu, bu ülkelere 52sinin tamamen ya da kısmen aşağı kıyıdaş konumunda bulunduğunu, karşı veya çekimser oy kullanan ülkelere bakıldığında ise genellikle yukarı kıyıdaş ülkelere olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵

Sözleşmeye ilişkin ülkelerin tutumları, dünya üzerindeki çeşitli sınıraşan havzalar bazında incelenirse kanımızca resim daha da netleşecektir. Örneğin, Fırat-Dicle havzasındaki kıyıdaşlar Türkiye, Suriye ve Irak'tan yukarı kıyıdaş Türkiye, Sözleşmeye red oyu veren 3 ülkeden biri olurken aşağı kıyıdaşlar Suriye ve Irak sözleşmeye olumlu oy kullanmış, hatta Suriye Sözleşmeyi imzalayan ilk ülke olmuştur. Diğer bir sınıraşan havza olan Mekong Nehrinde de ülkelerin Sözleşmeye tutumlarında buldukları

⁸⁴ Dursun Yıldız, "BM'nin 1997 Uluslararası Su Yolları Sözleşmesi Ne Getirir?", **Atatürkçü Düşünce Derneği**, 22.08.2014, <http://add.org.tr/?p=6049> Erişim tarihi: 24.09.2014.

⁸⁵ Seyfi Kılıç, "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt:5 sayı:49, Ocak 2013, s.117.

konumun etkili olduğu gör÷lmektedir. Sözkonusu havzada yukarı kıyıdaş konumundaki Çin Söleşmeye olumsuz oy kullanırken, aşağı kıyıdaşlar Vietnam, Laos ve Tayland ve Kamboçya Söleşme lehine oy kullanmış, Vietnam 19 Mayıs 2014 tarihinde Söleşmeyi onaylayan 35inci ÷lke olarak Söleşmenin yürürlüğe girmesini sağlayan ÷lke olmuştur. Tacikistan tarafından uzun yıllardır inşa aşamasında olan Rogun Barajı nedeniyle ÷lkeler arasında önemli uzlaşmazlıkların yaşandığı Aral Nehir havzasına bakıldığında ise Siri Derya (Seyhun) nehrinde aşağı kıyıdaş Kazakistan'ın Söleşme lehine oy kullandığı, Amu Derya nehrinde aşağı kıyıdaş Özbekistan'ın Söleşmeyi onayladığı, yukarı kıyıdaş Tacikistan'ın ise oy kullanmadığı gör÷lmektedir.⁸⁶

Özetle Türkiye, çerçeve niteliğiyle bağdaşmayan hükümler içermesi, yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerin menfaatlerini belirli bir dengede tutacak anlayıştan yoksun olması, daha çok aşağı kıyıdaş ÷lkelerin hak ve çıkarlarını gözetmesi, kıyıdaş ÷lkeler arasında planlanan projeler hakkında zorunlu bildirim ve istişare mekanizmaları içermesi, ortaya çıkabilecek ihtilafların çözümünde zorunlu hakemlik mekanizması öngörmesi ve konuyu ilgili kıyıdaş ÷lkelerin takdirine bırakmaması nedeniyle, Söleşme'ye taraf olmamıştır. Diğer taraftan Söleşme'de, Devletlerin sınıraşan nehirlerin kendi topraklarından geçen kısımları üzerindeki egemenlik hakkına hiçbir atıfta bulunulmaması da Türkiye'nin Söleşme'ye taraf olmamakta göz önünde bulundurduğu başka bir husus olmuştur.

2.4.2 BM-AEK Sınıraşan Su Yollarının, Uluslararası Göllerin Kullanımı Ve Korunması Söleşmesi (Helsinki Söleşmesi) ve Türkiye'nin Tutumu

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UN-ECE-BM-AEK) 1947 yılında BM-Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) tarafından kurulmuştur. BM bünyesindeki 5 bölgesel komisyondan bir tanesidir. Diğer dört bölgesel Komisyon; Asya ve Pasifik (ESCAP), Latin Amerika ve Karayipler (ECLAC), Afrika (ECA) ve Batı Asya (ESCWA) bölgesel komisyonlarından oluşmaktadır. Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun en geniş anlamda gayesi, Pan-Avrupa'da ekonomik entegrasyonu teşvik etmektir. Bunu sağlamak için, Avrupa Birliği (AB), AB üyesi olmayan Güneydoğu Avrupa, Doğu ve Batı Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kuzey Amerika Bölgesinde bulunan 56 üye devleti bir araya getirir. Bütün bu devletler, UNECE himayesinde ekonomik ve sektörel konularda

⁸⁶ Kılıç, a.g.m, s.118.

diyalog ve işbirliğine dayalı faaliyetlerde bulunmaktadır. Kuruluşun faaliyetleri ekonomik problemleri çözümlmek, istatistikler toplamak, teknik bilgi değişimini sağlamak, çevre ve ulaşım konusunda ayrıntılı konvansiyonlar hazırlamak ve taşıt üretimini ve ticareti kolaylaştırıcı bir yönetim sağlamaktır.⁸⁷

UNECE sınıraşan su kaynaklarına ilişkin konularla ilk olarak 1960'ların sonları 1970'li yılların başlarında uğraşmaya başlamıştır. Anılan yıllar Dünya'da çevresel konulara verilen önemin giderek arttığı yıllara denk gelmektedir. Komisyonlar tarafından başlatılan ilk girişim tutarlı bir politika hedefini formüle etmek olmuştur. Bu kapsamda, sınıraşan sulara ilişkin prensipleri belirleyen 1980 tarihli Su Kirliliğinin Önlenmesi ve Kontrolü Politikaları deklarasyonu çalışmalar sonucu ortaya çıkan önemli bir metindir. Söz konusu deklarasyon sınıraşan su kirliliğine ilişkin hükümlerde ihtiva etmektedir. Bu ilkelerin bir kısmı 1966 ECE su kirliliği deklarasyonundan türetilmiştir.⁸⁸

Bu ilkeler uyarınca,

1- Sınıraşan su kaynaklarına sahip olan ülkelerin yüzey suyu ve yer altı suyu kalitesini iyileştirmek konusunda ortak hareket etmesi,

2- Sınıraşan su kaynaklarına sahip ülkelerin su kirliliği üzerindeki karşılıklı ilişkilerini belirlemesi,

önem arz etmektedir. Söz konusu ilkelerin uygulamasının ikili ve çok taraflı anlaşmalar vasıtasıyla gerçekleştirileceğini öngörülmektedir.

1980 deklarasyonundan sonra, bağlayıcı nitelik arz etmeyen 1982 tarihli Su Kaynakları Üzerindeki Uluslararası İşbirliğine İlişkin Kararlar, 1984 tarihli Suyun Rasyonel Kullanım Politikasına İlişkin Bildiri, 1986 tarihli Sınıraşan Sulara İşbirliği Kararları , 1989 tarihli Yeraltı Suyu Yönetimi Şartı ve 1990 tarihli Sınıraşan Sulara Kaza Sonucu Kirlilikte Uygulanacak Kurallar kabul edilmiştir. Tüm bu kurallar 1992 Helsinki Sözleşmesi'nin altyapısını oluşturmuştur. Sonuç olarak daha genel kapsamlı ve bağlayıcı olması öngörülen 1992 Helsinki Sözleşmesi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır.⁸⁹

⁸⁷ Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanan Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nu da yer aldığı Uluslararası Kuruluşlar bilgi notu için bkz. <http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/uluslararasiKuruluslar.aspx?sflang=tr> Erişim: 23.10.2014.

⁸⁸ Patricia Wouters, Sergei Vinogradov, **Analyzing the ECE Water Convention: What Lessons for the Regional Management of Transboundary Water Resources**, Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 2003/2004, Earthscan Publications, London, 2003, s.55-63.

⁸⁹ Wouters, a.g.e, s.56-57.

1992 yılında kabul edilen ve 6 Ekim 1996 tarihinde yürürlüğe giren “Helsinki Sözleşmesi”, sınıraşan etkisi bulunan olumsuz çevre kirliliğinin önlenmesi, kontrolü ve azaltılması amacıyla sınıraşan su havzalarında komşu ülkeler arasında işbirliği yapılmasını amaçlamaktadır. Sözleşme, BM-AEK bünyesinde hazırlanmış olmakla birlikte, 2013 yılında yapılan değişiklikle tüm BM üyesi ülkelerin katılımına açık hale getirilmiştir. Sözleşme’ye bugüne kadar 39 ülke ve AB taraf olmuştur.⁹⁰

1992 Helsinki Sözleşmesinde “sınıraşan su yolları” kavramı, iki veya daha fazla devletin sınırlarını kat eden ve sınır oluşturan yüzey ve yeraltı suları için kullanılmıştır. Öncelikli olarak sınıraşan-sınır oluşturan sular ayrımı sözleşme çerçevesinde yapılmamış ve çerçeve kavram olarak sınıraşan su kabul edilmiştir. Sınıraşan sular sadece yüzey sularını değil yeraltı sularını da kapsamı içinde ifade etmektedir. Burada önemli bir nokta da yüzey suyu ile bağlantısı olsun olmasın sınıraşan mahiyetteki tüm yeraltı sularının sözleşmenin kapsamına dahil edilmesidir.

Sınıraşan sular kapsamına yüzeysel sular ile birlikte yeraltı sularının da dâhil edilmiş olması Bilen tarafından sorunlu bir alan olarak görülmektedir. Konu teknik yönden değerlendirildiğinde nehir havza sınırlarının yeraltı su havzaları ile her zaman örtüşmediği görülecektir. Hidrolojik çevrimin unsurlarının birbirinden farklı nitelikleri nedeniyle, yeraltı suları ile nehirler arasındaki fiziksel ilişki kolaylıkla tayin edilemeyecek derecede karmaşıktır. Yüzeysel su yolu üzerindeki herhangi bir faaliyetin yeraltı sularına ne ölçüde etki ettiğinin tespiti pratik yönden önemli belirsizlikler içermektedir. Yüzeysel sularla karşılaştırıldığında, yeraltı suları açık sistemlerdir. Özellikle serbest akan yeraltı suları ile artezyen nitelik taşıyan belirli yeraltı katmanları arasında sıkışmış suların arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Sayılan unsurlar kolaylıkla çeşitli ihtilafların çıkmasına neden olabilir.⁹¹

Sınıraşan etki, sınıraşan suların koşullarına insan müdahalesi sonucu çevre üzerinde meydana gelen önemli bir olumsuz etki olarak nitelendirilmektedir. Bu tarz çevre tahribatı insan sağlığı ve güvenliği, bitki örtüsü, canlı yaşamı, toprak, hava, su, iklim, tarihi eserler veya diğer fiziksel yapıları ve bu etkenlerin birbiriyle etkileşimini içerebilir. Ayrıca etkenlerdeki değişim kültürel mirası ve sosyoekonomik koşulları da olumsuz

⁹⁰Bkz. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-5&chapter=27&lang=en Erişim: 02.02.2015.

⁹¹ Özden Bilen, **Türkiye’nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009, s.240.

etkileyebilir. Etki kavramının sözleşme uyarınca nasıl oluşacağı tanımlanmıştır. Daha sonra ise nasıl bir etkinin sözleşme uyarınca sınıraşan bir etkiye yol açacağından bahsedilmiştir.⁹² Bu noktada önemli bir olumsuz etkiden bahsedilmektedir. Hukuksal açıdan devletlere önemli sorumluluklar yükleyecek bu kavramın muğlak bir ifade ile “önemli olumsuz etki” şeklinde durumu izah etmesi 1992 Helsinki Sözleşme’sine taraf ülkeler arasında çıkabilecek uyuşmazlıklarda sorunlara yol açabilir. Böyle önemli kavramların tanımlar maddesinde çelişkiye mahal vermeyecek şekilde izah edilmesi gerek sözleşmenin uygulanmasında gerekse yorumunda önem arz etmektedir.

Sözleşme’nin 2 nci maddesinin (a) bendi uyarınca “*Suların kirlenmesinin önlenmesi, kontrolü ve azaltılmasına neden olan veya muhtemelen neden olabilecek sınıraşan etkilere karşı tarafların uygun tedbirler alması*” istenmektedir.⁹³ Maddede yer alan “muhtemel sınıraşan etkiler” ibaresi nesnel ve bilimsel bir etki veya ilişkiyi tanımlamamakta, çok genel ve kapsamlı bir söylemden öte hukuki bir belirsizlik taşımaktadır.⁹⁴ Söz konusu ifade çevre hukuku ve uluslararası hukuka hakim olan ilkeler göz önüne alındığında uygulamada sorunlara yol açabilecektir.

Sözleşme taraflara bir takım tedbirleri alma yükümlüğünü getirirken, bunların icrası bakımından ise “*kirliliğin engellenmesi, denetim altına alınması ve azaltılması maliyetleri, kirliliğe sebep olan tarafça karşılanmalıdır*” hükmünü ihtiva etmektedir.⁹⁵ Kirliten öder ilkesi, çevre hukukunun ilk ve en temel ilkelerinden birisi olup; bu ilkenin; “yarattığı kirliliğin bedelinin kirlitene ödettirilmesi” veya “kirlitenin, çevre maliyetine katlanması” şeklinde tanımlanması mümkündür.⁹⁶

1992 Helsinki Sözleşmesi kıyıdaş tarafların eşitlik ve mütekabiliyet temelinde işbirliği yapmasını öngörmektedir. Bu işbirliği uyarınca kıyıdaş taraflar özellikle ikili ve çok taraflı anlaşmalarla, ilgili su havzası ve coğrafi alanlarda sınıraşan etkilerin engellenmesi, denetim altına alınması ve azaltılmasına ve sınıraşan suların ve bu suların etkilediği denizel çevre dâhil tüm çevrenin korunmasına yönelik uyumlu politika, program ve stratejilerin geliştirilmesine çalışmalıdırlar. Tarafların sözleşme hükümlerine aykırılık arz

⁹² Helsinki Sözleşmesi tam metni için bkz. Convention on The Protection and Use Of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention), Done At Helsinki, On 17 March 1992, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> Erişim: 18.08.2014.

⁹³ Bkz. Helsinki Convention.

⁹⁴ Bilen, **Türkiye’nin Su Gündemi...**, s.240.

⁹⁵ Bkz. Helsinki Convention.

⁹⁶ Nühket Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001, s.37.

etmeyen antlaşmalar vasıtasıyla ilişkilerini yürütmesi taraflara hukuksal bir yol olarak gösterilmektedir. Bu çerçevede Sözleşme, günümüze değin kıyıdaş devletlerarasında birçok antlaşmanın yapılmasına katkı sağlamıştır. Tuna Nehri Koruma Sözleşmesi, Peipsi, Sava, Meuse, Ren ve Scheldt nehirlerine ilişkin yapılan antlaşmalar bunlardan bazılarıdır.⁹⁷

Sözleşme, bu antlaşma ve düzenlemelerin kıyıdaş taraflar arasında ortak organların oluşturulmasında temel alınmasını öngörmektedir. Sözleşme'nin 9 uncu maddesinin ikinci fıkrası uyarınca bu organların görevleri, var olan antlaşma ve düzenlemeleri de göz önünde bulundurarak;⁹⁸

- Sınıraşan etkilere yol açabilecek kirlilik kaynaklarının tespiti için bilgi toplamayı ve değerlendirmeyi,
- Su kalitesi ve miktarının değerlendirilmesi için ortak izleme programları geliştirmeyi,
- Kirlilik kaynaklarına ilişkin envanterler oluşturmak ve bilgi paylaşımı yapmayı,
- Atık su deşarjına ilişkin sınırlamaları belirlemeyi ve denetim programlarının etkinliğini değerlendirmeyi,
- Sözleşmede belirtilen hükümlere uygun olarak su kalitesi standartları ve kriterleri belirlemeyi ve bu hedeflerin sağlanması ve gerektiğinde su kalitesinin geliştirilmesi için gerekli tedbirler önermeyi,
- Gerek noktasal kaynaklardan (örneğin şehir ve endüstri kaynakları) gerekse de yayılı kaynaklardan (örneğin tarımsal kaynaklar) gelen kirlilik yükünün azaltılması için yoğunlaştırılmış eylem planları geliştirme,
- Uyarı ve acil durum prosedürleri oluşturmayı
- Sınıraşan etkilere yol açması muhtemel mevcut ve planlanan projelerle ilgili bilgi paylaşımı konusunda forum işlevi görmeyi,
- Bu sözleşmenin hükümlerine uygun olarak mümkün olan en iyi teknolojinin ve bilimsel araştırma programlarının geliştirilmesi konusunda işbirliğini ve bilgi paylaşımını teşvik etmeyi,
- İlgili uluslararası düzenlemelere uygun olarak sınıraşan sularla ilgili çevresel etki değerlendirme uygulamalarına destek vermeyi,

⁹⁷ Bkz. "20 years unece water convention", **Internatinal Commission for the Protection of Danube River**, <http://www.icpdr.org/main/20-years-unece-water-convention> Erişim :23.10.2014.

⁹⁸ Bkz. Helsinki Convention.

içermelidir.

Sözleşme kapsamına giren konularda geniş kapsamlı bir bilgi paylaşımının en kısa zamanda sağlanmasını öngörmektedir. Sınıraşan sulara ilişkin ihtilafların başında kıyıdaş tarafların sınıraşan sulara ilişkin verileri zamanında ve düzgün bir şekilde paylaşmaması gelmektedir. Bazen bu durum hiçbir veriyi paylaşmama noktasına kadar gitmektedir. Uyuşmazlık temelinde verilerin kapsamlı bir şekilde ve mütekabiliyet ilkesi gözetilerek paylaşılması, tarafların sorunu müzakere etmelerine katkı sağlayacaktır. Bu manada bilgi paylaşımı ağının kurulması sözleşmenin hükümlerinin icrası bakımından da önemlidir.

1992 Helsinki Sözleşmesi bilgi paylaşımı konusunda bazı bilgilere ilişkin ise bir sınırlama getirmiştir. Sözleşme'nin 8 inci maddesi uyarınca, Sözleşme'nin konuyla ilgili hükümleri tarafların ulusal yargı sistemlerinden ve yürürlükteki uluslararası düzenlemelerden kaynaklanan, fikri mülkiyet alanına giren endüstriyel ve ticari sırları ve ulusal güvenliği ilgilendiren bilgileri koruma konusundaki hak ve yükümlülüklerini akamete uğratmamalıdır. İlgili düzenleme uyarınca taraflar arasında bu hükme aykırılık teşkil edecek bilgi talepleri bağlamında kendisinden bu tür bilgiler talep edilen taraf, söz konusu hüküm kapsamına giren bilgileri paylaşmaktan muaf tutulmuştur.⁹⁹

1992 Helsinki sözleşmesi 26 ncı maddesinde “*Bu sözleşme on altıncı tasdik, kabul, onay veya katılım aracının depo merciine bildirilmesinin üzerinden geçen doksanıncı günde yürürlüğe girer.*” şeklinde düzenleme getirmiştir. Metinde bir sayı öngörülerek antlaşmanın yürürlüğe girmesi usulü düzenlenmiştir. Antlaşma 16 Ekim 1996 tarihinde mezkûr prosedürlerin tamamlanması neticesinde yürürlüğe girmiştir.

Özetle Sözleşme, kıyıdaş ülkeler arasında nehir havza anlaşmaları yapılmasını ve ortak komisyonlar oluşturulmasını, ortak komisyonlarca izleme programları yürütülmesini, bilgi değişimi yapılmasını, entegre su kaynakları yönetimi planlarının geliştirilmesini, sınıraşan nehirler üzerinde gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlere ilişkin bilgi paylaşımı yapılmasını ve müşterek çevre etki değerlendirme süreçlerinin yürütülmesini hükme bağlamaktadır. Ancak Sözleşme, her ülkenin, topraklarından doğan veya topraklarında akan sınıraşan nehirlerden faydalanma hakkına sahip olduğuna yer vermemesi, kıyıdaş ülkelerle sınıraşan boyutta çevresel etki değerlendirme sürecine yönelik danışmalar gerçekleştirme yükümlülüğü getirmesi, sınıraşan sularda yapılması öngörülen projelerimiz konusunda aşağı kıyıdaş ülkelere müdahale imkanı verebilecek olması

⁹⁹ Bkz. Helsinki Convention.

nedeniyle Türkiye açısından hassasiyet yaratmış ve Sözleşme'ye taraf olunmamıştır. Bununla birlikte Türkiye, AB'ye tam üyeliğin gerçekleşmesinin ardından AB su müktesebatının önemli bir parçasını oluşturan Sözleşme'ye taraf olacağını beyan etmiştir.¹⁰⁰

2.4.3 BM-AEK Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı Ve Yargıya Başvuru (Aarhus) Sözleşmesi¹⁰¹ ve Türkiye'nin Tutumu

Aarhus Sözleşmesi olarak adlandırılan bu sözleşme, şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşam haklarının korunmasına katkı sağlamak amacıyla, çevresel konularda bilgi ve belge edinme, karar vermede halkın katılımı ve yargıya erişim konularını ele alan ilk uluslararası sözleşmedir.¹⁰²

1996 yılında Sözleşmenin oluşturulması kapsamında bir çalışma grubu kurulmuş, Avrupa Ekonomik Komisyonu üyesi 33 ülke ve çok sayıda sivil toplum örgütünün düzenli katılımıyla yürütülen ve on toplantıdan oluşan bir müzakere sürecinin ardından, 1998 yılında nihai bir metin üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Bu nihai metin 25 Haziran 1998 tarihinde, Danimarka'nın Aarhus kentinde düzenlenen 4. Çevre Bakanları Konferansı'nda imzaya sunulmuştur. Sözleşmenin on altıncı devletçe onaylanmasıyla 30 Ekim 2001 tarihinde Aarhus Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir.¹⁰³

Esas metni üç bölümden oluşan Aarhus Sözleşmesi, 1 giriş, 22 madde ve 2 ek içermektedir. Sözleşmenin giriş kısmında taraflar, çevre konusundaki uluslararası belgelere uygun bir şekilde, çevreyi korumak, bu yönde halkın bilinçlendirilmesi ve katılımın gerekliliğine inanmak ve bu amaçları gerçekleştirmek için kişi, kuruluş ve araçlardan yararlanmak konularında görüş birliğine vardıklarını ifade etmiştir. Aarhus Sözleşmesi'nin ilk bölümü (madde 1-3), sözleşmeye ilişkin genel hükümleri kapsamaktadır. Amaç başlığını taşıyan 1. maddede, sözleşmenin gerek şimdiki gerekse

¹⁰⁰ Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan Avrupa Birliği ile Su Konusu bilgi notu için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-tr.mfa> Erişim:06.09.2014.

¹⁰¹ Sözleşme'nin tam metni için bkz. Convention On Access To Information, Public Participation In Decision-Making And Access To Justice In Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark on 25 June 1998, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> Erişim:24.10.2014.

¹⁰² Aynur Aydın Coşkun, "AARHUS Sözleşmesinin İdare Hukuku Açısından İncelenmesi", **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, Cilt: 23-24, 2001-2002, s.148.

¹⁰³ Ahmet Mithat Güneş, "AARHUS Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 1, Ankara 2010, s.301-302.

gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşaması için, çevresel bilgiye erişim, karar alma sürecine halkın katılımı ve yargısal mercilere başvuru haklarını güvence altına almayı amaçladığı ifade edilmiştir. Tanımlar başlıklı 2. maddede, sözleşmenin uygulanması ile yakından ilgili bazı kavramların tanımına yer verilmiştir.

Genel kurallar başlığını taşıyan 3. maddede ise, sözleşme taraflarının riayet etmekle mükellef olduğu genel kurallar yer almaktadır. Buna göre taraflar, sözleşmenin öngördüğü hedeflerin gerçekleşmesi için gerekli olan tedbirleri almak ve bu yönde çaba göstermek, çevresel eğitim düzeyi ve çevre bilincini geliştirmek, çevrenin korunması alanında faaliyet yürüten kuruluşların uygun bir şekilde tanınması ve desteklenmesi için çabalamak ve hukuk sistemini bu yükümlülükle uyumlulaştırmak, sözleşmeden doğan hakları kullanan kişilerin herhangi bir şekilde cezalandırılmalarına, takip edilmelerine ve rahatsız edilmesine engel olmakla yükümlüdür. 3. Maddede ayrıca, vatandaşlık, milliyet ve ikametgâh ayrımı yapılmaksızın, idari merkezinin kayıtlı olduğu yerin neresi olduğuna ve gerçek veya tüzel kişi olduğuna bakılmaksızın sözleşmeden doğan hakların kullanılabilmesi belirtilmiştir.¹⁰⁴

Aarhus Sözleşmesi'nin ikinci bölümünde (madde 4-9) ise, sözleşmenin üç sütununa ilişkin asgari standartlarla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Sözleşmenin 4. ve 5. maddelerinde çevresel bilgilere erişim hakkı güvence altına alınırken, halkın çevresel kararların alınması sürecine katılımı 6-8. Maddelerde düzenlenmektedir. Sözleşmenin son sütunu olan çevresel konularda yargısal başvuru ise, 9. maddede yer almaktadır. Aarhus Sözleşmesi'nin üçüncü bölümünde (md. 10-22) ise, sözleşme ile ilgili diğer hususlara yer verildiği görülür. 10. maddede tarafların toplantıları başlığıyla sözleşmenin işleyişine ilişkin kurallar ortaya konurken, 11. madde her bir tarafın bir adet oy hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. 12-18. maddeler ise sırasıyla, sekretarya, ekler, sözleşmenin değiştirilmesi, sözleşmeye uyumun denetimi, anlaşmazlıkların çözümü, imza ve depoziter başlıklarını taşımaktadır. Sözleşmesinin 19. maddesinde onay, kabul, tasdik ve katılma; 20. maddede yürürlüğe girme; 21. maddede geri çekilme düzenlenmiş iken, 22. madde bağlayıcı metinler başlığını taşımaktadır.¹⁰⁵

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu bünyesinde oluşturulan Bilgiye Erişim, Karar Almada Halkın Katılımı ve Çevresel Konularda Yargıya Başvurma

¹⁰⁴ Bkz. Aarhus Convention.

¹⁰⁵ Bkz. Aarhus Convention.

Sözleşmesi 25 Haziran 1998 tarihinde imzaya açılarak kabul edilmiş, 30 Ekim 2001 tarihinde 16 ülkenin onay işlemlerini tamamlamasıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'ye 46 ülke ve AB taraf olmuştur. Ülkemiz sözkonusu Sözleşmeye taraf değildir.¹⁰⁶

Sözkonusu Sözleşme'nin önemli maddelerinden biri "*Sözleşme'nin ilgili hükümleri çerçevesinde kamuoyunun çevresel konularda bilgiye erişiminde, karar verme sürecine katılımında ve yargıya başvuruda vatandaşlık, milliyet ve ikametgah farkı gözetilmeyeceği*"¹⁰⁷ ile ilgili 3. Maddedir. Bahsekonu maddenin 9. Paragrafı kapsamında, Türkiye'de oturmayan, herhangi bir devletin vatandaşının da, hiç bir menfaati bulunmasa dahi, Türkiye açısından büyük önem taşıyan sınıraşan sular üzerinde gerçekleştirilmesi öngörülen baraj projelerinden biriyle ilgili bilginin kendisi ile paylaşılmasını talep etmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca, Sözleşmeyle, bilgiye ulaşma istemi kısmen ya da tamamen, yanlış biçimde reddedilen ya da gerekli biçimde incelenmeyen herkesin, ulusal mevzuat çerçevesinde, yargı yoluna başvurmasının garanti edileceği de hükme bağlanmıştır. Yargı sonucunda alınan karar hükümetleri bağlayan yürütmeyi durdurucu nitelikte olabilmektedir.

Sözleşme, ilgili halkın karar alma sürecine katılımına da imkan sağlamaktadır. "İlgili halk" Sözleşme'de, çevresel karar alma sürecinden etkilenen veya etkilenmesi muhtemel veyahut bu konuda bir menfaati sözkonusu olan halk olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, menfaati olduğunu düşünen herhangi bir ülkenin vatandaşı, Türkiye'nin sınıraşan nehirler üzerinde yapmayı öngördüğü projelerden birinin inşasına başlanması kararına katılmayı talep edebilecektir.¹⁰⁸

Bahsekonu Sözleşme'ye taraf olunmaması Türkiye içerisinde belirli çevreler ve sivil toplum örgütleri tarafından tümüyle yerel unsurlar göz önünde bulundurulacak şekilde eleştirilse¹⁰⁹ de, neticede Aarhus Sözleşmesi'ne taraf olunması halinde, bu hakkın Türkiye dışındaki kamuoyu veyahut belli çıkar çevreleri tarafından istismarı ve sınıraşan

¹⁰⁶Anılan Sözleşme'yi onaylayan ülkeler için bkz. <http://www.unece.org/env/pp/ratification.html> Erişim: 15.10.2014.

¹⁰⁷ Bkz. Aarhus Convention.

¹⁰⁸ Aarhus Sözleşmesinin 3 temel ilkesi "bilgiye erişim", "karar almada halkın katılımı" ve "çevresel konularda yargıya erişim"e ilişkin detaylı açıklamalar için bkz. **The Aarhus Convention**, Mayer Brown International Limited Liability Partnership, 29 September 2011, s.4-6.

¹⁰⁹ Söz milletinse bunu imzalayın başlıklı internet haberi için bkz. http://www.imo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=997&tipi=5&sube=0#.VEqGCz6hIHg Erişim: 24.10.2014.

nehirler üzerinde yer alan bazı kalkınma projelerinin engellenmesi veya geciktirilmesi yönünde yapılacak girişimlere yol açabileceği değerlendirilmektedir.

2.4.4 BM-AEK Sınırışan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo) Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu

Espoo Sözleşmesi, 25 Şubat 1991 tarihinde Finlandiya'nın Espoo kentinde kabul edilerek imzaya açılmış, 10 Eylül 1997 tarihinde 16 ülkenin taraf olma işlemlerini tamamlamasıyla yürürlüğe girmiştir. BM-AEK bünyesinde hazırlanan ve sadece BM-AEK üyesi ülkelerin katılımına açık olan bahsekonu Sözleşme'ye aralarında komşularımız Bulgaristan ve Yunanistan'ın da içinde bulunduğu 44 ülke ve AB taraf olmuş, Türkiye ise henüz taraf olmamıştır.¹¹⁰

Espoo Sözleşmesi sadece sınırışan sularla ilgili olmayıp, I numaralı ekinde belirtilen 22 adet faaliyeti kapsamaktadır. Bunlar arasında; petrol rafinerileri, entegre kimyasal tesisler, büyük çaplı petrol, gaz veya kimyasal madde taşıyan boru hatları, 300 MW veya daha büyük kapasiteli termik santraller, nükleer santraller ve sınırışan boyutta çevresel etkileri olan çeşitli faaliyetler bulunmaktadır. Doğrudan sınırışan sularla ilgili olan faaliyetler ise büyük barajları, yeraltı suyundan 10 milyon m³/yıldan fazla su çeken tesislerini ve su eksikliğini karşılamak için havzalar arasında 100 milyon m³/yıldan fazla su transfer edilmesi gibi çalışmaları kapsamaktadır.¹¹¹

Söz konusu Sözleşmede, sınırışan boyutta çevresel etki değerlendirme (ÇED) sürecinde uluslararası işbirliğinin artırılması, ortaya çıkabilecek önemli ölçüde zararlı sınırışan etkinin kontrolü, bertarafı veya azaltılmasına yönelik önlemlerin Sözleşmeye taraf olan ülke veya ülkelerce bireysel veya ortaklaşa alınması, çevreye zararı olabilecek herhangi bir proje kapsamında sözkonusu projeyi gerçekleştiren ülkenin, etkilenecek ülkeye proje ve olabilecek etkileri hakkında zamanında bilgi vermekle yükümlü kılınması (Madde 3), çevresel etki değerlendirme prosedüründe halkın katılımına izin verilmesi (Madde 4), bu çerçevede, ülke halkına tanınan olanaklar kadar faaliyetten etkilenecek diğer ülkenin halkına da aynı hakların tanınması, sınırışan boyutta önemli ölçüde zarara sebebiyet verebilecek faaliyetler kapsamında, diğer hususların yanısıra, büyük barajlar (Ek-1,

¹¹⁰ Anılan Sözleşme'yi onaylayan ülkeler için bkz <http://www.unece.org/env/eia/ratification.html> Erişim:05.10.2014.

¹¹¹ Bilen, *Türkiye'nin Su Gündemi...*, s.241.

11.Aktivite) ile yılda 10 milyon metreküp veya daha fazla yeraltı suyunun çekilmesi (Ek-1, 12.Aktivite) işleminin öne çıkarılması, çevresel etki değerlendirme işlemlerinin planlara, politikalara ve programlara da uygulanmasına olanak sağlanması, sınıraşan etkisi bulunan projelerde, etkilenebilecek olan ülkelerin gerektiğinde sözkonusu projenin iptalini de içeren seçenekleri tartışmasına olanak tanınması gibi hususlar yer almaktadır.¹¹²

Faaliyetlerin sosyal ve ekonomik yararları ile çevre üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilerin araştırılması ve gereken önlemlerin alınması anlamına gelen ÇED işlemi, Türkiye gibi yarı kurak iklim kuşağında yer alan ülkeler ve su zengini ülkeler arasında farklı şekilde değerlendirilmektedir. Kalkınma sürecinde projelerinin önemli bir bölümünü tamamlayan ülkelerin bakış açısıyla hazırlandığı anlaşılan Sözleşme, yatırımların ağırlıklı olarak çevreye olabilecek zararlı etkileri üzerinde duran, ancak sosyal ve ekonomik yararlarını göz ardı eden bir yaklaşım sergilemektedir.

Sözleşme'nin bahsekonu unsurları, sınıraşan sularda gerçekleştirmeyi öngördüğü projeleri konusunda aşağı kıyıdaş ülkelere müdahale imkanı verebilecek olması sebebiyle Türkiye açısından hassasiyet yaratmaktadır. Diğer taraftan, Her sınıraşan nehir havzasının kendine özgü teknik, sosyoekonomik ve politik bir yapısının olduğu göz önünde bulundurulduğunda Ortadoğu gibi son derece karmaşık politik, ekonomik ve sosyal bir coğrafyadaki memba ve mansap ülkeleri arasında müşterek ÇED süreci yürütülmesinin mümkün olmadığı aşıkardır. Bu bağlamda Espoo Sözleşmesi'nin sadece Avrupa'nın koşullarını dikkate alan, bölgemizin gerçeklerinden uzak bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

2.4.5 AB Su Çerçeve Direktifi (SÇD) ve Türkiye'nin Tutumu

AB su mevzuatının ana belgesi sayılan ve 22.12.2000 tarihinde yürürlüğe giren Su Çerçeve Direktifi (SÇD) Avrupa Komisyonu'nun çıkardığı en kapsamlı su mevzuatı olup, AB Ülkeleri'nde suyun sürdürülebilir idaresini sağlamak için temel belge olma niteliğini taşımaktadır. SÇD, tanımlanan nehir havzası bölgelerindeki tüm kara ve kıyı sularının 2015 yılında en azından iyi bir düzeye gelmesi gerektiğini belirterek yüzey suları için çevresel amaçların ve ekolojik hedeflerin belirlenmesi yoluyla bunun nasıl

¹¹² Sözleşmenin tam metni için bkz. Convention On Environmental Impact Assessment In A Transboundary Context (Espoo Convention)

http://www.unece.org/env/eia/about/eia_text.html Erişim: 11.08.2014.

sağlanabileceğini ifade etmektedir. SÇD'ye göre çevresel, ekonomik ve toplumsal mülahazaların da göz önünde bulundurulmasıyla ortaya çıkacak sonuç sağlıklı bir su ortamı olacaktır.¹¹³

SÇD'nin "amaç" başlığını taşıyan 1. maddesinde Direktif'in amacının, aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yüzey sularının, geçiş sularının, kıyı sularının ve yer altı sularının korunmasına ilişkin hukuki bir çerçeve oluşturmak olduğu belirtilmiştir. Burada belirtilen hedefler ise şunlardır:¹¹⁴

- a) Su kaynaklarının daha fazla tahribatının önlenmesi, korunması ve iyileştirilmesi,
- b) Su kaynaklarının uzun vadeli korunmasıyla sürdürülebilir su kullanımının teşviki,
- c) Sucul ekosistemlerin ileri derecede korunması ve iyileştirilmesi,
- d) Yeraltı su kirliliğinin azaltılıp, daha fazla kirlenmesinin engellenmesi,
- e) Sel ve kuraklık etkilerinin azaltılması.

1 inci maddede yer alan ifadeler göz önünde bulundurulduğunda Direktif'in esasında, suları ekosistemleri ile birlikte korumayı ve iyileştirmeyi amaçlayan hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yeknesak hukuki bir çerçeve oluşturmayı amaçladığı görülür. Bununla birlikte yönergenin, hem niteliksel hem de niceliksel bir bakış açısını birleştiren bir yaklaşımı benimsendiğini belirtmek gerekir. Zira bir yandan suların daha fazla kirlenmesinin önlenmesi ve suların niteliksel durumunun iyileştirilmesinden, diğer yandan ise mevcut su kaynaklarının niceliksel açıdan korunmasından bahsedilmektedir.¹¹⁵

SÇD'nin kapsamında Giriş bölümünde sınıraşan sularla ilgili pek çok madde bulunmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sulara ilişkin antlaşmalara atıfta bulunan ve Giriş Bölümünde yer alan 21. Maddedir. Söz konusu maddede Topluluk ve Üye Devletlerin deniz sularının kirlenmeden korunmasında önemli yükümlülükler içeren çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olduğu vurgulanmakta ve sözkonusu Direktif'in

¹¹³Bkz. AB Su Müktesebatına ilişkin Sıkça Sorulan Sorular, <http://www.chanceproject.eu/?l=tr&m=fags&id=fags#> Erişim: 25.10.2014.

¹¹⁴ Su Çerçeve Direktifi tam metni için bkz. Directive 2000/60/EC of The European Parliament and of The Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy, (Water Framework Directive) http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF Erişim:14.07.2014.

¹¹⁵ Güneş, "AARHUS Sözleşmesi..." s.171-172.

Topluluk ve Üye Devletlerin bu yükümlülüklerini yerine getirmelerine olanak sağlamaya yönelik bir katkı yapacağı ifade edilmektedir.¹¹⁶

SÇD ‘de sınıraşan sulara ilişkin bir diğer madde Giriş bölümünde yer alan 23. maddedir. Buna göre: *“Üye Devletlerin Topluluk sularının korunmasını nitelik ve nicelik bakımından geliştirme, sürdürülebilir su kullanımını teşvik etme, sınırları aşan su sorunlarının kontrolüne katkıda bulunma, su ekosistemlerini ve karasal ekosistemlerini ve bunlara doğrudan bağlı bulunan bataklık bölgeleri korumak ve Topluluk sularının potansiyel kullanıcılarını korumak ve geliştirmek amaçlı çabalarını koordine etmek için ortak prensipler gereklidir.”* denilmektedir

Giriş bölümü 35. maddede ise: *“Suyun kullanımının sınırları aşan etkilerinin olabileceği bir nehir yatağında, bu Direktif uyarınca oluşturulan çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesi şartları ve özellikle bütün önlem programları bütün nehir yatağı bölgesi için koordine edilmelidir. Topluluk sınırlarını aşan nehir yatakları için, Üye Devletler ilgili üye olmayan Devletlerle uygun koordinasyonu sağlamaya çaba göstereceklerdir. Bu Direktif su koruma ve yönetimi hakkındaki uluslararası sözleşmelerden, özellikle Sınıraşan suyolları ve uluslararası göllerin korunması ve kullanımı hakkında 95/308/EC1 sayılı Konsey Kararıyla onaylanan, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinden doğan Topluluk yükümlülüklerinin uygulanmasına katkıda bulunacaktır.”*¹¹⁷ denilerek Helsinki Sözleşmesi’ne doğrudan, Aarhus ve Espoo sözleşmelerine ise dolaylı olarak atıfta bulunulmuştur.

9 uncu maddesinde maliyetin karşılanması ilkesine yer veren SÇD, su yönetimi ve su politikalarında karar alma süreçlerine çevre hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan “kirleten öder” ilkesini entegre etmiştir. Maliyetin karşılanması ilkesi, su kullanımının hem düşürülmesi hem de ekonomik bakımdan optimizasyonu bakımından önemli bir teşvik rolü üstlendiği gibi, su kirliliğinin sürdürülebilir bir seviyeye düşürülmesine de ciddi bir katkı sunmaktadır.¹¹⁸

SÇD’nin 11 inci maddesi üye devletleri, Direktifin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için her bir nehir havza bölgesi veya uluslararası nehir havza bölgelerinin kendi topraklarındaki kısmı için bir önlemler programı oluşturmakla yükümlü kılmaktadır. Bu

¹¹⁶ Bkz. Water Framework Directive.

¹¹⁷ Bkz. Water Framework Directive.

¹¹⁸ Bilen, **Türkiye’nin Su Gündemi...**, s.134.

düzenlemeden hareketle nehir havza bölgelerini, politik ve idari sınırlamalardan bağımsız bir şekilde önlemler programlarına esas teşkil ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.¹¹⁹ Nitekim Direktifin nehir havzası yönetim planlarını düzenleyen 13 üncü maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında konu biraz daha detaylandırılarak devletlerin sınırlarını aşmakla birlikte tamamen topluluk sınırları içinde yer alan bir uluslararası nehir havzası bölgesinin sözkonusu olması halinde, üye devletlerin tek bir uluslararası Nehir Havzası Yönetim Planı (NHYP) hazırlamak amacıyla koordinasyon sağlamaları ve bunun yanı sıra bu havza bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için de Direktifin amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla, nehir havzası yönetim planları hazırlamaları gerektiği belirtilmektedir. Ancak uluslararası nehir havzası bölgesinin, üye devletlerin sınırlarını aşmakla kalmayıp topluluk sınırlarını da aşması halinde, üye devletler tek bir nehir havzası yönetim planı hazırlamak için çaba göstermeleri, bunun mümkün olmaması halinde, en azından uluslararası nehir havzası bölgesinin ilgili üye devletin toprakları dahilinde kalan kısmını kapsayacak bir planın hazırlanacağı vurgulanmaktadır.

AB tarafından yayınlanan çeşitli belgelerde, katılım müzakereleri çerçevesinde “Çevre” başlığı altında ele alınan “Su” konusuna vurgu yapılmış ve Türkiye’nin SÇD kapsamında yapması gereken çalışmalara ilişkin yönlendirmelere yer verilmiştir.

AB Konseyi tarafından 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilen Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesinde sınıraşan sular konusuna da yer verilmiş, Türkiye’nin sınıraşan sular konusunda SÇD ve AB’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler (Aarhus, Espoo ve Helsinki sözleşmeleri) çerçevesinde işbirliğine gitmesi talep edilmiştir.

AB Komisyonunun 6 Ekim 2004 tarihli Meseleler ve Etkiler Raporu’nda ise Orta Doğu’da su sorununun gelecek yıllarda giderek önemi artan bir konu olarak AB’nin gündeminde önemli bir yere sahip olacağı kaydedilmiştir. Çalışmanın 9. sayfasında, *“Orta Doğu’da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye’nin AB’ye katılımıyla beraber su kaynakları ve altyapılarının (Fırat ve Dicle nehirleri havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve komşu ülkeleri arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) uluslararası yönetiminin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir.”* ifadesi yer almıştır.¹²⁰ Belgede yer alan su

¹¹⁹ Ahmet Mithat Güneş, “Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türk Su Hukuku”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul 2010, s.175.

¹²⁰ **Issues Arising From Turkey’s Membership Perspective**, Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document, Brussels 2004, s.9.

kaynakları ve alt yapılarının uluslararası yönetimi ibaresiyle Fırat ve Dicle havzalarında sınıraşan boyutta entegre havza yönetimine gidilmesi gerektiği savunulmakta, ayrıca ulusal görüşümüzün aksine Dicle ve Fırat nehirleri ayrı havzalar olarak gösterilmektedir. Bunun üzerine, Türkiye'nin Avrupa Birliği Daimi Temsilciliği tarafından AB Komisyonu nezdinde yapılan çeşitli girişimlerde, AB'nin ülkemizin sınıraşan sular meselesi ile Fırat ve Dicle Nehirleri konusuna ilgisinin ve yaklaşımının yanlış anlamaya neden olmayacak bir çerçeveye oturtulması istenmiştir.¹²¹

Esasen SÇD'nin 2inci maddesinde nehir havzası: *“Tüm yüzey sularının sırasıyla dereler, nehirler ve göller aracılığıyla taşınarak tek bir nehir ağzı, delta veya haliçten denize ulaştığı kara parçası olarak”* tanımlanmaktadır.¹²² Bu tanım, Fırat ve Dicle nehirlerinin tek bir havza oluşturduğu yönündeki görüşümüzü kuvvetle desteklemekle birlikte AB Komisyonu Etki Raporu'nda yer alan “Fırat ve Dicle Havzaları” ifadesi SÇD'nin tanımı ile çelişmektedir.

9 Kasım 2005 tarihinde yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde, sınıraşan sular konusunda işbirliğinin SÇD ve AB'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde geliştirilmesine devam edilmesi yönünde bir ifade kullanılmış, 6 Kasım 2007 tarihinde yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde ise, özellikle yatay ve çerçeve düzenlemelerde, sınıraşan boyutunu da kapsayan çevresel etki değerlendirmesi ve idari kapasite güçlendirilmesi konularının geliştirilmesine devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan 2006 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda AB su mevzuatına uyumu da içeren “Çevre” faslı, “Çok sınırlı ilerleme” kaydedilen fasıllar arasında sayılmıştır.¹²³

Türkiye'nin AB'ye adaylığı sürecinde su sektörünün SÇD'ye tam uyumuna destek vermek üzere uluslararası nitelikte bazı projeler gerçekleştirilmektedir. Bu projelerden ilki 2000 yılında SÇD'nin yayınlanmasını müteakiben başlayan Implementation of the Water Framework Directive in Turkey Project (MATO1/ TR/9/3) projesidir. Bunu Türkiye'de Su Sektöründe Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi (Project No :TR 06 03) takip etmiş, bu projenin sonucu olarak Su Kalitesi İzleme konusunda Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi teklif edilmiştir. Yeraltı Suyu Kütlelerinin Kimyasal Durum ve

¹²¹<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa> Erişim: 20.10.2014.

¹²² Bkz. Water Framework Directive.

¹²³ <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa> Erişim: 20.10.2014.

Miktar Açısından Değerlendirilmesi ve İyi Yeraltı suyu Durumuna Ulaşmak İçin Hedeflerin Belirlenmesi: Büyük Menderes Havzası Pilot Çalışması yapılmıştır.¹²⁴

SÇD'ye uyum çerçevesinde Türkiye'de yapılan bir diğer çalışma ise mevcut 25 nehir havzasında Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi'dir. Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname¹²⁵ çerçevesinde anılan Bakanlığa bağlı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yürütülen Proje kapsamında, 11 nehir havzasında çalışmalar tamamlanmış, 5 havzada güncelleştirmeler yapılması ve 9 havzada da çalışmaların başlatılması hedeflenmektedir. Söz konusu eylem planlarının SÇD kapsamında hazırlanması gereken Nehir Havzası Yönetim Planlarına altlık oluşturması hedeflenmektedir.

Bu projelerin yanısıra mevzuat bazında da önemli çalışmalar yapılmıştır. SÇD temelinde bütüncül bir havza yönetimi esas alınarak su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde korunması, kullanılması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi, su ile ilgili bilgilerin toplanması, izlenmesi, havza bazında etüt ve planlamalarının yapılması, kullanım önceliklerinin belirlenerek tahsislerinin tek merciden yapılması, su yönetiminde¹²⁶ etkinlik ve katılımın geliştirilmesine yönelik, usûl ve esasların düzenlenmesi maksadıyla "Su Kanunu Taslağı" hazırlanmıştır.¹²⁷ Ayrıca, yine SÇD'ye uyum bağlamında, nehir havzalarının bütüncül bir yaklaşımla miktar, kalite ve ekolojik açıdan korunması ve planlanması çerçevesinde hazırlanan "Nehir Havzaları Koruma ve Planlama Yönetmeliği Taslağı" üzerindeki çalışmalara devam edilmektedir.¹²⁸

Sonuç olarak Türkiye, AB su mevzuatının temelini oluşturan SÇD'ye uyum çerçevesinde gerekli adımları itina ile atarak iç mevzuatına kadar yenilikler yapmakla birlikte, sosyo-

¹²⁴ **Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Kapsamında Sınırışan Sular**, ORSAM Rapor No:154, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:19, Ankara, Mayıs 2013, s.36.

¹²⁵ "Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **T.C. Resmi Gazete**, Sayı:27984, 4 Temmuz 2011.

¹²⁶ Dünya üzerinde farklı havzalardaki sınırışan suların yönetimlerini kurumsal ve finansal kalkınma, sivil toplumun katılımı, yasal çerçeve ve politika oluşturulması boyutlarıyla ele alan eser için bkz. **Transboundary Water Management as an International Public Good**, The Swedish Ministry for Foreign Affairs, Stockholm, 2001.

¹²⁷ **Su Yönetimi Bülteni**, SYGM, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz, 2013, s.10.

¹²⁸ Konuya ilişkin olarak OSİB, SYGM'nin 23.03.2012 tarih ve B.23.0.SYG.0.10.01-110-13733 sayılı resmi yazısı ve yönetmelik taslağı için bkz. http://suyonetimi2.ormansu.gov.tr/su/anasayfa/tumduyuru/12-03-26/Nehir_Havzalar%C4%B1_Koruma_ve_Planlama_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_Tasla%C4%9F%C4%B1_yay%C4%B1mland%C4%B1.aspx?sflang=tr Erişim: 13.10.2014.

ekonomik kalkınmada büyük öneme sahip mevcut su kaynaklarının yönetimine uluslararası statü kazandırma potansiyeli bulunan SÇD hükümlerine karşı da tedbirli davranmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SINIRAŞAN SULAR POLİTİKASININ HAVZALAR BAZINDA UYGULAMALARI

Su konusu son yıllarda uluslararası gündemin üst sıralarında yer almaya başlamıştır. Suyun dünya kamuoyunun ilgisini giderek artan bir biçimde çekmesinin başlıca nedenleri arasında nüfus artışı, hızlı şehirleşme ve sanayileşmenin yol açtığı su ihtiyacı ve iklim değişikliği yer almaktadır. Su sıkıntısının gelecek 20-25 yıl içerisinde Orta Doğu dahil bazı bölgelerde su krizine dönüşmesi ihtimali mevcuttur. Bu nedenle, ikamesi mümkün olmayan suyun, 21. yüzyılın stratejik kaynaklardan biri olacağı genel kabul görmektedir.

Türkiye'nin sınıraşan sular politikası, suyun Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınması, su ve gıda güvenliği açısından önceliklerimiz, bölgesel gelişmeler göz önünde bulundurularak oluşturulmakta ve değişen koşullara göre gözden geçirilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin sınıraşan sular politikasının temel ilkeleri aşağıda sıralanmıştır:¹²⁹

- Her ülke topraklarından doğan veya topraklarında akan sınıraşan nehirlerden faydalanma hakkına sahiptir. Ancak bunu yaparken aşağı kıyıdaş ülkelere önemli zarar vermeme ilkesi esastır.
- Sınıraşan sular kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlıktan ziyade, bir işbirliği unsurudur.
- Sınıraşan sular hakça, akılcı ve etkin biçimde kullanılmalıdır.
- Suyun yararlarının paylaşılması hedeflenmelidir.
- Sınıraşan sularla ilgili sorunlara kıyıdaş ülkeler arasında çözüm aranmalı, üçüncü tarafların arabuluculuk girişimleri desteklenmemelidir. Türkiye, sınıraşan su anlaşmazlıklarının siyasi, ekonomik, sosyal ve çevre boyutlarının bulunduğunu, bu nedenle sorunlara kıyıdaş ülkeler arasında gerçekleştirilecek siyasi destekli müzakereler yoluyla çözüm aranmasının daha sağlıklı ve gerçekçi olacağı görüşündedir.¹³⁰

¹²⁹ *Havza Yönetimi ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu*, Ormanlık ve Su Şurası 21-23 Mart 2013, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, s.26-27.

¹³⁰ Türkiye'nin bu konudaki tutumu ilkesel olarak devam etmekle birlikte uygulama noktasında bazı değişikliklerden bahsedilebilir. Şöyle ki, Türkiye daha önceleri uluslararası girişimlerin özellikle Fırat-Dicle havzasında yoğunlaşan ve Türkiye-İrak ve Suriye arasında bir mekanizma oluşturmayı hedefleyen çabalarına hiçbir şekilde katkıda bulunmazken günümüzde SIWI, Blue Peace, Chatham House gibi sivil

- Suların tahsisi ve kullanımında doğal hidrolojik ve meteorolojik şartlar dikkate alınmalıdır. Bu durum kuraklığın yaratacağı risklerin tüm kıyıdaş ülkelere paylaşılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, kesin rakamlar veya miktarlar üzerinden su paylaşımı sözkonusu olmamalıdır.
 - Türkiye komşularıyla ve işbirliği yapmak isteyen diğer ülkelerle hidro-elektrik santrali, baraj ve diğer su altyapıları, sulama sistemleri ve içme suyu tesisleri alanında edindiği deneyimleri, teknoloji ve insan kaynakları potansiyelini paylaşmaya hazırdır.¹³¹
 - Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularıyla ilgili olarak, “iki nehir tek havza” yaklaşımı Türkiye için vazgeçilmezdir. Bu bağlamda iki nehrin toplam su potansiyelinin kıyıdaş üç ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterlidir.
 - Türkiye, Dicle ve Fırat suları konusunu tüm boyutlarıyla görüşmeye hazırdır. Bu çerçevede bir iyi niyet gösterisi olarak talep edilen bilgi ve veriler diğer kıyıdaş ülkelere iletilmektedir.¹³² Ancak veri ve bilgi değişiminin havza bazında karşılıklı olması gerekmektedir.
 - Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularının tüm kıyıdaş ülkelere etkin bir biçimde kullanımı önem taşımaktadır. Bu kapsamda aşağı kıyıdaş ülkelerin de suyu etkin bir biçimde kullanmaları, su tasarrufu için yeni sulama sistemlerini devreye sokmaları ve suyun kirlenmesini önlemek suretiyle kendilerine düşeni yapmaları gerekmektedir.
- Türkiye, gerek komşusu olamayan ülkelerdeki sınıraşan nehir havzaları problemlerine gerekse sahip olduğu mevcut sınıraşan nehir havzalarındaki meselelere sözkonusu temel ilkeler perspektifinde yaklaşmış ve politikalar geliştirmiştir. Bu bölümde, Türkiye'nin memba ve mansap konumunda bulunduğu sınıraşan nehir havzalarında komşularıyla ilişkileri incelenecek, kıyıdaşların havzalardaki su potansiyellerine ve su kullanımlarına değinilecektir.

toplum örgütlerinin konuya ilişkin toplantılarına temsilcilerini göndererek aktif katılım sağlamak suretiyle görüşlerini muhataplarına aktarmayı hedeflemektedir.

¹³¹ Bahsekonu politika çerçevesinde Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından ülkelerle ikili işbirliği kapsamında su konularının yanısıra çevre, meteoroloji alanlarında 31 ülke ile 63 anlaşma hazırlanmış olup bu anlaşmalardan; imzalanan 19 anlaşma yürürlükte, imzalanan 21 anlaşma onay aşamasında, 12 anlaşma müzakere edilmekte, 11 anlaşma ise hazırlık aşamasındadır. Daha detaylı bilgi için Bkz. http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/Bolgesel_ve_ikili_iliskiler_Subesi_copy1.aspx?sflang=t_r Erişim: 10.08.2014.

¹³² Fırat Nehri'nden Suriye'ye bırakılan su miktarı diplomatik kanallar vasıtasıyla Irak ve Suriye'ye aylık olarak iletilmektedir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Stratejisi'nde havzanın tanımı şu şekilde yapılmaktadır: *“Doğal sınırları içinde, iklim, jeoloji, topoğrafya, toprak, flora ve faunanın sular ile etkileşim içinde olduğu, suyun ayırım çizgisinden denize aktığı noktaya, kapalı havzalarda ise suyun toplandığı nihai noktaya göre suyun toplanma alanıdır.”*

Tanımda belirtilen kapalı havzalar, sularını denizlere kadar ulaştırılamayıp (Tuz Gölü çevresi, Van Gölü çevresi, Göller Yöresi, Aras Havzası) kuruyan veya göle dökülüp kalan akarsuların bulunduğu, genellikle iç kesimlerde, kurak iklim bölgelerinde görülen alanlardır. Açık havzalar ise sularını denize ulaştırabilen (Fırat-Dicle Havzası, Asi Havzası) ve genellikle kıyı kesimlerde ve nemli iklimin görüldüğü bölgelerdir.¹³³

Türkiye 25 hidrolojik havzaya bölünmüş olup, bu havzalardan toplam ortalama yıllık akış 186 milyar m³'tür.¹³⁴ Nehir havzası düzeyinde teknik ve hidrolojik olarak bakıldığında 25 havzadan; Çoruh Havzası, Aras Havzası, Meriç-Ergene Havzası, Fırat-Dicle Havzası ve Asi Havzasından oluşmak üzere 5'i sınıraşan ve sınır oluşturan sulara sahip bulunmaktadır. Türkiye, komşuları ile sınırlarını oluşturan ve bu sınırları geçerek komşu ülkeye giren sözkonusu nehirlerin oluşturduğu havzalardan Meriç-Ergene ve Asi Havzaları hariç olmak üzere yukarı kıyıdaş ülke konumundadır.¹³⁵

Türkiye'nin komşuları ile olan sınırları yer yer çeşitli nehirler ile çakışır veya bazı nehirlerin ana veya yan kolları sınırları keser. Toplam 2753 km uzunluğundaki sınır uzunluğunun yüzde 22'si veya 615 km uzunluğundaki bölümünü sular oluşturmaktadır. Batı'da Meriç Nehri Türkiye Yunanistan arasında 188 km uzunluğunda, Doğu'da Aras nehri ve Arpaçay kolu 243 km uzunluğunda Ermenistan ve Azerbaycan'ın Özerk Nahçıvan Bölgesi ile (Eski Sovyetler Birliği) sınır teşkil etmektedir. Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle nehirleri ise sınıraşan su niteliği taşımaktadır. Bu nehirlerden Dicle nehri yaklaşık 35 km uzunluğunda bir kesimde Türkiye- Suriye arasında sınır oluşturduktan sonra Irak topraklarına girmektedir. Ayrıca Dicle'nin kolu Hezil suyu Türkiye Irak arasında sınır suyudur. Asi nehri ise Lübnan'da Beka Vadisinden doğduktan

¹³³ “Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023)”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 29050, 4 Temmuz 2014.

¹³⁴ Bazı kaynaklarda havza sayısı 26 olarak geçmektedir. Bunun sebebi sözkonusu kaynaklarda Fırat-Dicle Havzası'nın Fırat Havzası ve Dicle Havzası olarak ayrı ayrı ele alınmasıdır. Türkiye, sınıraşan sular politikası çerçevesinde havzayı “iki nehir tek havza” anlayışıyla ele almaktadır. Bu bağlamda 26 havza sayısının hatalı olduğu değerlendirilmektedir.

¹³⁵ Ünal Öziş, Yalçın Özdemir, “Türkiye'nin Sınıraşan Akarsuları ve Fırat-Dicle Havzası”, **Sınıraşan Sular ve Türkiye Konferansı Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mehmet Karpuzcu, Mirat D. Gürol, Senem Bayar, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Bölümü, Kocaeli, Şubat 2009, s.25.

sonra, Suriye topraklarına girer ve daha sonra Türkiye- Suriye arasında sınır oluşturduktan sonra Türkiye'den denize dökülür. Bunların dışında irili ufaklı pek çok su kısa uzunluklarda sınır oluşturur veya sınıraşan su niteliği taşır.¹³⁶

Tablo 1 Türkiye'nin Sınıraşan Nehir Havzaları¹³⁷

Nehir Havzası	Yağış alanı		Yıllık ortalama akış		Ortalama yıllık verim
	(km ²)	%	(km ³)	(%)	(l/s/km ²)
Meriç-Ergene Havzası	14,560	1.9	1.33	0.7	2.9
Asi Havzası	7,796	1.0	1.17	0.6	3.4
Fırat-Dicle Havzası	184,918	23.7	52.94	28.5	21.4
Çoruh Havzası	19,872	2.6	6.30	3.4	10.1
Aras-Kura Havzası	27,548	3.5	4.63	2.5	5.3
Toplam (Sınıraşan Havzalar)	254,694	32,7	66,317	35,7	
Diğer (20 Havza)	524,758	67,3	119,733	64,3	
Toplam (Genel)	779,452	100.0	186.05	100.0	

Aşağıdaki Tablo'da Türkiye'nin su ve kara sınırlarının uzunlukları gösterilmiştir.

Tablo 2 Türkiye'nin Su ve Kara Sınırları¹³⁸

Komşu Ülkeler	Türkiye ile sınır uzunluğu (km)	Sınır oluşturan nehir uzunluğu	Kara sınırına oran (%)
Suriye	877	76	9
Eski SSCB ¹³⁹	610	243	40
İran	454	20	4
Irak	331	38	11
Bulgaristan	269	50	19
Yunanistan	212	188	89
Toplam	2753	615	22

¹³⁶ Savaş Uskay, Özden Bilen, "Comprehensive, Water Resources Management: Policies and Analysis of Turkish Experiences", **World Bank Technical Paper**, 1991.

¹³⁷ "Ulusal Havza Yönetim Stratejisi...", s. 4.

¹³⁸ Uskay, **a.g.e.**

¹³⁹ Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan.

3.1 Türkiye'nin Yukarı Kıyıdaş Olduğu Sınıraşan sular

Aras havzasına dahil Aras ve Kura Nehirleri ile Çoruh Havzasını oluşturan Çoruh Nehrinde; Büyük Zap, Hezil ve Dicle ana kollarıyla ülkenin güneydoğusunda, doğudan batıya doğru sıralanan Dicle Nehrinde; Habur, Culap, Fırat ve Sacir Kolları ile Fırat Nehrinde Türkiye yukarı kıyıdaş ülke konumundadır. Anılan suların tümü Türkiye'den kaynağını almakta ve sınır aşarak komşu ülkelere geçmektedir.¹⁴⁰

3.1.1 Aras-Kura Havzası Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Suları

Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Aras-Kura Havzası, Kura Nehri ve Aras Irmağı olmak üzere Türkiye'den kaynağını alan iki ana koldan oluşmaktadır. Aras kolu, Erzurum'dan doğarak Türkiye-Ermenistan sınırı boyunca akan Arpaçay ile birleşir ve bu sınırla beraber Türkiye-Azerbaycan sınırı boyunca Aras ismiyle akar. Ermenistan-İran, Ermenistan-Azerbaycan sınırları boyunca akarak Azerbaycan'da Hazar Denizi kapalı havzasına dökülmeden önce Kura Nehri ile birleşir. Kaynağını 2742 m yüksekliğindeki Kızılgedik Dağı'ndan alan Kura Nehri ise Türkiye'de 185 km'lik yol kat ettikten sonra geçtiği Gürcistan'da 390 km boyunca akarak Aras ile birleştiği Azerbaycan'a girmekte ve 789 km bu ülkede yol aldıktan sonra Hazar Denizi'ne dökülmektedir.¹⁴¹

Aras ve Arpaçay sularının Türkiye-Ermenistan arasında sınır oluşturduğu havzada yıllık ortalama akışı, 4.63 milyar m³, yıllık ortalama verimi km² 'ye saniyede 5.3 litre olup Türkiye'nin yıllık ortalama su potansiyeli olan 186 milyar m³ 'ün % 2,5'ine karşılık gelmektedir.¹⁴² Mevcut su potansiyelinin kullanılabilir kısmı, ortalama kullanılabilir yüzeysel su oranının yaklaşık %50'si alınarak 2,3 milyar m³/yıl olarak tahmin edilen havzanın yeraltı suyu potansiyeli ise 204 milyon m³/yıl olarak hesaplanmaktadır. Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, İran ve Ermenistan'ı kapsamak suretiyle toplam yaklaşık 18,8 milyon ha alana sahip Aras-Kura Havzası'nın 2,75 milyon ha'lık¹⁴³ bölümü Türkiye topraklarında bulunmaktadır. Havza Türkiye'de ağırlıklı olarak 5 il (Ağrı, Ardahan, Erzurum, Iğdır, Kars) arasında paylaşılmaktadır.

¹⁴⁰ Onur Öktem, **Türkiye'nin Sınıraşan Sular Politikasında Karşılaştığı Kısıtlar:Dicle-Fırat Örneği**, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.57.

¹⁴¹ **Our Waters: Joining Hands Across Borders, First Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters**, United Nations, New York and Geneva, 2007, s.98.

¹⁴² Toklu, **a.g.e**, s.84.

¹⁴³ **Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi, Aras Havzası Proje Nihai Raporu**, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi, Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Gebze, Kocaeli, Kasım 2013, s.136-137.

Havzada DSİ tarafından yapılmış ve inşaatı devam eden çok sayıda baraj bulunmaktadır. Bu barajlar daha çok sulama maksatlı olup enerji temini amaçlı HES'ler de bulunmaktadır. Bu barajlardan en büyükleri Ağrı'da yapılan Patnos Barajı ile Yazıcı Barajı; Kars'a içme suyu sağlamak üzere yapımı süren Bayburt Barajı; sulama amaçlı Şirinköy Göleti, Alabalık Barajı, Dolaylı Barajı, Katmanlı Barajı, Arpaçay Barajı; Iğdır'da Burmadere, Durançam ve Altınbulak Barajı ile Erzurum'da Çatalören, Demirdöven, Söylemez ve Çayırdüzü Barajları'dır.¹⁴⁴

Şekil 1 Aras-Kura Havzası Genel Görünüm¹⁴⁵

Havzadaki HES'lerin iller bazında durumu ise şu şekildedir. Ardahan'da 4628 sayılı "Elektrik Piyasası Kanunu" ve ilgili yönetmelikler gereğince elektrik piyasasının özel sektöre açılması kapsamında Kotanlı HES (Köroğlu Barajı- Çıldır Kura Nehri), Akıncılar HES (Kayabeyi Barajı-Çıldır Kura Nehri), Söğütlü HES (Posof- Kazankaya Deresi) ve Çakıroç HES (Posof Bük Deresi) özel sektöre müracaat edilebilecek santraller listesine konulduğundan özel sektör tarafından yapılan başvurular sonucunda; bu barajlarla ilgili

¹⁴⁴ "Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması...", s.93.

¹⁴⁵ Harita için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Aras_Nehri Erişim: 10.09.2014.

ihaleyi kazanan şirketler ile su kullanım hakkı anlaşmaları imzalanmış ve projelere lisansları verilmiştir.¹⁴⁶

Ayrıca, 4628 sayılı Kanun kapsamında özel sektör tarafından geliştirilen Algözü HES (Posof Çayı), Merekler HES (Posof Çayı), ve Hanak HES projelerine ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Iğdır'da Arpaçay Barajı, Aras Nehri kaynaklarını kullanan KİT'i HES işletmededir. Kars ilinde Çıldır Barajı HES'i işletmededir. 2009 da inşaatı başlayan Kars Barajının 2014 yılında bitirilmesi planlanmakta olup sulama ve enerji amaçlı kullanımı söz konusudur. Erzurum'da Karasu Nehri kaynağını kullanan ve işletmede olan Dumlu ve Karasu 1-2-3-4 Regülatörleri ve HES'leri mevcuttur.¹⁴⁷

Havzanın sınıraşan suların kullanımına ilişkin olarak dört uluslararası anlaşma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1927 tarihli, Türkiye ile Sovyet Birliği arasında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename" ile Iğdır Ovasını sulayan Serdarabat Barajını yapımına ilişkin protokoldür. Anlaşmanın bazı maddelerine bakıldığında, sınıraşan suyun kullanım miktarı, suların kalitesi, sulardan yararlanmak isteyen tarafların kaynağın geliştirilmesi sırasında üstleneceği sorumluluklar ve bu kullanımlar dışında nehirden avlanma amacıyla yararlanma hakları düzenlenmiş bulunmaktadır. On iki maddeden ibaret olan Anlaşma; Türkiye ile S.S.C.B arasındaki bütün suları kapsamaktadır. Bu çerçevede Aras Nehri ve kolu olan Arpaçay üzerinde ileride yapılacak olan baraj, regülatör, sulama ve taşkın koruma gibi tesislerin inşa ve işletilmesinde esas alınan önemli bir hukuki düzenlemedir.¹⁴⁸

Anlaşma'nın 1. maddesinde, tarafların sınır oluşturan sulardan yarı yarıya faydalanacakları, suların kalitesine ilişkin olarak teknik incelemeler için ölçüm istasyonları kuracakları, tarafların bu sular üzerinde baraj inşasına dönük olarak karşılıklı çıkarları gözetmesi, gözetmemesi halinde zararın tazmin edileceği, sınıraşan ve sınır oluşturan suların kıyıdaşları arasında su sınırlarının belirlenmesinde son derece önemli

¹⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 3.Yasama Yılı, 2.Birleşim, 2 Ekim 2012 Salı, Tutanak için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=21223&P5=H&page1=76&page2=76 (Erişim: 04.07.2014).

¹⁴⁷ "Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması...", s.95.

¹⁴⁸ Acabey, a.g.e, s.256-258.

olan talveg¹⁴⁹ çizgisine riayet edileceği ve bu hatta taraflardan herhangi bir müdahale olmaması yükümlülüğü ve ilgili sulara balık avlanmasına gece hariç izin verilmesi konuları hükme bağlanmıştır.¹⁵⁰

3. Maddesi'nde suların miktarını ölçmek üzere uygun noktalarda akım gözlem istasyonları kurulması ve bu hizmetleri görececek bir ortak komitenin oluşturulması öngörülen sözkonusu Anlaşma'nın 5. maddesi inşa edilecek baraj ve su çevirme yapıları (regülatör) ile ilgili esasları tespit etmekte olup, bu tesislerin balık geçitleri ile teçhiz edilmesi gereğine: *“Taraftaynden biri bir baraj yaptığı takdirde diğer Tarafa aid olan su miktarınınm barajdan veya rezervuardan serbestçe geçmesi lâzımgelceği gibi balıkların serbestçe müruru dahi tahtı temine alınacaktır.”* ifadesi ile vurgu yapılmıştır. Yedinci maddede ise nehirlerde kıyı oyulmalarına karşı mahmuz ve tahkimatların yapılacağı belirtilmektedir.¹⁵¹ Günümüzden yıllarca önce, 1927 yılında, nehirlerde balık yaşamının öneminin belirtilmiş olması dikkat çekici çevresel bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

İkinci hukuki düzenleme, Arpaçay üzerinde ortak bir baraj inşasını görüşen Türk-Sovyet Karma Komisyonunun üzerinde anlaşmaya vardığı, Nisan 1963'de imzalanan “Türk-Sovyet Karma Komisyonunun Arpaçay Üzerinde Müşterek Bir Baraj İnşası İle İlgili Protokol”dür.¹⁵² Toplantı Protokolü'nde, inşa edilen barajın düzenlediği sular ile Aras'tan gelen suların, tarafların hisselerine düşen miktar kadar, hem baraj rezervuarından hem de bu iki akarsu boyunca sınır oluşturan bölgelerden, çekilebileceği hükme bağlanmıştır.¹⁵³ Bu iki düzenlemeden başka 26 Ekim 1973 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasındaki Sınırdaki Arpaçay (Ahuryan), Nehrinde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusunda İşbirliğine Dair Antlaşma” gerçekleştirilerek, kıyıdaşlar arasında kullanım miktarı, eşit olarak belirlenerek suyun yıl içerisinde eksik kullanılmasının, izleyen yıllarda fazla kullanımı haklı hale getirmesi engellenmeye çalışılmıştır.¹⁵⁴ Bahsekonu Antlaşma çerçevesinde

¹⁴⁹ Talveg, akarsu yatağının en derin yerlerini birleştiren çizgidir. bkz. <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/talveg.htm> Erişim: 26.03.2013.

¹⁵⁰ Öktem, a.g.e, s.58.

¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename'nin tam metni için bkz. <http://www.kanunum.com/files/1168-2.pdf> Erişim:01.02.2015.

¹⁵² Toklu, a.g.e, s.93.

¹⁵³ Sözkonusu Protokol için bkz. **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 11794, 31 Ağustos 1964.

¹⁵⁴ Öktem, a.g.e, s.59.

1976 yılında yapımına başlanan Arpaçay Barajı, 1983 yılında tamamlanarak su tutulmaya başlanmıştır.

Su Arpaçay Barajı'ndan doğrudan alınmamakta ve barajdan nehir yatağına bırakılan sular doğal akımlar ile karışmakta Türkiye ve Ermenistan'daki alanlara farklı noktalardaki regülatörler ile sevk edilmektedir. Arpaçay Barajı'nın suları sözkonusu anlaşma gereğince Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasındaki Serdarabat regülatöründe eşit olarak bölünmektedir. Regülatörden alınan bu su Iğdır Ovası'nda sulama suyu olarak kullanılmaktadır. DSİ verilerine göre bölgedeki sulamaya elverişli arazi yaklaşık 81 778 ha'dır.¹⁵⁵

Türk ve Ermenistan uzmanları sulama mevsimi öncesinde ve sonrasında bir araya gelerek, dağıtılacak su miktarını saptamakta ve su bilânçoları Anlaşma'ya istinaden imzalanan protokol eki ile düzenlenen teknik esaslar çerçevesinde hazırlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak Baraj ile Serdarabat Çevirme Yapısı arasında ölçümler yapılmaktadır. Ölçümler, Arpaçay Barajı Daimi İşletme ve Çalışma Komisyonu tarafından değerlendirilmektedir. Daimi Komisyon bir ay Türkiye'de, bir ayda Ermenistan'da düzenli olarak toplanmaktadır.¹⁵⁶

Aras-Kura Havzasına ilişkin olarak, Arpaçay ile Kura'nın kolu Posof Çayı yatak değişikliklerinin önlenmesi veya düzenlenmesi amacıyla girişilecek faaliyetler de anlaşmaya bağlanmıştır. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında, 7 Mart 1990 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre; yatak değişiklikleri konusuna ilişkin olarak hazırlanan planlar ve projeler ile sonrasında inşa edilecek tesislerin işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi kararına varılarak, kıyıdaşların yatak düzenlemelerine ilişkin faaliyetlerinde diğer kıyıdaştan bağımsız hareket edebilecekleri ifade edilmiştir.¹⁵⁷

Sonuç olarak Türkiye'nin, Aras-Kura Havzasında kıyıdaş ülkelerle sınıraşan ve sınır oluşturan sular bağlamında çok iyi ikili ilişkiler geliştirdiği söylenebilir. Nitekim, Türkiye ve Ermenistan arasında siyasi-diplomatik ilişkiler tesis edilememesine rağmen, teknik anlamda çok iyi bir işbirliği sağlanmıştır. Tarafımızca bu başarıda tarafların iyi niyeti

¹⁵⁵ Bkz. http://www.igdir.gov.tr/default_BO.aspx?content=1003 Erişim:01.02.2015.

¹⁵⁶ **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, ESGY, Sayı:2, Nisan-Haziran 2012, s.3.

¹⁵⁷ Öktem, **a.g.e.**, s.59.

kadar, işletmeyi düzenleyen anlaşma hükümlerinin açık ve net olmasının da büyük rolü olduğu düşünülmektedir.

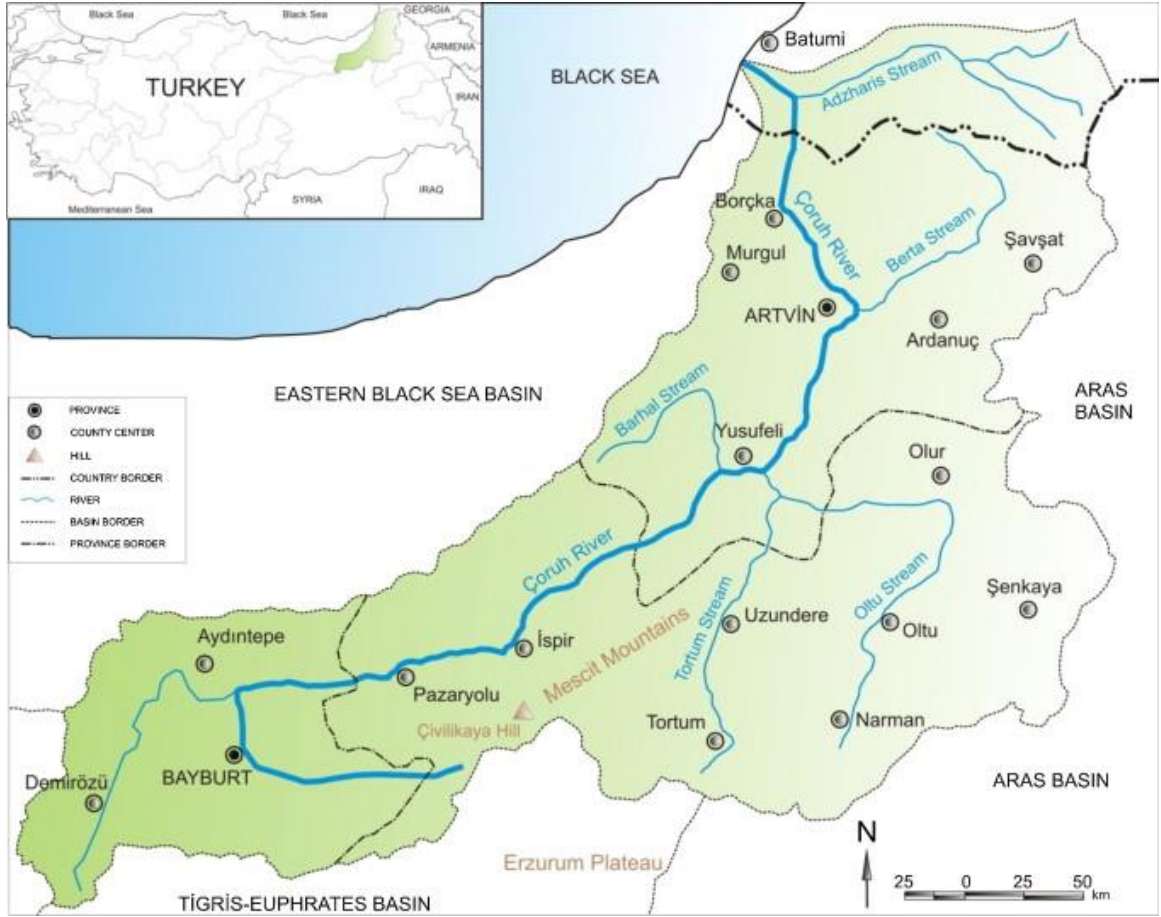
3.1.2 Çoruh Havzası Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Suları

Erzurum-Kars Platosunun kuzey batısındaki Mescit dağından doğan, toplam uzunluğu 466 km olup bunun 442 km.si Türkiye sınırları içinde olan Çoruh Nehri, Bayburt ilini geçtikten sonra kuzeye ve bir dirsek yaparak doğuya doğru kıvrılmaktadır. İspir'den geçip, Yusufeli'nin doğusunda, güneyden birleşerek gelen Oltu ve Tortum çaylarını alan nehir, Artvin'den başlayarak kuzeye dönüp, Borçka'dan geçmekte ve sınırlarımız dışına çıkarak 24 km Gürcistan topraklarında seyrin ardından Batum'un güney batısından Karadeniz'e dökülmektedir.¹⁵⁸

Havzadaki iklim koşulları dönemsel olarak önemli derecede değişim gösterse de, Çoruh Nehri tüm sezonlarda bol miktarda su taşımaktadır. Nehir, Karadeniz'in nemli ve ıslak havası ile Doğu Anadolu'nun soğuk iklimi arasında bir geçiş iklimine sahiptir.

Türkiye'deki yıllık ortalama yağış miktarı 642 mm olmakla birlikte Çoruh Havzası, yıllık ortalama 475 mm yağış almaktadır. Muratlı akış gözlem istasyonunda yapılan uzun dönem ölçümlerine göre, havzanın ortalama debisi 202 m³/s dir. Sözkonusu istasyonda ölçülen en büyük debi 2431 m³/s, en düşük debi ise 37,6 m³/s dir. Yağan yağmur ve yüksek dağlardan eriyen karlar, havzadaki su miktarının sürekliliğini sağlamaktadır. Bahar aylarında 221,38 milyon m³/yıl seviyelerine kadar çıkan akışlar sayesinde, yıllık toplam akışın %40,9 u sözkonusu dönemde oluşmaktadır. Havzada sadece Mayıs ayındaki akış miktarı, kış sezonundaki toplam akışın yaklaşık iki katına denk düşmektedir. Ayrıca, ölçümlere göre

¹⁵⁸ Toklu, a.g.e, s.92.

Şekil 2 Çoruh Havzası Genel Görünüm¹⁵⁹

yıllık akış miktarının 3,3 milyar m³/yıl (1955) ile 11,2 milyar m³ (1968) arasında değişkenlik gösterebildiği havzada ortalama yıllık akış miktarı 6.3 milyar m³/yıl dır. Bu miktar Türkiye'deki toplam su potansiyelinin %3,31'ine karşılık gelmektedir. ¹⁶⁰

Türkiye'nin, Çoruh havzası genelinde enerji ve sulama amaçlı kaynak geliştirme planları bulunmakla birlikte, Havzanın genel olarak tarıma elverişli olmaması sebebiyle, yapılması düşünülen projelerin nehrin enerji potansiyeline yöneldiği, nitekim Türkiye çapında bu potansiyel açısından Çoruh Nehrinin listenin ön sıralarında yer aldığı görülmektedir. ¹⁶¹

Havzadaki ilk HES projesi, yapımına 1954 yılında başlanarak 1972 yılında faaliyete

¹⁵⁹ Adem Akpınar, Murat İhsan Kömürcü, Murat Kankal, "Development of hydropower energy in Turkey: The case of Coruh river basin", **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Volume:15, issue: 2, February 2011, s.1203.

¹⁶⁰ A.g.m, s.1204.

¹⁶¹ Toklu, a.g.e, s.92.

geçen ve yaklaşık 26,2 MW kurulu kapasiteye sahip Tortum HES-I projesidir.¹⁶² Bahsekonu projenin dışında havzadaki hidroelektrik üretim kapasitesine ilişkin ilk çalışmalara ilgili devlet kurumlarınca 1960'ların sonlarında başlanarak, 1982 yılında

Tablo 3 Çoruh Havzası Baraj ve HES Projeleri¹⁶³

	Kurulu Kapasite (MW)	Ortalama Üretim GWh/yıl	Mevcut Durum
ÇORUH Anakol			
Laleli	99	245	İnşaat
İspir	54	327	Fizibilite
Güllübağ	84	285	İnşaat
Aksu	120	344	İnşaat
Arkun	222	788	İnşaat
Yusufeli	540	1705	İşletmede
Artvin	332	1026	İnşaat
Deriner	670	2118	İşletmede
Borçka	300	1039	İşletmede
Murathı	115	444	İşletmede
BARHAL Kolu			
Altıparmak	50	200	Fizibilite
OLTU Kolu			
Olur	60	170	Fizibilite
Ayvalı	125	336	İnşaat
BERTA Kolu			
Bayram	81	265	Fizibilite
Bağlık	67	238	Fizibilite

¹⁶² İşletmedeki Baraj ve Hidroelektrik santraller için bkz. <http://www2.dsi.gov.tr/bolge/dsi8/erzurum.htm#tortumHES> Erişim: 19.11.2014.

¹⁶³ Su ve DSİ, Suya Atılan İmza: Hizmetlerle Dolu 60 Yıl (1954-2014), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü, s.46.

Çoruh Havzası Master Planı tamamlanmıştır. Çoruh Nehri master planı içerisinde yer alan ana kol projeleri (8.352GWh/yıl) ülkemizin “teknik hidroelektrik potansiyeli”nin¹⁶⁴ yaklaşık % 4’üne karşılık gelmektedir.¹⁶⁵

Çoruh Havzası Kalkınma Programında, genel itibariyle hidroelektrik üretimi ve elektrik teminine odaklanılmış olsa da, sözkonusu projelere paralel olarak tarımsal kalkınma kapsamında sulamalar da planlanmaktadır. Bu çerçevede, inşa edilen barajlarla birlikte Çoruh Nehri’nin özellikle üst ve orta kısımlarında 30 000 hektarlık tarım alanının sulanması hedeflenmektedir. Tarımsal hedeflerinin düşük olması daha önceden de bahsedildiği gibi havzanın topoğrafik yapısından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁶

Çoruh Havzasında inşa edilen barajların en önemli özelliklerinden biri baraj rezervuarlarının etrafında çok fazla yerleşim yeri ve tarım arazisinin bulunmamasıdır. Ayrıca, baraj rezervuar alanlarının, yapısal (tektonik) ve topoğrafik açıdan baraj yapımına oldukça müsait olması, havzayı elektrik üretiminde ön plana çıkaran farklı bir unsurdur. Havzadaki yüksek su gücü potansiyeli bölge ile birlikte Türkiye ekonomisi için de büyük bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, geçmişte yaşanan taşkınlar göz önünde bulundurulduğunda planlanan barajların sadece enerji üretimi açısından değil, taşkınların önlenmesi bakımından da son derece önemli olacağı düşünülmektedir.¹⁶⁷

Çoruh havzasında yer alan sınıraşan sulara ilişkin hukuki düzenlemelere bakıldığında, Aras havzası kapsamında bahsedilen 1927 tarihli anlaşma ile 1990 tarihli anlaşma hükümlerinin Çoruh sularının kullanımını içerdiği görülmektedir. Havza dahilinde kıyıdaş ülke ile suların kullanımına ve tahsisine dair bir sorun bulunmamakta, fakat Çoruh üzerinde yapılacak kaynak geliştirme planlarının uygulanmasına yönelik olarak Gürcistan tarafından bir takım endişelerin dile getirildiği görülmektedir. Nehir boyunca inşa edilecek düzenleme ve enerji üretimi baraj projelerinin bütünüyle tamamlanması

¹⁶⁴ Bir ülkede, ülke sınırlarına veya denizlere kadar bütün tabii akışların %100 verimle değerlendirilebilmesi varsayımına dayanılarak hesaplanan hidroelektrik potansiyel, o ülkenin brüt teorik hidroelektrik potansiyelidir. Ancak mevcut teknolojilerle bu potansiyelin tamamının kullanılması mümkün olmadığından mevcut teknoloji ile değerlendirilebilecek azami potansiyele teknik yapılabilir hidroelektrik potansiyel denir. Türkiye’nin teknik hidroelektrik potansiyeli, dünya teknik potansiyelinin %1.5’ine, Avrupa teknik potansiyelinin ise %17.6’sına tekabül etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **DSİ Faaliyet Raporu**, DSİ Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, s.74.

¹⁶⁵ **A.g.e.**, s.76.

¹⁶⁶ Akpınar, v.d, **a.g.m.**, s.1206.

¹⁶⁷ Havzadaki tüm barajlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Veysel Eroğlu, **Çoruh’un Mavi Gerdanlıkları**, DSİ Vakfı, Ankara, 2013.

halinde sedimantasyon konusunda sıkıntı çekilebileceğini vurgulayan Gürcistan ile kısa süreli bir ihtilaf yaşanmasına rağmen durum. ikili görüşmeler neticesinde düzeltilmiş bulunmaktadır.¹⁶⁸

Diğer taraftan, sözkonusu havzaya ilişkin Türkiye'nin mevcut kullanımlarını engelleyecek hukuki bir düzenleme bulunmamasıyla birlikte çalışmamız kapsamında incelenen uluslararası sözleşmelere taraf olunması halinde kıyıdaş taraf Gürcistan ile bu sözleşmeler ışığında yeni ikili anlaşmalar yapılması gerekebileceği düşünülmektedir.¹⁶⁹

3.1.3 Fırat-Dicle Havzası Sınırışan ve Sınır Oluşturan Suları

Şekil 3 Fırat Dicle Havzası Genel Görünüm¹⁷⁰

Antik kaynaklar tarafından Euphrates, Sümerler tarafından Buranun ve Akkadlar tarafından ise Pu-rattu olarak isimlendirilen Fırat Nehri sadece Anadolu için değil geçtiği tüm coğrafyalar için çok önemli bir su kaynağıdır.¹⁷¹ Antik kaynaklarda Tigris, Sümerler

¹⁶⁸ Öktem, a.g.e, s.60.

¹⁶⁹ Çağatay Akça, **Sınırışan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi**, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014, s.131.

¹⁷⁰ Harita için bkz. http://www.yale.edu/ceo/Projects/swap/water_cycle/background.html Erişim: 11.05.2014.

¹⁷¹ Fırat Nehri hakkında daha detaylı tarihsel bilgi için bkz. Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **Şu Fırat'ın Suyu**, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.

tarafından Idigna/Idigina ve Akkadlar tarafından ise Idiglat olarak adlandırılan Dicle Nehri ise, hem Doğu ve Güneydoğu Anadolu için hem de Mezopotamya için vazgeçilmez su kaynaklarından birisidir. Dicle ve Fırat Nehirleri Eskiçağda birbirlerinden ayrı olarak Basra Körfezine dökülürken daha sonraları her iki nehrin taşıdığı alüvyonlar ile Basra Körfezi dolmuş ve bu bölgede bir başka akarsu ortaya çıkmıştır. Bundan sonra ise Dicle ve Fırat Nehirleri Basra Körfezine dökülmeden önce Arapların Şatt-ül Arap akarsuyu ile denize dökülmüştür.¹⁷²

Fırat Nehri, Nil'den sonra, Ortadoğu'nun en önemli akarsuyudur. 2800 km.¹⁷³ uzunluğundaki nehir, iki ana kolu olan Karasu ve Murat'ın Elazığ'ın batısında birleşmesiyle meydana gelir. Elazığ'da meydana gelen nehir, güneybatıya dönerek Keban boğazından geçer ve Malatya ovasına iner. Nehir, Türk topraklarında Karasu, Murat, Kuruçay, Tohma Suyu, Kahta Çayı, Göksu, Nizip Çayı ve Sacır Suyu ile beslenerek Suriye'ye girer. Suriye topraklarına girdikten sonra ise kaynağını yine Türkiye'den alan Belh Suyu ve Habur Çayı ile beslenir. Nehrin Türkiye sınırları içerisindeki uzunluğu 1700 km'yi bulur. Suriye'de de bazı kollarla beslenerek Irak'a geçer. Fırat Nehri, Irak sınırları içinde Kurma şehri yakınlarında Dicle Irmağı ile birleşip birlikte İran-Irak sınırı boyunca Şatt-ül Arap denen noktadan Basra körfezine akar.¹⁷⁴ 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Türkiye sınırını terkettiği noktada, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı 31,6 milyar m³'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat Nehri'nin, Suriye ile Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar m³'e ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı yalnızca 3,4 milyar m³'tür. Irak topraklarından ise hiçbir katkı olmamaktadır. Belirtilen rakamlara göre, Fırat Nehri sularının; yaklaşık % 90'ı Türkiye topraklarından, % 10'u ise Suriye topraklarından kaynaklanmaktadır.¹⁷⁵

Fırat Nehri gibi Elazığ yakınlarında doğan Dicle Nehri ise, Irak topraklarında Fırat ile birleşinceye kadar yaklaşık 1840 km yol katetmektedir. Türkiye sınırları içinde Batman, İlisu, Botan ve Garzan gibi büyük sularla beslenen Dicle ana kolunun, Türkiye - Suriye

¹⁷² Veli Ünsal, "Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 28, 2012, s.218.

¹⁷³ Fırat ve Dicle Nehirlerinin, gerek Türkiye'deki gerekse de toplam uzunluğu noktasında farklı yayınlarda değişik rakamlar yer almaktadır. Sözkonusu rakamları karşılaştırmalı olarak görmek için bkz. Acabey, **a.g.e**, s.283-284.

¹⁷⁴ Tiryaki, Mutullah, **a.g.e**, s.46.

¹⁷⁵ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.43.

sınırındaki Cizre akım rasat istasyonu verilerine göre, ortalama yıllık akım miktarı 16,2 milyar m³ 'tür. Dicle nehri, 30 km kadar Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra Irak'a girmektedir. Dicle'nin bir yan kolu durumunda olan ve kısa bir mesafe içerisinde Türkiye - Irak sınırını oluşturan Hezil suyu ile Hakkari'den doğan Büyük Zap suları ise, Irak topraklarında Dicle Nehri'ne birleşmekte ve Türkiye'nin toplam katkısı 21,3 milyar m³'e ulaşmaktadır. Dicle Nehri'ne Irak içinde doğudaki Zagros dağlarından, çok sayıda su katılmaktadır. Bunların en önemlileri; Küçük Zap, Adhaym ve Diyala'dır. Belirtilen nehirlerin ve diğer suların Irak toprakları içinde Dicle'ye katkısı 31.4 milyar m³'tür. Türkiye'den gelen 21,3 milyar m³ ile birlikte, Dicle Nehri'nin Fırat'la birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52,7 milyar m³ 'e ulaşmaktadır. Oransal olarak ifade edilirse; Türkiye'nin Dicle'ye katkısı % 42, Irak'ın katkısı % 58 biçiminde gerçekleşmekte, Suriye'nin Dicle'ye hiçbir katkısı bulunmamaktadır.¹⁷⁶

Havzadaki akımlar yıllar arasında ve mevsimsel olarak büyük değişimler göstermektedir.¹⁷⁷ Nitekim, Dicle ana kolu üzerinde Suriye sınırında 1946-94 yılları arasında ortalama yıllık akım 16,2 milyar m³ iken, 1973 yılında 9,6 milyar m³ 'e (ortalamanın %59'una) düşmüş, 1969 yılında ise 34,3 milyar m³ 'e (ortalamanın % 212'sine) yükselmiştir.¹⁷⁸ Fırat-Dicle Havzası'nda yağışlar Ekim'den Nisan'a kadar sürmekle beraber özellikle kış aylarında yağış miktarı artmaktadır. Havzada kış yağışlarının çoğunluğu kar yağışı olarak düşmekte ve belli bir süre katı halde kaldıktan sonra bahar, yaz aylarında eriyerek akışa geçmektedir. Neticede, gerek Fırat gerekse de Dicle Nehirleri'nin rejimi yüksek kar erimeleriyle şekillenmektedir. Dicle Nehri'ndeki en yüksek akım değerleri Nisan ayında ölçülürken, Fırat Nehri'ndeki en yüksek akım değerleri ise Mayıs ayında gözlemlenmektedir. Fırat'ın maksimum akımı Dicle'ninkinden daha kısa sürmektedir. Fırat'ın Nisan ve Mayıs aylarındaki maksimum

¹⁷⁶ **A.g.e**, s.60; Ayrıca kıyıdaş ülkelerin Fırat-Dicle Havzası'ndaki su potansiyeline katkıları ve mevcut potansiyelin kullanımına ilişkin olarak, sulamalardan dönen su miktarları, buharlaşma kayıpları gibi detaylı bilgiler için bkz. Öziş Ü., Özdemir Y., **a.g.m**, s.38-39.

¹⁷⁷ Fırat ve Dicle nehir sisteminin hidrolojik rejimini ayırt eden karakteristik özellik, bahardaki kar erimesinden kaynaklanan büyük sellerle birlikte yıllar içinde ve yıllar arasındaki akışın düzensizliğidir. Anadolu ve Zagros dağlık bölgelerindeki yıllık yağış 1.000 mm'yi geçer. Yağışın yaklaşık üçte ikisi kışın meydana gelmektedir ve yağış yarı yıl boyunca kar şeklinde kalabilmektedir. Bahardaki kar erimesiyle, akış yönünde periyodik taşma gözlemlenir. En yüksek ve en düşük aylık akışlar arasında Dicle için neredeyse 80 kat, Fırat için 28 kat farklılık vardır. Bkz. Doğan Altınbilek, "Fırat –Dicle Havzasının Gelişimi ve Yönetimi", **Orta Doğu'da Su Meselesi ve Türkiye Bildiri Kitabı**, Editörler: Zekai Şen, Sevinç Sırdaş, İstanbul, Su Vakfı Yayınları, 2004, s.22.

¹⁷⁸ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.44-45.

akımı toplam yıllık akımın %42'sine denk gelmektedir.¹⁷⁹

Suriye, su potansiyelinin büyük oranını tarım alanında kullanılırken, buradan sağladığı getiri ise oldukça az miktardadır. Ülkenin su tüketiminin %90'a yakını, tarımda kullanılmasına rağmen, gayri safi milli hasılanın ancak %20'si bu sektörden sağlanmaktadır.¹⁸⁰ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 2005 yılı verilerine göre ülkenin %32'lik kısmını oluşturan 5,91 milyon hektarlık alan ekilebilir durumda olup bunun 5,74 milyon hektarlık kısmında tarım yapılmaktadır.¹⁸¹

Esasen Suriye'nin en büyük problemi, doğu bölgesinde sıralan dağların topoğrafyası nedeniyle yağmur suyuna erişimi engellemesidir. Bu nedenle ülkenin önemli şehirleri Şam ve Halep tatlı su erişimden mahrum kalmaktadır. Ayrıca, ülkedeki su iletim hatlarının çok eski olması taşınan suyun %50-60'ının sızıntılar nedeniyle kaybolmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda ülkedeki su politikasının giderek talep yönetiminden ziyade kaynak yönetimine odaklandığı söylenebilir.¹⁸²

Sulama, enerji ve taşkın koruma alanında ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ülkede toplam su tutma kapasitesi 19.6 milyar m³ olan 160 baraj inşa eden¹⁸³ Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde üç önemli barajı vardır: Teşrin Barajı, Tabka Barajı ve El Baat Barajı. Bunlardan en büyüğü Tabka Barajı'dır. 1975 yılında tamamlanan Tabka Barajı 14,2 milyar m³ su tutma ve 860 MW enerji üretme kapasitesine sahiptir. Tabka Barajı ile 640.000 hektarlık alanın sulanması planlanmış fakat topraktaki kalsiyum sülfat seviyesinin yükselmesi sebebiyle proje hedeflerinin altında olmuş ve sulanan alan 240.000 hektar seviyesinde kalmıştır. Ayrıca, Tabka Barajı'na dayalı sulamada ve hidroelektrik projelerinde çeşitli teknik ve sosyal problemlerle karşılaşmıştır. Sovyet teknolojisi ile inşa edilen ve ülkenin toplam elektriğinin % 60'ını üretmesi hedeflenen Tabka Barajı bölgenin topoğrafik

¹⁷⁹ **Irak'ta Su Kaynakları Yönetimi**, Orsam Rapor No: 122, Orsam Su Araştırmaları Programı Rapor No: 15, Ankara, Mayıs 2012, s.9.

¹⁸⁰ Ayşegül Kibaroglu, **International Regimes for Effective and Equitable Management and Use of Water Resources: Implications for The Euphrates-Tigris River Basin**, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s.224.

¹⁸¹ **Irrigation in the Middle East Region in Figures-Syrian Arab Republic**, FAO AQUASTAT Survey, 2008, s.1.

¹⁸² **The Blue Peace Rethinking Middle East Water**, Strategic Foresight Group, Mumbai, 2011, s.101-102.

¹⁸³ **A.g.e**, s.101.

yapısına uygun olmaktan uzaktır. Ayrıca yazın ırmaktaki debinin düşmesiyle elektrik üretimi ve sulama sistemlerinin verimliliği düşmektedir.¹⁸⁴

Öte yandan, Tabka Barajına rağmen, Suriye’de verimli sulama yapılabilen toplam arazi alanı 1960 rakamlarına göre %20 oranında azalmıştır. Suriye’nin sulama yapılan arazilerinin azalmasında verimli toprakların Tabka ve diğer barajların altında kalması, toprakların tuzlanması ya da fazla suyla sulanması önemli rol oynamıştır. Suriye zayıf biçimde inşa edilmiş, verimsiz bir su altyapısına sahiptir. Nitekim çiftçilerin kullandığı eski sulama yöntemleri yüzünden, kullanılan suyun %70’i boşa harcanmaktadır.¹⁸⁵

2003 yılındaki savaş dönemine kadar Irak’ın havzadaki stratejisi, Türkiye ve Suriye’deki baraj inşaatlarını dengelemek suretiyle ülke sınırları içindeki yıllık su depolama imkanını arttırmaktır. Bu çerçevede birbirini izleyen hükümetler döneminde Fırat ve Dicle Nehri üzerinde sulamaya ve hidroelektrik enerji üretmeye yönelik birtakım projeler geliştirilerek Irak’ın toplam su potansiyelinin yaklaşık %92’si tarım alanlarına yönlendirilmiştir. 1960’ların ortalarında Türkiye, Fırat üzerinde ilk büyük barajını inşa etmeye başladığında Irak, Türkiye’de sulanmakta olan arazinin yaklaşık on katı büyüklüğünde bir araziye sulamakta olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁶ FAO’nun 2005 yılı verilerine göre Irak, yüzölçümünün yaklaşık %26’lık bölümünü kapsayan 11,5 milyon hektar ekilebilir alana sahip olup bunun 6 milyon hektarlık kısmında tarım yapılmaktadır.¹⁸⁷

Irak’ın, Suriye sınırından Şatt-ül Arap Nehri’ne kadar Fırat Nehri civarında toplam 1.952.000 hektarlık alana yönelik 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bu projelerin bir kısmı inşa edilmiş olup, bir kısmı ise inşa aşamasında kalmıştır. Fırat Nehri üzerinde ilk olarak 1950’li yıllarda Ramadi Barajı’nı yaparak sel sularının Habbaniye Gölü’nde toplanmasını sağlayan Irak, ardından da sulama, elektrik enerjisi üretimi ve içme suyu temin etmek amacıyla, Kadisiye (6,4 milyar m³), Rawa, Hadita, Habbaniye (3 milyar m³),

¹⁸⁴ Soner Çelik, **Sınıraşan Sular Bağlamında Dicle, Fırat Nehirlerinin Türkiye ve Suriye İlişkilerine Etkisi**, Ufuk Üniversitesi, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.37.

¹⁸⁵ Raşid Ergener, **About Turkey: Geography, Economy, Politics, Religion and Culture**, Pilgrims’ Process Inc., USA, 2002, s.92.

¹⁸⁶ Mark Adams, **Water Security Policy: The Case of Turkey**, General Books, 2011, s.13.

¹⁸⁷ **Irrigation in the Middle East Region in Figures-Iraq**, FAO AQUASTAT Survey, 2008, s.1.

Darbandıkan ve Samara barajlarını yapmıştır.¹⁸⁸ 2003 savaşı öncesinde Fırat suları ile sulanan bölgenin yaklaşık 1.8 milyon hektara ulaştığı tahmin edilmektedir.¹⁸⁹

Irak, Dicle Nehri bölgesinde toplam 3.819.000 hektar alanın sulanmasını öngören 100 sulama projesinden 2.505.000 hektar araziye sulayacak olan bölümünü işletmeye açmıştır.¹⁹⁰ Ayrıca, uzun vadede toplam 2.689.000 hektarlık alan için 13 sulama projesi tasarlanmış fakat 2003 savaşı nedeniyle tamamlanamamıştır. Dicle Nehri üzerindeki en önemli baraj, Saddam (Musul) (10,7 milyar m³) Barajı'dır. Dicle üzerinde ayrıca Dohuk, Samara, Dokan (7 milyar m³), Taktak (770 milyon m³), Himrin, Badush (500 milyon m³), Fatma, Mandawa, Adham (3,8 milyar m³) barajları projelendirilmiştir.¹⁹¹ Saddam, Bekme, Dokan ve Darbandıkan barajları sayesinde ülkenin doğu ve kuzey kesimindeki zirai amaçlı su ihtiyacı ve enerji gereksinimi karşılanmaktadır. Güneyde ise, Dicle ile Fırat Nehri'nin birleşmesiyle oluşan Şatt-ül Arap Nehri vasıtasıyla 105.000 hektar alan sulanmaktadır.¹⁹²

Irak'taki en önemli su yönetimi çalışmalarından biri de 1988 yılında hayata geçirilen Thartar Kanalı projesidir. Kanal'ın amacı Dicle Nehri'ndeki kullanılmayan fazla suyu alarak, su sıkıntısı çekilen Fırat Nehri'ne aktarmaktır. Bu amaçla, kanallar yardımıyla Dicle'deki fazla su önce Thartar Gölü'ne oradan da Fırat Nehri'ne aktarılmaktadır. 300 milyon doları aşan bir yatırım aktarılan projeye, Thartar Gölü vasıtasıyla Dicle'den Fırat'a yaklaşık 6 milyar m³'lük su aktarımı sağlanmaktadır.¹⁹³

Türkiye'nin 78 milyon hektar olan yüzölçümünün yaklaşık olarak üçte birini teşkil eden 28,05 milyon hektarlık kısmı ekilebilir arazilerden oluşmaktadır. Bunun da 25,85 milyon hektarlık bölümü sulanabilir arazilerden oluşmaktadır. Ancak, yapılan etütler sonucunda bugünkü şartlarda ekonomik olarak sulanabilir arazi miktarının 8,5 milyon hektar,

¹⁸⁸ Abdulkadir Dursun, **Sınıraşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.127.

¹⁸⁹ Asit K. Biswas, **International Waters of the Middle East: From Euphrates-Tigris to Nile**, Oxford University Press, New York, 1994, s.85.

¹⁹⁰ Tiryaki, Orhan, **a.g.e.**, s.179.

¹⁹¹ Irak'ın havzadaki projelerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. J. F. Kolars, W. Mitchell, **The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project**, Southern Illinois University Press, Illinois, 1991.

¹⁹² Vedat Durmazuçar, **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.109.

¹⁹³ İbrahim Mazlum, **Çevresel Güvenlik ve Ortadoğu Bölgesinde Sınıraşan Sular:Dicle-Fırat Havzası Örneği**, Marmara Üniversitesi, S.B.E, Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s.78.

halihazırda sulanabilen alanın ise sadece 4,7 milyon hektar olduğu belirlenmiştir.¹⁹⁴ Diğer bir deyişle Türkiye'nin 3,8 milyon hektarlık bölümü sulanabilir olmasına rağmen bu topraklarda sulama yapılamamaktadır. Havza özelinde bakıldığında ise Türkiye'deki ekonomik anlamda sulanabilir toprakların yaklaşık 2,5 milyon hektarlık¹⁹⁵ bölümünün bulunduğu bölgede, bunun sadece 308.535 hektarlık¹⁹⁶ kısmında yani yaklaşık %12.3'lük kesiminde sulama yapılabilmektedir.

Türkiye'nin havzadan faydalanma kapsamında çalışmaları 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Bu çalışmalarda öncelikle enerji üretimi için gerekli hidrolojik ve jeolojik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye, çalışmalarını hızlandırmak suretiyle 1964 yılında Keban Barajı ve HES projesini inşasına başlamış ve 1974 yılında anılan projeyi tamamlayarak yılda 6 milyar KWh'lık enerji üretimini sağlamıştır.¹⁹⁷ Keban Barajı, havzadaki su bütçesini değiştirmeyecek bir projedir. Ayrıca Fırat sularının yaklaşık %70'inin düzenlenmesini sağlayarak Suriye ve Irak'taki tüm depolama tesisleri üzerinde olumlu etkiler yaratan bir tesistir.¹⁹⁸

Türkiye tarafından Fırat Nehri üzerinde enerji üretimi amaçlı hayata geçirilen ikinci proje ise Keban Barajı'nın tamamlanmasından kısa bir süre sonra 1974 yılında yapımına başlanan ve 1987 yılında tamamlanan Karakaya Barajı olmuştur. Keban ve Karakaya Barajları enerji amaçlı olup su tüketimi sözkonusu değildir. Türkiye gerek Keban gerekse de Karakaya Barajı'nın inşa süreçlerinde aşağı kıyıdaşların yoğun itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bu kapsamda projelerin inşası için Dünya Bankası'ndan talep edilen kredileri ancak sözkonusu barajların yapım aşamasında sırasıyla 350 m³/s ve 500 m³/s bırakacağını taahhüt ederek alabilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Veyssel Eroğlu, **Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.9.

¹⁹⁵ Mehmet Tomanbay, "Fırat Sularını Paylaşmak mı Yoksa Akılcı, Hakça ve Optimal Kullanmak mı?", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:4, No:11, 1994, s.29.

¹⁹⁶ Konuya ilişkin olarak Hatay Milletvekili Hasan Akgöl'ün 7/3022 esas numaralı soru önergesine Orman ve Su İşleri Bakanlığınca resmi yazıyla verilen cevap için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-3022sgc.pdf> Erişim: 11.10.2014.

¹⁹⁷ Selami Oğuz, **Su Raporu 2009**, Ebru Matbaacılık, İstanbul, Ağustos 2009, s.29.

¹⁹⁸ Toklu, **a.g.e**, s.110.

¹⁹⁹ Acabey, **a.g.e**, s.293.

1977 yılında Türkiye, havzadaki projelerini birleştirilerek Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) ilan etmiştir.²⁰⁰ GAP kapsamında, Fırat ve kollarında 14 baraj, 11 hidroelektrik santrali, Dicle üzerinde 8 baraj ve 8 hidroelektrik santrali olmak üzere toplam 22 baraj, 19 hidroelektrik santralının inşası planlanmıştır. Proje tamamlandığında yaklaşık 1,7 milyon hektarlık²⁰¹ arazinin sulanması ve 27 milyar kwh'lık enerji üretimi hedeflenmektedir.²⁰²

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgeler arası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan GAP, Türkiye'nin en kapsamlı, dünyada benzerleri arasında örnek gösterilen sayılı projelerinden birisidir.²⁰³ Maddeler halinde özetlemek gerekirse GAP bölgenin sürdürülebilir kalkınması bağlamında şu hususları hedeflemektedir:²⁰⁴

- *Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,*
- *Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,*
- *Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,*

²⁰⁰ GAP'ın kısa bir kronolojisi için bkz. http://www.gap.gov.tr/site-icerik/gap_in_tarihcesi.aspx Erişim: 20.09.2014; Esasen Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer gözlem istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topoğrafik etütler yapılmış, 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. **Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum Raporu 2013**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, y.y., 2013.

²⁰¹ 2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı'nda sulanması planlanan toplam alan 1,8 milyon ha olarak güncellenmiştir. Bkz. **A.g.e.**, s.4.

²⁰² **Water and Development in Southeastern Anatolia**, Essays on the Ilisu Dam and GAP, Proceedings of a seminar held at the Turkish Embassy in London, Printed in Great Britain by Biddles Limited, Guildford and King's Lynn, February 2000, s.15.

²⁰³ GAP kapsamında 5 yılda gerçekleştirilmesi planlanan hedefler için bkz. **2013-2017 Stratejik Plan**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, y.y, y.t; Ayrıca 2013 yılında yapılan çalışmalar için bkz. **GAP İdaresi Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu**, Kalkınma Bakanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Dumat Ofset, Ankara, y.t.

²⁰⁴ "**Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum Raporu 2013...**", s.9.

- *Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,*
- *Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,*
- *Bölge içi ve bölgeler arası ulaşılabilirliğin artırılması,*
- *Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,*
- *Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili eko-sistemlerin öncelikli olarak korunması,*
- *Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.*

Bu çerçevede, GAP, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen baraj ve hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel, kırsal ve tarımsal altyapı ile sanayi, eğitim, ulaştırma, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörleri içine alan entegre bir projedir.²⁰⁵

Projenin uygulandığı ve dokuz ilimizin yer aldığı (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) GAP bölgesi, alan ve nüfus açısından ülkemizin yaklaşık yüzde 10'luk bölümüne tekabül etmektedir. Bununla birlikte ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilir toprak alanının % 20'sine sahiptir ve Fırat ve Dicle nehirleri ile birlikte Türkiye'nin toplam su potansiyelinin % 28,5'ini oluşturmaktadır.²⁰⁶ Projenin, yöredeki ekonomik ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkileyerek, tarım ve sanayi alanlarında geniş iş olanakları sağlaması planlanmaktadır. Bölgeden daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün tekrar Bölgeye kazandırılmasını özendirmek, kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının teşvik edilmesi için önlemler almak, toplam geliri artırıcı ve

²⁰⁵ 2008 yılında hazırlanan GAP Eylem Planı incelendiğinde, Plan'ın bölgenin sadece sulama ve enerji üretim kapasitesi açısından değil her yönden kalkınması bağlamında "Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi", "Sosyal Gelişiminin Sağlanması", "Altyapının Geliştirilmesi", ve "Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi" ana başlıkları altında ele alındığı ve bölgedeki kültür-turizm etkinlikleri, sağlık hizmetleri, sosyal hizmet yardımları, istihdam gibi farklı alanlardaki faaliyetleri de kapsadığı görülmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. **GAP Eylem Planı (2008-2012)**, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Mayıs, 2008; Ayrıca, GAP Eylem Planı'nın unsurlarından birini teşkil eden turizm faaliyetlerine yönelik hazırlanan ve Zeynel Bey Türbesi'nden Hasankeyf'e, Diyarbakır Surları'ndan Malabadi Köprüsü'ne kadar bölgedeki yüzlerce tarihi ve kültürel esere ilişkin detaylı bilgiler sunan kaynak için bkz. **GAP ve Turizm**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bilnet Matbaacılık, 2012.

²⁰⁶ "Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum Raporu 2013..." , s.42.

gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak GAP projesinin istihdam politikasının önemli öğelerindedir.²⁰⁷

2008 yılında yapılan planlamada Türkiye açısından büyük önem taşıyan GAP'ın 5 yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmiş,²⁰⁸ ancak finansman sıkıntısı nedeniyle belirlenen tarihte proje tamamlanamamıştır.²⁰⁹

Bu kapsamda sağlanan önemli gelişmeler:²¹⁰

- GAP kapsamında önce barajların yapımına başlanmış, bir milyon hektar alanı sulayacak su barajlarda depolanmıştır. İkinci adımda bu suyu sulama alanlarına taşıyacak ana kanalların, daha sonra da tarlalara dağıtacak sulama şebekelerinin yapımı gelmektedir. GAP Eylem Planı ile bu ikinci adım gerçekleştirilmiş; 701,3 km²'si 2008-2013 döneminde olmak üzere toplam 934,7 km ana kanal hizmete hazır hale getirilmiştir.
- GAP çerçevesinde, enerji yatırımlarının % 76'sı tamamlanmış bulunmaktadır. Bu kapsamda, inşası planlanan 22 baraj ve 19 Hidroelektrik Santrali'nden 15 baraj ve 9 HES bitirilmiştir.²¹¹
- 2013 yılı sonu itibarıyla toplam 411.508 ha alan sulamaya açılmış, sulama projelerinin % 23'ü işletmeye alınmıştır.
- Tarım sektörünün Bölge'nin kalkınması için başat sektör olduğu gerçeğiyle, kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesine devam edilmiş, çiftçi ve üreticilere dönük eğitim ve yayım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Plan döneminde tarımsal örgütlenme

²⁰⁷ Su kaynaklarının toplumların sosyo-ekonomik konumlarına etkilerini inceleyen makale için bkz. Jennifer C. Veilleux, Matthew Zentner, Aaron T. Wolf, "The Relationship Between Freshwater Resources, Socio-Cultural Dynamics, and Geopolitical Stability", **Challenges of Socio-Cultural Dynamics for Global Security**, USGIF Monograph Serie:1, Chapter 3.2, 2014.

²⁰⁸ **GAP Southeast Anatolia Project**, General Directorate of State Hydraulic Works, 2014, s.5.

²⁰⁹ 1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı'nın ardından bölgede ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olmuştur. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede önce GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010), daha sonra da GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanmıştır. Her iki planda da sosyal gelişme, çevre, doğal ve kültürel varlıkların korunması gibi yeni proje ve programlar yer almış, GAP'ın kapsamı daha da genişlemiş ve böylece projenin toplam maliyetinde artış olmuştur. Bkz. "**Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum Raporu 2013...**", s. 34.

²¹⁰ **A.g.e.**, s. 84-85.

²¹¹ Hasan Kılıç, "GAP Enerji Projeleri", **Mezopotamya Enerji Forumu 2011 Bildiriler Kitabı**, A Grafik, Diyarbakır, Ocak 2012, s. 64.

projelerine, organik tarım uygulamalarına, kırsal kalkınma yatırımlarına, hayvancılık ve kurumsal kapasite projelerine toplam 743 milyon TL destek verilmiştir.

- GAP EP uygulamalarının öncelikle finansman ihtiyacı karşılanmış, yatırımlara tahsis edilen ödenek miktarında çok önemli bir artış sağlanmıştır. 1990-2007 dönemi itibarıyla kamu yatırımlarından bölgeye yılda ortalama %7 pay ayrılırken bu oran 2008 yılında %12'ye, 2009 yılında %14,4'e yükselmiştir. Eylem Planı'nın tamamlanmasından sonra da GAP yatırımları için kamu bütçesinden ayrılan pay %11'in üzerindeki düzeyini korumuştur. Plan döneminde GAP EP kapsamındaki yatırımlara, 2012 yılı fiyatlarıyla, 18,2 milyar TL kaynak aktarılmış, 14,7 milyar TL harcama yapılmıştır.²¹²
- Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölge tarihin her döneminde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptığı için kültür ve turizm varlıkları açısından da çok zengindir. Kültür varlıklarının korunarak turizm odaklı değerlendirilmesi, istihdam ve sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlanması amacıyla turizm altyapısının iyileştirilmesi, turizm çekim merkezleri oluşturulması ve turizmin çeşitlendirilmesi için gerekli çalışmalar yürütülmüştür. 2008-2012 döneminde 56 adet kültür varlığı eski eserin onarımı bitirilmiştir.
- Bölgede hizmet veren Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) sayısı 44'e ulaşmıştır.²¹³
- Sanayi altyapısını geliştirmeye yönelik 7 adet organize sanayi bölgesi (OSB) ve 8 adet küçük sanayi sitesi (KSS) tamamlanmış; Bölge'deki OSB sayısı 16'ya, KSS sayısı ise 35'e yükselmiştir.

²¹² 1990-2012 yılları arasında GAP'a ayrılan kamu yatırımları ve bu yatırımların genel bütçeye oranlarına ilişkin ayrıntılı rakamlar için bkz. **Bölgesel Kalkınma Güneydoğu Anadolu Projesi'ne Bakış**, T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ağustos 2012, s. 33.

²¹³ 1995 yılından itibaren açılmaya başlanan ÇATOM'larda amaç, kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak, kadınların kamusal alana daha fazla katılımlarını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlayarak kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmaktır. Örnek bir başarı hikayesini anlatan köşe yazısı için bkz. Gila Benmayor, "GAP'ın gerçek başarı hikayesi", **Hürriyet Gazetesi**, 4 Ekim 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/18893847.asp>, Erişim: 01.02.2015; Ayrıca, ÇATOM'lar vasıtasıyla hayatları önemli ölçüde değişen kadınların anlattığı hayat hikayeleriyle oluşturulan eser için bkz. Aygül Fazlıoğlu, Nilüfer Dersan, vd., **Güneydoğu'nun Işığı Kadınlar, Öyküleri ve Fotoğrafları ile Güneydoğu Anadolu Kadınının Varoluşu**, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, A4 Ofset, İstanbul, 2010.

Sonuç olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak planlanan, daha sonra entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşen GAP, günümüzde çok sektörlü, sürdürülebilir insani gelişmeye dayalı, bölgenin rekabet gücünü artırmayı, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

GAP kapsamında havzadaki Fırat Nehri üzerinde Keban ve Karakaya Barajlarının ardından 1992 yılında Atatürk Barajı (Kurulu Güç: 2400MW, Yıllık Üretim: 8.9 milyar KWh/yıl), 2000 yılında Birecik Barajı (672 MW, 2,83 KWh/yıl), 2011 yılında Karkamış Barajı (189 MW, 0,65 KWh/yıl), Dicle Nehri üzerinde ise 1997 yılında Kralkızı (204 MW, 444 milyon KWh/yıl) ve Dicle (110 MW, 146 milyon KWh/yıl) barajları ile 1999 yılında Batman Barajı (198 MW, 483 milyon KWh/yıl) hizmete açılmıştır. Dicle Nehri üzerindeki Ilisu Barajı²¹⁴ (1200MW, 3,833 milyar KWh/yıl) ve Cizre Barajı'nın (240 MW, 1,280 KWh/yıl) ise inşa süreci devam etmektedir.²¹⁵

Esasen Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde inşa ettiği barajları, ülkenin kendi sulama ihtiyacına katkıda bulunduğu gibi mansaptaki ülkeler Suriye ve Irak'ın da düzenli ve istikrarlı su teminini sağlamaktadır. Bu kapsamda, havza üzerinde Türkiye'nin inşa etmiş olduğu barajlar uluslararası uzmanlar tarafından, düşük buharlaşma kayıpları, coğrafi ve topoğrafik özellikleri bakımından verimli bulunmaktadır.²¹⁶

Havzadaki üç kıyıdaş ülke arasında su alanındaki ilişkiler 1920-1960 yılları arasındaki dönem içerisinde uyumlu olarak nitelendirilebilir. Ülkeler tarafından planlamaların büyük çoğunluğu tek taraflı olarak yapılmasına rağmen, 1960'ların başlarında üç ülke arasındaki müzakereler devam etmekteydi. Söz konusu dönemde ülkelerden hiçbiri, Fırat-Dicle Nehir Havzası sularının yoğun bir şekilde tüketilmesine yol açacak büyük projelere başlamamıştı. Dolayısıyla bu süreçte, havzadaki mevcut suyun daha iyi yönetilmesi ve

²¹⁴ Ilisu Barajı ve HES Projesi kapsamında baraj üniteleri, bölgedeki yeniden yerleşim faaliyetleri, kültürel varlıklar ve çevre konularında yapılan çalışmalara ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Ilisu Barajı ve HES Projesi**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014; Ayrıca, söz konusu projenin bulunduğu bölgedeki kültürel varlıkların korunmasına ilişkin yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmaların derlendiği eser için bkz. **Ilisu ve Karkamış Baraj Göller Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projei 1998 Yılı Çalışmaları**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarihsel Çevre Araştırma Merkezi, Derleyenler: Numan TUNA, Jean ÖZTÜRK, Ankara, 1999.

²¹⁵ Oğuz, **a.g.e.**, s.30-31.

²¹⁶ J. F. Kolars, **Managing The Impact of Development: The Euphrates and Tigris Rivers and The Ecology of The Arabian Gulf-A Link An Element of Cooperation And Development In The Middle East**, Hacettepe Üniversitesi ve Friedrich - Nauman Vakfı, Ankara, 1994, s.137.

kullanılması için ortak bir anlayışın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmamıştı. Kıyıdaş ülkelerin su kaynakları üzerinde çok da etkin ve eşgüdümlü olmayan gelişim ve yönetim uygulamaları bile, suyun niteliği ve niceliği üzerinde kayda değer olumsuz etkiler oluşturmamıştı. Ülkelerin nüfusları kontrol edilebilir düzeydeydi ve nehirlerin akışı ise yalnızca aylık ve yıllık iklimsel değişikliklere bağlıydı. Mansaptaki ülkelerin en önemli sorunu, maruz kaldıkları taşkınlardı.²¹⁷

Su sorunun bölgesel gündeme yerleşmesi, üç ülkenin su kaynakları geliştirme projelerini hayata geçirmesiyle başlamıştır. 1960'tan sonra Türkiye ve Suriye, Fırat ve Dicle sularının enerji ve sulama amaçlarıyla kullanımını mümkün kılacak geliştirme planları ileri sürmeye başlamıştır. Aynı zamanda Irak, sulanan alanlarının genişletilmesi için yeni planlar açıklamıştır.

Türkiye'nin Fırat üzerinde Keban Barajı'nı inşası kararıyla, üç ülkenin suyla ilgili ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Mansap ülkeleri, özellikle Irak barajın doldurulması esnasında Türkiye'nin belli miktarda suyun (350 m³/s) akışını garanti etmesi konusunda ısrar etmiş ve konuya ilişkin ilk toplantı 22-27 Haziran 1964 yılında Türk ve Iraklı uzmanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Toplantıda belirli bir miktarda su bırakılmasına yanaşmayan Türkiye, finansman sağlayıcıların devreye girmesiyle belirtilen su miktarını bırakmayı kabul etmiştir. İkinci bir toplantı, Suriyeli yetkililerle 1964 yılında Ankara'da yapılmıştır. Toplantıda iki delegasyon, Keban ve Tabka projelerinde gelinen noktaya ilgili fikir teatisinde bulunmuştur. Bu ikili görüşmelerden sonra, Türk delegasyonunun tavsiyeleri doğrultusunda ilk üç taraflı görüşme 1965 yılında Bağdat'ta gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda üç delegasyon Haditha, Tabka ve Keban Barajları hakkında teknik veri alışverişinde bulunmuşlardır. 1970'li yıllarda üç ülkenin heyetleri birçok kez bir araya gelerek sözkonusu barajlara ilişkin görüşmeler yapmış, ancak neticede herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır.²¹⁸

Görüşmelerde Türkiye, sözkonusu baraj projeleri ve gelecekte yaşanabilecek muhtemel sorunları da göz önünde bulundurarak, Fırat ve Dicle Nehirlerini inceleyerek yıllık ortalama debilerini belirleyecek bir Ortak Teknik Komite (OTK) oluşturulmasını önermiştir. Bu öneriye göre OTK, toprak etütleri yaparak üç ülkenin gelecekteki sulama

²¹⁷ Olcay Ünver, Ayşegül Kibaroglu, "Fırat-Dicle Havzası'nda İşbirliği İçin Yeni Açılımlar", **Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Sayı:80, Aralık 2006, s.33-34.

²¹⁸ **A.g.m.**, s.34-35.

ihtiyaçlarını tespit edecek, su konusunda nihai bir neticeye varılabilmesi için gerekli temel prensip ve prosedürleri ortaya koyacaktır. Buna karşın Irak delegasyonu, diğer konuların yanısıra nihai bir “su paylaşım anlaşmasının” denetiminden ve uygulanmasından sorumlu olacak bir OTK kurulmasını teklif etmiştir. Türkiye ise Irak’ın önerisini ret ederek OTK’nın yalnızca havzada halihazırda uygulanan ve gelecekte uygulanacak projelerin koordinasyonu sağlamakla yetkilendirilebileceğini vurgulamıştır. Öte yandan Suriye, Türkiye’nin önerisine benzer şekilde üç ülkedeki sulanabilir toprakların su ihtiyaçlarının analiz edilerek Fırat Nehri’nin suladığı bölgelerdeki olası sulama sıkıntılarının Dicle’den aktarılacak su ile giderilmesi konusunun da oluşturulacak OTK’nın görevleri arasında bulunması gerektiğini belirtmiştir. Irak, bu öneriye şiddetle karşı çıkmış ve müzakerelerin Fırat’ın suları üzerinden yapılması gerektiğini kaydetmiştir.²¹⁹

1980’li yıllara gelindiğinde Fırat ve Dicle üzerindeki su talebi artmış ve üç kıyıdaşın taleplerinin ortak noktasını bulmak karmaşık bir meseleye dönüşmüştür. Söz konusu dönemde özellikle Türkiye’nin Atatürk Barajı ve Urfa Tünelleri inşasına başlaması, başta Suriye ve Irak olmaz üzere Dünya kamuoyunun ilgisini bu bölgeye çekmiştir.²²⁰

Bu dönemde ülkeler arası işbirliği çabaları da hız kazanmış ve Türkiye, bu defa Irak tarafından gündeme getirilen, sınıraşan suların hakça ve makul olarak kullanılmasını sağlayacak esasları belirlemek için, üç ülkenin uzmanlarından oluşan bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulması önerisini kabul etmiştir. Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon Protokolü’ne göre oluşturulan OTK’ya her ülkenin sınıraşan sulardan ihtiyacı olan uygun ve makul su miktarının tanımlanmasını sağlayacak metodun kararlaştırılması görevi verilmiştir. Söz konusu görev tanımı çerçevesinde ilk OTK toplantısı 1982 yılında, Türkiye ve Irak’ın katılımıyla yapılmış, 1983 yılında Suriye’nin de iştiraki ile toplantılar üçlü olarak yürütülmeye başlanmış ve 1993 yılına kadar 16 OTK toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantılarda gündemdeki ana temalar genel olarak, havzadaki hidrolojik ve meteorolojik veri ve bilgilerin paylaşılması, her üç ülkedeki barajların ve sulama sistemlerinin inşasında yapılan ilerlemelerle ilgili

²¹⁹ A.g.m, s.35.

²²⁰ GAP’a ilişkin dış basında çıkan haberler için bkz. **GAP in foreign press**, Southeastern Anatolia Project Regional Development Administration, Ankara, September 1998.

bilgilerin paylaşılması ve Karakaya ile Atatürk Barajlarının doldurulmasıyla ilgili ilk planların tartışılması olmuştur.²²¹

Ne var ki, 16 toplantının sonunda OTK hedeflerine ulaşamamış ve görüşmeler tıkanarak bir sonraki toplantının çerçevesi dahi çizilemez olmuştur. Bununla beraber, OTK'nın hidropolitik ilişkilerdeki rolü küçümsenmemelidir. Toplantıların suyun tahsisine ilişkin somut ilerleme sağlanamamasına rağmen OTK ülkeler arasında yararlı bir iletişim kanalı olarak işlev görmüştür.

1990'lu yıllar, OTK'ların hedeflenen amaçlara ulaşamaması nedeniyle havzada birtakım krizlerin yaşandığı zaman dilimi olmuştur. Taraflar arasında havzada yaşanan ciddi krizlerden ilki Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın doldurulması esnasında gerçekleşmiştir. 13 Ocak 1990'da Türkiye, Atatürk Baraj Gölü'nü doldurmak amacıyla daha önce kıyıdaşlara bildirdiği plan çerçevesinde su tutmaya başlamıştır. Buna karşılık Suriye ve Irak Türkiye'ye notalar göndererek Fırat'ın sularının ülkeler arasında eşit olarak paylaşılması için derhal bir anlaşma yapılması ve su tutma süresinin kısaltılmasını talep etmiştir. Havzada yaşanan ikinci kriz ise 1996 yılında Türkiye'nin Birecik Barajı'nı inşa etmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye, sözkonusu barajı Atatürk Barajı'nın hidroelektrik enerji üretiminde enerji talebinin en yüksek olduğu ve mansaba akışın maksimum düzeye ulaştığı zamanlarda nehrin akışını düzenlemek amacıyla inşa ettiğini ve barajın aşağı kıyıya olan akışları azaltmayacağını belirtmiştir. Suriye ve Irak ise bir önceki krizde olduğu gibi diplomatik kanallar vasıtasıyla notalar göndererek barajın nehir suyuna gerek nicelik gerekse nitelik anlamda olumsuz etkileri olduğunu belirterek projeye karşı çıkmıştır.²²²

Havzada yaşanan sorunlar kıyıdaş ülkeleri çeşitli çözüm yolları üretmeye teşvik etmiş ve bu kapsamda ülkelerce çözüme yönelik farklı perspektifler ortaya çıkmıştır. Suriye Hükümeti, Fırat ve Dicle akarsularının tahsisi ile ilgili olarak, sözkonusu nehirleri "uluslararası su yolu" veya "ortak sular" şeklinde tanımlamış ve paylaşılabilir kaynaklar olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca Suriye, Fırat ve Dicle akarsularının paylaşımının matematiksel bir formül ışığında yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu formüle göre;

²²¹ Ünver, a.g.m, s.36.

²²² A.g.m, s.37.

I. Kıyıdaş ülkeler, söz konusu akarsulardan ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı belirtecekler,

II. Her kıyıdaş ülkede, akarsuların kapasiteleri ayrı ayrı hesaplanacak,

III. Üç kıyıdaş ülkenin ihtiyaç duydukları miktar, söz konusu nehirlerin kapasitelerinden çok olduğu takdirde, üç ülke akarsulardan kararlaştırılan oranda pay alacaklar, toplam su talebi, akarsuyun toplam su miktarını geçmeyecek seviyede olacak ve toplam talep arttığında, kıyıdaş ülkelerin talepleri, orantılı bir şekilde düşürülerek bir hesaplama yapılacaktır. Öte yandan Suriye, Fırat ve Dicle sularının paylaşımından çıkacak her türlü uyuşmazlığın BM Uluslararası Adalet Divanı gibi uluslararası kuruluşlar düzeyinde tartışılması gerektiğini ileri sürmektedir. Uyuşmazlık halinde ilgili kuruluşların gözlemcileri vasıtasıyla, kuralları ihlal eden ülkeye yaptırım uygulamasını gerektiğini savunmaktadır.²²³

Havzadaki diğer aşağı kıyıdaş ülke konumundaki Irak, Fırat ve Dicle akarsularının kullanımı konusunda, “öncelikli kullanım hakkı”na (müktesep hakka) sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre Irak’ın havzadaki akarsular üzerinde tarih boyunca yapılmış pek çok su tesislerinden ve mevcut sulamalardan kaynaklanan kazanılmış hakları bulunmaktadır. Irak’a göre var olan bu kazanılmış hakların iki boyutu vardır. Birincisi, binlerce yıldan beri, bahsekonu nehirler Mezopotamya’da yaşayan insanlar için bir yaşam kaynağı olmuştur. Böylelikle bu bölgede yaşanmışlıktan dolayı, burada yaşayan insanlar bu kazanılmış hakları meydana getirmektedir. Ayrıca Irak, mevcut kullanımlardan doğan kazanılmış hakka saygı gösterme zorunluluğunun, uluslararası hukuk kuralı olduğunu ileri sürmektedir. Irak’ın bu konudaki iddiası şu şekildedir: “Irak’ın Fırat sularından en büyük miktarı kullanmak bakımından havza devletlerine göre öncelik kazandığı kanıtlanmıştır. 1917 yılı öncesinde, Irak yarım milyon hektardan fazla alanı sulamakta olup, bu tarihten sonra da, sulama projelerini ve toprak ıslahını geliştirmiştir. Türkiye ise nehir kullanımına ancak 20.yüzyılın ortalarında başlamıştır.”²²⁴

²²³ Ecehan Somuncuoğlu, **Ortadoğu’da Su Meseleleri ve Türkiye**, Gazi Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.100-101.

²²⁴ Somuncuoğlu, **a.g.e**, s.102-103; Fırat-Dicle Havzası’nı içinde barındıran Mezopotamya toprakları tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu bölgede yaşayan toplumlar anılan nehirlerden çeşitli maksatlarla faydalanmışlardır. Örneğin, havzada milattan önce 6.yüzyılda Babilliler tarafından meşhur Asma Bahçeleri’nin sulanması için karmaşık sulama kanalları ve barajlar inşa edilmiş, anılan nehirler ilerleyen dönemlerde bölgeye hakim olan Persliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından oluşturulan büyük yerleşim yerlerinin de merkezini teşkil etmiştir. Ayrıca Abbasiler döneminde antik sulama sistemlerinin inşa edildiği havzada, 1258 yılındaki Moğol istilası esnasında mevcut sulama kanalları ve su şebekeleri

Diğer taraftan Irak, Türkiye'nin 1987 Protokolü ile Atatürk Barajı tamamlanıncaya kadar, Fırat akarsuyundan Suriye sınırında aylık 500 m³/sn su bırakmayı öngörmüş olduğunu ancak, Atatürk Barajı'nın tamamlanması ile bu protokolün geçerliliğini yitirmiş olduğundan dolayı, su paylaşımı konusunda nihai bir antlaşmanın yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu anlaşmada da, Irak, Fırat ve Dicle akarsularının, üç eşit parçaya bölünerek kullanılması sağlayacak şekilde bir düzenlemeye gidilmesini ifade etmektedir. Ancak bu şekilde bir paylaşımın adil ve makul olacağını söylemektedir. Sonuç olarak Irak da, tıpkı Suriye gibi Fırat ve Dicle sularının üç eşit şekilde paylaşılmasında matematiksel formülden yola çıkmaktadır. Bu kapsamda;

- I. Akarsulara kıyıdaş her ülke su ve sulamaya ilişkin planlanan ya da inşa edilen yatırımlarında diğer ülkelerin su taleplerini dikkate alacak,
- II. Üç kıyıdaş ülke, akarsularla ilgili yapmış oldukları hidrolojik çalışmaları birbirlerine sunacak,
- III. Bütün veriler Ortak Teknik Komite tarafından, planlanan yatırımların, tarafların su ihtiyacını karşılayıp karşılamadığı hususunda tespit edilecektir.²²⁵

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin gerek kaynağının gerekse denize döküldüğü yerlerin ortak olduğunu, ayrıca Irak'ın Tartar Kanalı vasıtasıyla her iki nehri birleştirerek ortak fayda sağladığını, bu kapsamda iki nehrin tek bir havza olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu çerçevede Türkiye, Üç Aşamalı Plan olarak adlandırdığı havzaya ilişkin kapsamlı çözüm önerisini, 5-8 Kasım 1984 yılında yapılan beşinci OTK toplantısında gündeme getirmiştir. Türkiye'nin ortaya koyduğu plan şu aşamaları öngörmektedir.²²⁶

- I. Su kaynaklarına ilişkin envanter çalışması: Bu aşamada amaç, belirlenen istasyonlarda

bölge halkının geçim kaynaklarını ortadan kaldırmak amacıyla bilerek yok edilmiştir. 1530-1918 yılları arasındaki dönemde Osmanlı İmparatorluğu havzanın tek hakimi konumunda olmuş ve bu dönemde sulama sistemlerinin yeniden inşası için yoğun çaba sarfedilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hız kazanan sulama sistemlerini iyileştirme çalışmaları I.Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle son bulmuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak, Irak'ın "kadim haklar" diye adlandırdığı sözkonusu görüşlerini yakın geçmişe değil de havzadaki milattan önceye dayanan kullanımlara dayandırdığı sanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Frederick Lorenz, Edward J. Erickson, **Strategic Water, Iraq and Security Planning in the Euphrates-Tigris Basin**, Marine Corps University Press, Virginia, 2013, s.24-26; Öte yandan, 20. yüzyıla beraber modern mühendislik teknolojilerindeki gelişmeler büyük su yapılarının inşasını kolaylaştırmış, havzadaki kıyıdaşlar Türkiye, Suriye ve Irak büyük çaplı projelerine aynı dönemde, 1950'lerde başlamıştır. Bkz. "Irakta Su Kaynakları Yönetimi.." s. 9.

²²⁵ Yavuz Gökalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu Krizler, Sorunlar ve Politikalar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.199.

²²⁶ **Facts About Euphrates-Tigris Basin**, Center For Strategic Research , Ankara, 1996, s.22-23.

elde edilen meteorolojik ve gözlenen su akışı ile ilgili verileri değiştirmek, karşılaştırmak, gerektiğinde ortak ölçümler yapılmasını sağlamak ve bu yolla da verilerin bütünlüğünü gerçekleştirmektedir.

II. Toprak kaynaklarına ilişkin envanter çalışmaları: Bu aşamada, toprak sınıflarının ve drenaj kriterlerinin gerekiyorsa ortak çalışmalarla saptanması ya da var olan verilerin değişiminin sağlanması ve bu sınıflara uyan ürün kalıpları ile drenaj koşullarının tartışılarak bu ürün kalıplarına uygun sulama amaçlı su ihtiyacının belirlenmesi hedeflenmiştir.

III. Su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi: Bu aşama, en etkin sulama sistemlerinin tartışılarak belirlenmesi, uygulanan projelerin modernizasyonu ve iyileştirilmesi, toplam su sisteminin tüm kayıpları da içerecek şekilde tahmini, Dicle'den Fırat'a su transferini de göz önünde bulundurarak arz talep dengesini sağlamaya yönelik bir simülasyon modelinin geliştirilmesi ile planlanan projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntemlerin tartışılmasını içermektedir.

Özetle Türkiye, komşu ülkelere sunduğu plan çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin sahip oldukları potansiyel ile ekilebilen toprakların kaliteleri ve genişlikleri, ekilen ve ekilmesi planlanan bitki türleri ile sulama teknikleri gibi konularda kapsamlı çalışmaların yapılmasının bir zorunluluk olduğunu ifade etmiş ve ancak bu çalışmalardan sonra elde edilecek verilere dayanılarak üç ülke arasında bahsekonu nehirlerin akılcı, hakça ve optimal tahsisinin sağlanabileceğini vurgulamıştır.²²⁷

Türkiye'nin bu önerisi özellikle Irak tarafından Fırat Nehri'ndeki su talebini büyük oranda engelleyeceği gerekçesiyle kabul görmemiştir. Su meselesinin çözümüne ilişkin uluslararası ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanan sözkonusu planın kabul görmemiş olması sorunun çözümü yolunda mesafe alınmasını da engellemiştir.²²⁸

Esasen, Fırat-Dicle Havzası'nda ülkelerin çeşitli çözüm önerilerine karşın bir eşgüdüm oluşmamasının temel nedeninin, ülkelerin konuya farklı yaklaşımlarından kaynaklandığı sanılmaktadır. Nitekim Türkiye, çözüm için havzada çeşitli bilimsel ölçümler neticesinde ülkelerin su ihtiyaçlarının belirlenmesini ve buna göre tahsis yapılmasını savunurken, Suriye ve Irak ise politikalarını genel anlamda mevcut sulardan olabildiğince fazla talep etmek suretiyle maksimum pay (eşit oranda paylaşım) elde etme üzerine kurmuştur.

²²⁷ Mehmet Tomanbay, **Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, s.135-136.

²²⁸ Zekai Şen, **Ortadoğu'da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.177.

Ülkelerin taleplerine ilişkin sayısal verilerin ışığında resmin daha da netleşeceği düşünülmektedir.

Türkiye, debisi ortalama 1000 m³/s olan Fırat sularından aşağı kıyıdaşlara 500 m³/s bırakmaktadır. Sözkonusu durumda memba ülke konumundaki Türkiye yaklaşık % 88,7'si kendi topraklarından kaynaklanan nehrin sularının % 50'sini aşağı kıyıdaş ülkelere bırakırken aşağı kıyıdaş ülkelerin talepleri dikkate alındığında Türkiye'nin Fırat'ın sularının % 70'ini aşağı kıyıdaş ülkelere bırakması kendisinin ise bu suların % 30'u ile yetinmesi gerekecektir. Türkiye % 88,7'lik bu katkısına karşın Fırat'tan yılda 18,42 milyar m³, yani suların % 51,8'ini kullanmayı hedeflemektedir. Suriye ise 4 milyar m³, yani % 11,3'lük katkısına karşılık aynı kaynaktan 11,5 milyar m³ su yada suyun % 31,8'ini kullanmayı amaçlamaktadır. Irak ise hiçbir katkısı bulunmadığı halde Fırat'tan 23 milyar m³ su, yani suyun % 64,6'sını talep etmektedir.²²⁹

Benzer bir değerlendirmeyi Dicle Nehri için yaptığımızda, Türkiye'nin yaklaşık % 51,9 (21,3 milyar m³) katkısına karşılık nehirden % 14,1 ya da 6,87 milyar m³ su kullanmayı hedeflediği, Suriye'nin hiç katkısı bulunmamasına rağmen %5,4 oranında yani 2,6 milyar m³, Irak'ın ise yaklaşık % 48,1 (23,43 milyar m³) katkısına karşılık % 92,5 yani 45 milyar m³ su kullanmayı talep ettiği görülmektedir.²³⁰

Özetle, Fırat'taki su potansiyeli yaklaşık 35,58 m³ iken ülkelerin nehirden talepleri yaklaşık 52,92 milyar m³ (% 149), Dicle de ise potansiyel yaklaşık 48,67 milyar m³ iken kıyıdaşların nehirden talepleri 54,47 milyar m³ (% 112)'tür. Havzadaki katkı oranları ve kullanım talepleri göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında havzadaki problemlerin, Türkiye'nin aşağı kıyıdaş ülkeleri sudan mahrum bıraktığı için değil, mansap ülkelerin su taleplerini abartılı rakamlarla ortaya koymasından kaynaklandığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.²³¹

Diğer taraftan, dünyanın farklı bölgelerindeki sınıraşan su tahsisleri incelendiğinde çok farklı uygulamaların yaşandığı göze çarpmaktadır. ABD ile Meksika arasında yaşanan Colorado Nehri uyuşmazlığında, yukarı kıyıdaş konumunda olan ABD'de üst havza (Wyoming, Colorado, Utah ve New Mexico eyaletleri) ve alt havza (Arizona, California ve Nevada eyaletleri) eyaletleri arasında 1922 yılında imzalanan sözleşmeyle sözkonusu

²²⁹ "Water issues between...", s.4.

²³⁰ A.g.e, s.5.

²³¹ "The Tigris and Euphrates River Basins: A New Look at Development", **EWRI Currents**, Volume:5, Number:2, Summer 2005.

nehir toplam su potansiyelinin 9.25 milyar m³'lük kısmı üst havzaya, 10,45 milyar m³'lük kısmı ise alt havzaya tahsis edilmiş, Meksika ise hiç hesaba katılmamıştır.²³² Meksika'nın konuya ilişkin uzun yıllar süren itirazları üzerine 1944 yılında "Colorado ve Tijuana Akarsularıyla Rio Grande'nin Teksas'tan Meksika Körfezine Kadar Olan Kesiminin Sularının Kullanılmasına İlişkin Anlaşma" imzalanmış ve Meksika'nın havzadaki su potansiyelinin 1,85 milyar m³'lük kısmını kullanması kararlaştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle havza sularının sadece yaklaşık % 10'u Meksika'ya tahsis edilmiş, geriye kalan % 90'ı ise ABD'nin kullanımına sunulmuştur.²³³ Meksika ile yapılan müzakere sürecinde ABD tarafından su tahsisine ilişkin esasların tespitine yönelik iki önemli teknik husus ortaya konulmuştur:²³⁴

a) Yukarı kıyıdaş tarafından inşa edilen barajlar ile kontrol edilerek düzenli bir şekilde aşağı kıyıdaş ülkeye bırakılan su, doğal şartlarda mansap ülkelerine ulaşan ve bazı zamanlar taşkınlara neden olan akıştan çok daha değerlidir.

b) Yukarı kıyıdaş ülkelerdeki kullanımlardan sonra tekrar nehre ulaşan dönüş suları, makul kirlilik önlemleri ile aşağı kıyıdaş ülkelere tekrar kullanılabilir. Taraflar arasında su tahsisinde, birincil suya ilaveten dönüş suları da göz önünde bulundurulmalıdır.²³⁵

Dünya üzerindeki sınıraşan havzalarda yaşanan uyuşmazlık ve çözümüne ilişkin bir örnek daha vermek gerekirse, Jhelum, Cenab, Ravi, Satlec ve Beas isimli beş büyük koldan oluşan, 3040 km uzunluğa ve 208 milyar m³ su potansiyeline sahip İndüs Nehri 1947-1960 yılları aralığında yukarı kıyıdaş Hindistan ve aşağı kıyıdaş Pakistan arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Konuya ilişkin iki ülke arasında gerçekleştirilen müzakereler 1960 yılında imzalanan İndüs Suları Anlaşmasıyla sonuçlandırılmıştır. Anlaşmaya göre, İndüs akarsuyunun Beas, Satlec ve Ravi kollarının kullanımı

²³² "US, Mexico: The Decline of the Colorado River", **Stratfor Global Intelligence**, <https://www.stratfor.com/analysis/us-mexico-decline-colorado-river> Erişim: 02.02.2014.

²³³ Sar, a.g.e, s.158.

²³⁴ Bilen, bahse konu iki teknik hususun sınıraşan suların tahsisinde mühendislik ilkeleriyle uyumlu olduğunu ve teknik yönden teamül olarak düşünebileceğini, bu esaslardan hareketle Fırat-Dicle Havzası'nda sınırdaki doğal akımın ülkeler arasında eşit olarak bölünmesini isteyen Suriye ve Irak'ın yaklaşımlarının teknik bir dayanağının bulunmadığını ifade etmektedir. Bkz. Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s. 223.

²³⁵ Dünya üzerindeki mevcut sınıraşan havzaların birçoğunda suların yönetimi ve tahsisi noktasında ortaya konulan temel ilkelerin ayrıntılı bir şekilde incelendiği eser için bkz. Meredith A. Giordano, **International River Basin Management: Global Principles and Basin Practice**, Oregon State University Doctor of Philosophy Dissertation, 2002.

Hindistan'a; Jhelum ve Cenab kollarının kullanımı ise Pakistan'a bırakılmıştır. Böylece, İndüs Havzası sularının % 80'i Hindistan'a, % 20'si ise Pakistan'a kalmıştır. Diğer bir ifadeyle Pakistan, daha önce Satlec, Ravi ve Beas akarsularından sulanan arazilerinin, kendisine tahsis edilen Jhelum ve Cenab akarsularıyla sulanmasını kabul etmiştir. Ancak bunun sağlanabilmesi için sözkonusu akarsular arasında bağlantı kanalları inşa edilmesi gerekmiştir.²³⁶

Kanımızca, Colorado ve İndüs Havzalarında yaşanan problemlerin çözümü ile Fırat-Dicle Havzasına ilişkin Türkiye'nin politikası karşılaştırıldığında Türkiye'nin tezlerinin Dünya'nın diğer bölgelerindeki uyuşmazlıklarda da önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye her fırsatta Fırat-Dicle Havzasındaki barajlarının aşağı kıyıdaş ülkelere düzenli su sağladığını ifade etmekte, havzaya ilişkin "iki nehir tek havza" yaklaşımıyla Fırat-Dicle Nehirlerinin kıyıdaş ülkelerin ihtiyacını karşılamada yeterli olacağını, bunun için gerekirse Dicle'den Fırat'a su aktarılabileceğini belirtmektedir.

Fırat-Dicle Havzasına ilişkin değinilmesi gereken diğer bir konu ise bazı uluslararası kuruluşların Fırat ve Dicle Nehirlerini kıyıdaş ülkeler arasında bir ihtilaf konusu olarak göstererek başlattıkları arabuluculuk girişimleridir. Bu girişimlerin başında, Stokholm Uluslararası Su Enstitüsü'nün (SIWI) öncülüğünde, İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın mali desteğiyle sürdürülen "Fırat ve Dicle Bölgesi'nde Teknolojinin Yayılması için Kapasite Geliştirme ve Sürdürülebilir Kalkınma Yatırım Fırsatları" konulu proje gelmektedir. 6 milyon ABD Doları bütçeli beş yıllık projede, doğrudan suya odaklanan bir yaklaşım izlenmesi yerine, tarım, enerji, sağlık gibi diğer konuların da geniş ölçekte ele alınması, ihtiyaçların ve eksikliklerin tespit edilerek giderilmesi öngörülmektedir.²³⁷

Havzada ayrıca, Hindistan'da yerleşik Strategic Foresight Group adlı düşünce kuruluşunun öncülüğünde, İsviçre Hükümeti'nin mali ve teknik desteğiyle hayata geçirilmekte olan "Ortadoğu'da Mavi Barış Projesi"nin (Blue Peace Project in the Middle East) bir bileşeni olarak Dicle Nehri ile ilgili yürütülen çalışmalar kapsamında, "Türkiye

²³⁶ Toklu, **a.g.e.**, s.61.

²³⁷ Sözkonusu Enstitü'nün havzaya yönelik hazırladığı işbirliği projesinin detayları için bkz. J. Granit, J. Joyce, **Options for cooperative action in the Euphrates and Tigris Region**, SIWI, Stockholm, March 2012.

ile Irak arasında Dicle Nehri Havzası'nda Su Konusunda İşbirliği için Güven Artırıcı Önlemler" konulu bir çalışma yürütülmektedir.²³⁸

Havzaya ilişkin yapılan diğer bir çalışmada ise, İngiltere'de faaliyet gösteren bir düşünce kuruluşu olan Chatham House tarafından Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu ile işbirliği halinde Fırat Nehri ile ilgili bir proje üzerinde çalışmalar yürütülmektedir.²³⁹

Öte yandan konu, "AB Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye'nin Tutumu"²⁴⁰ başlığı altında detaylı incelendiği üzere AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin yayınladığı "Meseleler ve Etkiler Raporu"nda (Issues Arising From Turkey's Membership Perspective) Fırat-Dicle Havzası'nda arabuluculuk girişiminden daha da öteye taşınmış ve sözkonusu havzadaki sulama ve altyapı sistemlerinin²⁴¹ İsrail ve komşularının sınıraşan sular konusunda işbirliğini temin edecek şekilde uluslararası yönetime bırakılması tavsiye edilmiştir.

Bu bilgilerden yola çıkarak, özellikle Fırat-Dicle Havzasındaki sulara odaklanan sözkonusu girişimlerin ortak amacının, havzadaki mansap ülkelerin de desteğiyle "Ortadoğu'daki su meselesinin bölge ülkelerinin tek başlarına çözemeyecekleri kadar karmaşık olduğu, bu konuda bölge ülkelerine yol gösterilmesi ve ülkeler arasında işbirliği için aracı olunması gerektiği" algısı oluşturarak kısa vadede bahsekonu suların tahsisinde rol oynamak olduğu sanılmaktadır. Bununla birlikte anılan girişimlerin uzun vadedeki

²³⁸ Bahsekonu sivil toplum örgütünün gerek Fırat-Dicle Havzası gerekse Ortadoğu'daki diğer sınıraşan nehirlerdeki arabuluculuk girişimlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. **The Blue Peace Rethinking Middle East Water**, Strategic Foresight Group, Mumbai, 2011; Ayrıca, Strategic Foresight Grubu'nun ileri gelen yazarlarının Ortadoğu'daki su sorununa yaklaşımlarını görmek için bkz. **Turkish Review, Blue Peace in The Middle East**, Editor: Kerim Balcı, Supplement: 1, March 2013.

²³⁹ Chatham House yazarı tarafından kaleme alınan ve su konusunda Türkiye ile Suriye arasındaki işbirliği eksikliğine değinilen makale için bkz. Nour Shamout, "Syria Faces an Imminent Food and Water Crisis" **Chatham House The Royal Institute of International Affairs**, Haziran 2014.

²⁴⁰ Akgönenç'e göre sözkonusu rapor Avrupa devletlerinin kendilerince sakıncalı gördükleri, endişe duydukları konulara ve kendi ülkelerinin geleceği açısından Türkiye'nin üyeliğine nasıl baktıklarını anlatan önemli bir belge niteliği taşımakta olup, 2004 AB Türkiye İlerle Raporu'na ilave olarak yayınlanan "Meseleler ve Etkiler Raporu" ile "Tavsiyeler Raporu" (Recommandatioan of the European Comission on Turkey's Progress Toward Accession), AB devletleri tarafından arka planda tutularak ilk etapta göze çarpması istenmeyen ve Türkiye için ileriki yıllarda çok tehlikeli olabilecek tuzaklara ve kötü sonuçlara zemin hazırlayabilecek hususları ihtiva etmektedir. Bkz. Oya Akgönenç, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Kasım 2010, s.114-115.

²⁴¹ Raporda doğrudan ifade edilmese de sözkonusu sistemlerden kastın Güneydoğu Anadolu Projesi olduğu açıktır.

hedeflerinin ise gelecekte olası iklim değişikliğinin olumsuz etkileri neticesinde daha da stratejik bir konum kazanabilecek suların işletiminde söz sahibi bir pozisyon edinmek olabileceği akla gelmektedir.

Türkiye, sınıraşan sular politikasının temel ilkelerinden biri olan “havzalardaki problemlerin kıyıdaşlar tarafından çözümlenmesi ve üçüncü tarafların arabuluculuk faaliyetlerinin desteklenmemesi” ilkesi çerçevesinde bahse konu girişim çalışmalarına temkinli yaklaşmaktadır. Öte yandan sözkonusu girişim süreçlerini sınıraşan sular politikası çerçevesinde yönlendirmek isteyen Türkiye, konuya ilişkin yaklaşımlarını üçüncü taraflara aktarmak amacıyla toplantılara katılım sağlamaktadır.²⁴²

Havzada yapılan anlaşmalara bakıldığında, kıyıdaşlar arasında üçlü bir anlaşmanın olmadığı ülkeler arasında ikili anlaşmaların yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Fırat ve Dicle sularından faydalanma konusunda Türkiye ile Irak arasında imzalanmış iki önemli anlaşma vardır. Bunlar, 29 Mart 1946 tarihli, Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'nın 1 numaralı eki olan, Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü ile 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'dır. Ayrıca, OTK görüşmelerinin devam ettiği 1987 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın Suriye ziyareti esnasında Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İş Birliği Protokolü imzalanmıştır. 1987 Protokolü olarak bilinen bu protokol, Türkiye'nin Fırat'tan bırakacağı su miktarına ilişkin rakamsal olarak taahhütte bulunması nedeniyle önem arz etmektedir.

Türkiye ile Irak arasında imzalanan 1946 Anlaşmasıyla taraflar, birbirlerinin içişlerine karışmaktan kaçınmayı, kendilerinin ilgili oldukları genel nitelikte uluslararası konularda ve özellikle bölgesel sorunlarda birbirlerine danışmayı ve bu konularda izledikleri politikada birbirlerine BM Anlaşması²⁴³ çerçevesinde tam bir yardım ve işbirliği sağlamayı, aralarında çıkacak bütün anlaşmazlıkları BM Anlaşması'nın 33. maddesi hükümlerine uygun barış yollarıyla çözmeyi ve çözemedikleri herhangi bir anlaşmazlığı,

²⁴² Arabuluculuk faaliyetleri yürütmeye çalışan adigeçen kurumların düzenlediği toplantılara katılımlara ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, ESGY, Sayı:11, Temmuz-Eylül 2014, s.3.

²⁴³ Atıf yapılan BM Anlaşması, 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmış ve 110. maddeye uygun olarak 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Antlaşmayı Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'yle birlikte 15 Ağustos 1945'te onaylamıştır. 4801 Sayılı Onay Kanunu 24 Ağustos 1945 gün ve 6902 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sözkonusu Anlaşma'nın tam metni için Bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> Erişim:12.07.2014.

anılan BM Anlaşması'nın 37. maddesi uyarınca Güvenlik Konseyi'ne götürmeyi taahhüt etmişlerdir.²⁴⁴

1946 Anlaşması'nın su ile ilgili 1 Numaralı eki olan Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü ile iki ülkenin, düzgün su alması ve yıllık taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önleme amacıyla akımın düzene konması için, Dicle, Fırat ve kolları üzerinde korunma araçları yapılmasının Irak için olan önemini gördükleri, bütün masrafları Irak tarafından karşılanılacak bent ve benzeri yapılar için en uygun yerlerin araştırmalar sonucunda Türk toprağı içinde bulunmasını umdukları, anılan akarsuların akımını kaydetmek amacıyla Türk toprağı içinde sürekli gözetleme istasyonları kurulması ve böylece elde edilecek kayıtların Irak'a ulaştırılması hususunda anlaştıkları, bu gibi akarsular üzerinde yapılacak korunma amaçlarının mümkün olduğu kadar her iki ülkenin yararına uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etme amaçlarına uygun bir şekilde yapılması ilkesini kabul ettikleri vurgulanmıştır.²⁴⁵

1946 Anlaşması'nın ve 1 sayılı Protokol'ün, Dicle ve Fırat'ı birlikte ele alması, bu akarsuların düzenli hale getirilmesi amacıyla en uygun koşulların Türkiye'de bulunduğu olasılığının ifade edilmesi gibi unsurlar Türkiye'nin lehinedir. Buna karşılık, bu akarsular üzerindeki projelerin Irak'a bildirilmesi ve Irak'ın düzgün su almasının ve Irak'taki taşkınların önlenmesinin Türkiye'nin yükümlülüğü olarak sunulmasının ise Türkiye'nin aleyhine olduğu düşünülmektedir.

7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile tarafların, sanayi, tarım, petrol, bayındırlık işleri (sulama projeleri dahil) ve konut yapımı, ulaştırma ve turizm alanlarında işbirliğine ilişkin esasları belirtmektedir. Anlaşma gereğince, karşılıklı menfaatlerin bulunduğu bütün ekonomik ve teknik alanlarda yakın işbirliğini sürdürmek amacıyla taraflar, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komite kurmayı kararlaştırmışlardır.²⁴⁶

Bu kapsamda kurulan Türkiye-İrak Karma Ekonomik Komisyonu birinci dönem toplantısını 22-25 Aralık 1980 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirmiştir. Bahsekonu toplantı sonucunda imzalanan protokolle taraflar, bölgesel sular (Fırat-Dicle Havzası) ile

²⁴⁴ Acabey, **a.g.e**, s.276.

²⁴⁵ **A.g.e**, s.277.

²⁴⁶ Bkz. **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 15587, Tarih: 14 Mayıs 1976.

ilgili sorunları incelemek üzere iki ay içinde bir OTK düzenlenmesi ve komitenin iki yıl içinde üç ülkenin hükümetlerine raporunu sunması konusunda mutabakata varmışlardır.²⁴⁷ Söz konusu protokolün OTK toplantılarını başlatması nedeniyle önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye ile Irak arasında yukarıda maruz anlaşmaların haricinde su alanında imzalanmış ancak onay süreci henüz tamamlanmamış Mutabakat Zabıtları da mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Su Kaynakları Bakanlığı Arasında Su Alanında Mutabakat Zaptı, 15 Ekim 2009 tarihinde Bağdat'ta imzalanmıştır. Söz konusu Zabıt kapsamında taraflar, ülke halkları arasındaki dostane ilişkilerin güçlendirilmesinin yanısıra su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanılmasında bilimsel, teknik ve teknolojik açılardan yakın işbirliği yapılması, Fırat ve Dicle Nehirlerinde meteorolojik ve hidrolojik şartlara göre su kaynaklarının mevcut durumunun ortak çalışmalarla tespit edilmesi, taşkınlardan ve kuraklıktan korunma maksatlı planlama ve projelendirme çalışmaları yapılması ve baraj işletmesine dair konuların ele alınacağı ve tecrübelerin aktarılacağı eğitim programlarının düzenlenmesi gibi konularda işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır.²⁴⁸ Ancak, Zabıt Türkiye Millet Meclisi'nde ilgili komisyonlarda görüşülerek uygun bulunmuş olmasına rağmen henüz Genel Kurul'da değerlendirmeye alınmamıştır.

Öte yandan, 25 Aralık 2014 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen Türkiye-İrak II. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Toplantısı esnasında söz konusu Zabıt, 18 Aralık 2014 tarihinde Bağdat'ta düzenlenen hazırlık toplantısında kararlaştırıldığı üzere yeniden ele alınarak²⁴⁹ benzer minvalde yeni bir Zabıt imzalanmıştır. 2009 yılında imzalan Zabıtta yer alan Çevre ve Orman Bakanlığı ibaresi, anılan Bakanlığın kaldırılması ve su konuları günümüzde Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın uhdesinde olması nedeniyle Zabıtın adı da Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Su Kaynakları Bakanlığı Arasında Su Alanında Mutabakat Zaptı olarak değiştirilmiştir.

²⁴⁷ Toklu, a.g.e, s.108.

²⁴⁸ Bahsekonu Zabıtın tam metninin yanısıra Dışişleri Komisyonu Raporu, gerekçesi gibi detaylı bilgiler için Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss263.pdf> Erişim: 25.12.2014.

²⁴⁹ 18 Aralık 2014 tarihinde yapılan II.Türkiye-İrak YDSK Hazırlık Toplantısı'na ilişkin detaylı bilgi için bkz. http://www.mfa.gov.tr/no-_397_-18-aralik-2014_-sayin-mustesarimizin-ii_-turkiye-irak-ydsk-hazirlik-toplantisi-vesilesiyle-bagdat-i-ziyareti-hk_.tr.mfa Erişim: 01.01.2015.

17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi Toplantısı, su sorunu üzerindeki müzakereler açısından önemli bir sonuç ortaya çıkarmıştır. 1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Suriye ziyareti sırasında iki ülke arasında Türkiye'nin yıllık ortalama 500 m³/s su bırakmasını öngören Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Protokole göre aylık akım düşük olduğu takdirde takip eden ayda bu açık kapatılacaktır. Protokolün konuyla ilgili 6. maddesinde, "*Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/sn'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m³/s'nin altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder*" denilmiştir.²⁵⁰ Protokole göre ayrıca, Türkiye daimi gözetleme istasyonları kuracak ve işletme bakımlarını temin edecektir. Bu istasyonların işletme giderleri, Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlayarak Türkiye ve Irak tarafından yarı yarıya ödenecektir".²⁵¹

Kanımızca sözkonusu Protokol'de, Fırat Nehri'nden bırakılacak su miktarına ilişkin sayısal taahhütte bulunulması Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi havzadaki yağış miktarı, yıllara göre çok büyük değişkenlikler gösterebilmektedir. Ayrıca, IPCC²⁵² (Intergovernmental Panel on Climate Change) raporlarında da belirtildiği üzere havzanın küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasında yer aldığı düşünüldüğünde Türkiye'nin gelecekte belirtilen rakamı karşılamakta sıkıntı yaşayabileceği değerlendirilmektedir.²⁵³ Esasen rakamsal bazda taahhüt verilmesi, Türkiye'nin sınıraşan sular politikasıyla da ters düşmekle

²⁵⁰ Bkz. **T. C. Resmi Gazete**, Sayı:19660, Tarih:10.12.1987.

²⁵¹ Cirit, **a.g.e**, s.81-82.

²⁵² BM Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 1988'de BM Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Meteoroloji Teşkilatı'nın (WMO) himayesi altında, iklim değişikliğinin bilimsel ve politik anlamının daha iyi anlaşılabilmesi için kurulmuştur. Detaylı bilgi ve IPCC'nin 5.Değerlendirme Raporu için bkz. **The UN Intergovernmental Panel on Climate Change Fifth Assessment Report: Implications for Business**, European Climate Foundation, University of Cambridge Judge Business School and Cambridge University Programme for Sustainability Leadership, October 2013.

²⁵³ Sözkonusu rapor için bkz. **Climate Change 2007: Synthesis Report**, An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Valencia, Spain, 12-17 November 2007, s.49; Ayrıca havzadaki suyun gelecekte önemli ölçüde azalacağını belirten gazete haberi için bkz. http://www.radikal.com.tr/turkiye/firat_ve_diclenin_suyu_yuzde_30_azalacak-1123837 Erişim: 14.08.2014.

birlikte sözkonusu taahhütün Atatürk Barajı'nın dolum aşamasında Türkiye'ye gelen uluslararası baskıyı azaltmak için verildiği düşünülmektedir.

3.2 Türkiye'nin Aşağı Kıyıdaş Olduğu Sınıraşan Sular

3.2.1 Asi Havzası Sınıraşan ve Sınır Oluşturan

Asi akarsuyunun hidrolojik yapısı hakkında çok sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Özellikle Suriye, akarsuyun tamamen kendi topraklarında aktığını kabul ettiği ve bu nedenle de uluslararası platformlarda konuyu tartışmak istemediği için nehrin hidrolojik bilgilerini paylaşmamaktadır.²⁵⁴ Bu nedenle havzaya ilişkin bilgiler (özellikle sayısal veriler) değişik kaynaklarda farklılık gösterebilmektedir.

Lübnan'ın Bekaa Bölgesi'nde doğan Asi Nehri, kaynağını Lübnan (Batı) ve Anti-Lübnan (Doğu) Dağları'na düşen yağışlardan sağlar.²⁵⁵ Lübnan'da 35 km seyreden nehir, Suriye sınırları içerisindeki Hama Gölü'ne akar. Gölden çıkarak Hama-Humus ve Ghap sulama alanlarını kateden nehir, Türkiye ile Suriye arasında 22 km sınır oluşturduktan sonra, Türkiye topraklarında yaklaşık 100 km boyunca akarak Akdeniz'e dökülmektedir.²⁵⁶

Bekaa Vadisi bölgesinin Suriye'nin denetimi altında olması nedeniyle, birçok yayında kaynak yeri olarak Suriye'nin gösterildiği akarsuyun uzunluğu ile ilgili rakamlarda da farklılıklar görülmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan kitapçıkta, nehrin Lübnan'da 40 km, Suriye'de 120 km, Türkiye'de ise 88 km katettiği ve toplam uzunluğunun 248 km olduğu belirtilmekle birlikte, gerçek uzunluğa en yakın rakamın 571 km olduğu savunulmaktadır. Nehirle ilgili farklı bilgilere, yıllık su hacminin tespitinde de rastlanmakta, gerçeğe en yakın rakamın ise 2.47 milyar m³/yıl olduğu kabul edilmektedir.²⁵⁷

Havzaya ilişkin ihtilafli konulardan bir diğeri ise havzanın toplam alanıdır. Bazı kaynaklarda 21 624 km² olarak ifade edilen rakam, ABD Ordusu Mühendisler Bölümü raporuna göre 16 900 km², BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) raporuna göre ise 24 660 km² dir. FAO raporunda belirtilen rakama göre, Asi Havzası'nın %69'u Suriye, %23'ü

²⁵⁴Tomanbay, **a.g.e**, s.83.

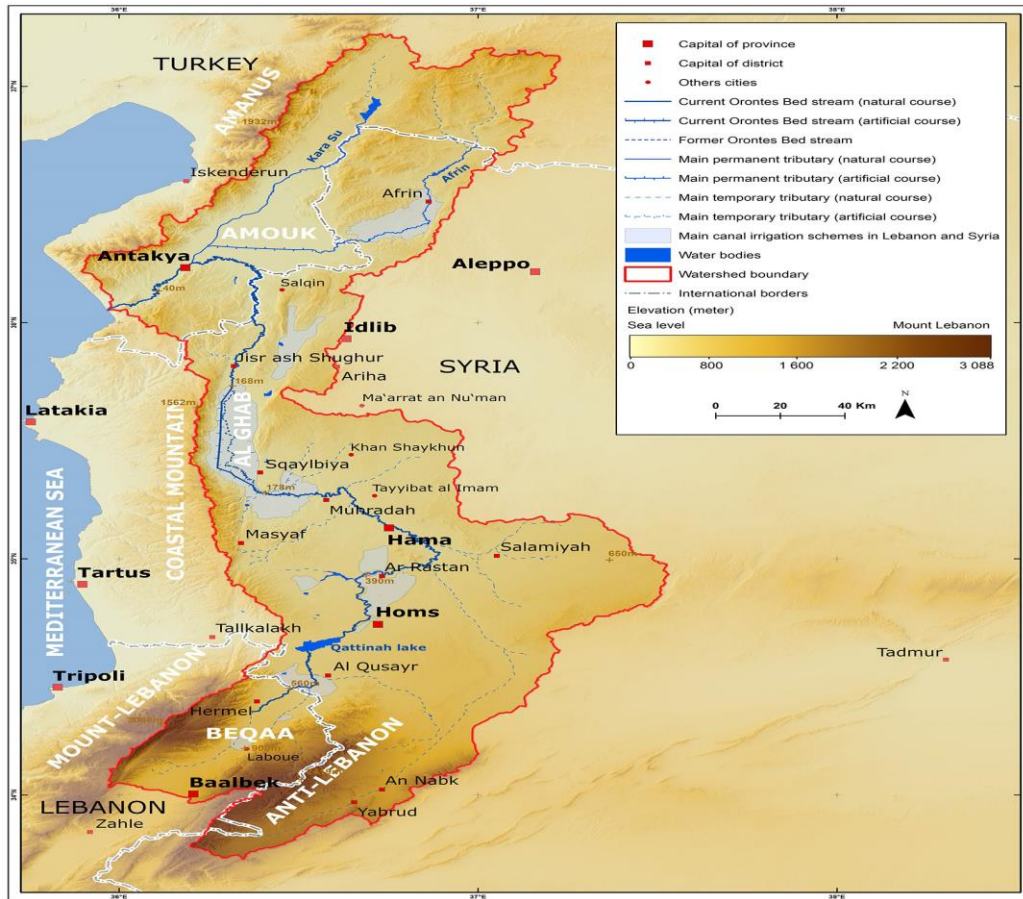
²⁵⁵ Konuralp Pamukçu, **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.137.

²⁵⁶ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.103.

²⁵⁷ Toklu, **a.g.e**, s.95.

Türkiye, ve %8'i Lübnan sınırları içerisinde yer almaktadır. Bir diğer kaynakta ise havzanın büyüklüğü 37 900 km² olarak belirtilerek, %49,94'ünün Türkiye, %44,32'sinin Suriye, %5,74'ünün ise Lübnan sınırları içerisinde yer aldığı ifade edilmektedir.²⁵⁸

Havzanın ortalama yıllık yağış oranı 644 mm'dir. Ortalama sıcaklık 16 °C'dir. Ocak ayında ortalama sıcaklık 6 °C, ağustos ayında ise 25 °C'dir. Lübnan kesiminde iklim kurak-yarı kurak özelliğinde olup yıllık ortalama yağış ise 400mm'dir. Suriye kesiminde, batıda yer alan dağlık bölgede 500-1500 mm, doğu bölgesinde ise 400-600 mm'dir. Türkiye'de geçiş iklimine sahip olan havza kıyı bölgesinde Akdeniz iklimi hakimken, doğu bölgesinde karasal iklim gözlenmektedir.²⁵⁹

Şekil 4 Asi Havzası Genel Görünüm²⁶⁰

²⁵⁸ Sınırtaş Sularda Örnek İşbirliği: Asi Nehir Havzasında Türkiye-Suriye İşbirliği, ORSAM Rapor No:47, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 5, Ankara, Mayıs 2011, s.11.

²⁵⁹ Irrigation in the Middle East Region in Figures-Lebanon, FAO AQUASTAT Survey, 2008, s.3.

²⁶⁰ Water Security in the Middle East: Orontes River basin, Swiss Agency for Development and Cooperation SDC, February 2014, s.9.

Havzada memba ülke konumundaki Lübnan'da beş ana havza bulunmaktadır. Sınıraşan havza özelliği taşıyan Asi Havzası ülkenin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Sulama suyu ihtiyacını Litani Nehri ve Litani-Awali su kaynağından karşılayan Lübnan, Asi Nehri sularının küçük bir kısmını kullanmaktadır. Ülke genelinde 87.000 hektar alanda sulama yapabilmek için yüzey suları kullanılmaktadır. Bu alanın 11.500 hektarı Asi Nehrinin bulunduğu Kuzey Lübnan'da yer almaktadır. Ülkenin %70'inin karbonatlı kayalardan oluşması sebebiyle bu jeolojik yapı, nehirler üzerinde baraj yapımını güçleştirmektedir. Sadece küçük bir regülatörünün bulunduğu nehir üzerinde Lübnan, çok amaçlı bir baraj inşa ederek Hermel ve Baalbak şehirlerinin su ihtiyacı karşılamayı, 6100 hektarlık bir alanın yanısıra Bekaa vadisinde sulama yapmayı ve kurulacak hidroelektrik santral ile elektrik üretmeyi hedeflemiştir. Sözkonusu projeye Suriye başlangıçta itiraz etmiş ancak daha sonra yapılmasına onay vermiştir. Fakat proje mali kaynak yetersizliği nedeniyle başlatılamamıştır.²⁶¹

Havzadan en fazla faydalanan ülke konumundaki Suriye'nin havzaya olan yatırımları 20.yüzyılın ilk dönemlerinde hız kazanmıştır. Bu kapsamda 1920'li yıllarda, havzanın orta ve yukarı kesiminde faaliyette olan ve Qusayr çevresini sulayan kanallar gibi eski yapıların iyileştirme çalışmalarına başlanmış, tarım alanlarının artırılması ve su ağının genişletilmesi amacıyla sözkonusu çalışmalara 1930'lu yıllarda da devam edilmiştir. 1938-1940 yılları arasında ise havzadaki ikinci en büyük kapasiteye sahip (185 milyon m³) Qattinah Barajı inşa edilmiştir. Havzada, 1950'lerin sonlarında inşasına başlanan Rastan (1958-inşa yılı, 250 milyon m³-kapasitesi) ve Muhardah Barajları (1959, 50 milyon m³), Al Asharinah ve Al Ghab bölgelerindeki sulama ve kalkınma planının ilk aşmasını teşkil etmiş, sözkonusu barajların inşasıyla birlikte Suriye'nin havzadaki toplam su tutma kapasitesi 500 milyon m³ civarına ulaşmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren ise , Apamea A (1996, 27,5 milyon m³), Apamea B (1997, 38 milyon m³) ve Apamea C (1997, 23 milyon m³) Barajları, Zayzun Barajı (1995, 71 milyon m³), Qastun Barajı (1992, 27 milyon m³), Abu Barra Barajı (1987, 8 milyon m³) ile Salhab Barajı (1992, 7,75 milyon m³) gibi nispeten daha düşük kapasiteli barajlar inşa edilmiştir. Bunlara ek olarak Qattinah Gölü'nün yukarı kesiminde kalan Halep, Humus ve İdlib'de 24 adet ufak çaplı

²⁶¹ A.g.e, s.263.

baraj faaliyete geçirilmiştir.²⁶² Günümüzde yaklaşık 160 barajın bulunduğu Suriye’de tüm havzalardaki toplam su tutma potansiyeli 14 milyar m³ civarındadır.²⁶³

Suriye, bahsekonu altyapı tesisleri sayesinde 20 000 hektarlık Hama-Humus bölgesi sulamalarını ve 70 000 hektarlık alanı kapsayan Ghap sulamalarını yapabilmektedir. Ayrıca daha önce kurutulmuş olan 30 000 hektarlık yeni bir sulama sahasını faaliyete geçirme çalışmaları da devam etmektedir.²⁶⁴ Su kaynaklarının kullanımında tarımsal sulamanın büyük bir paya sahip olduğu Suriye’de sulama için gerekli suyun % 20’si Asi Havzasından karşılanmakta ve ülkedeki sulanan arazilerin % 17’si Asi Havzası içinde yer almaktadır. Suriye tarım amacıyla sulama yaparken sadece yüzey sularından değil, aynı zamanda yeraltı sularından da faydalanmaktadır.²⁶⁵ Asi Havzasının Suriye sınırları içerisinde kalan bölümünde yeraltı suyu miktarı 1607 milyon m³ olarak hesaplanmıştır. Suriye, Asi Nehri sularının % 82’sini tarımsal, % 8’ini içme suyu ve % 10’unu sanayi amacıyla kullanmaktadır. Havzadaki sanayi bölgelerinin gelişimi suyun kolaylıkla sağlanabileceği belli noktalara odaklanmıştır. Başlıca sanayi bölgeleri, Asi Havzası içerisinde yer alan Humus ve Hama şehirlerinde ve çevresinde bulunmaktadır. Havzadan endüstriyel kullanım için çekilen su miktarı, Suriye’de endüstriyel kullanım için çekilen toplam su ihtiyacının yarısına karşılık gelmektedir.²⁶⁶

Suriye tarafından gerek endüstriyel gerekse tarımsal sulama kapsamında yoğun şekilde kullanılanımlar nedeniyle özellikle yaz dönemlerinde debisi 3 m³/s ye kadar düşen Asi Nehri’nde önemli ölçüde kirlenme problemi yaşanmaktadır. Bu konuda Suriyeli uzman Yahia Bakour tarafından ifade edilen şu hususlar son derece önemlidir:

“Önemli havzaların çevre problemleri yönünden içinde bulunduğu durum farklılıklar içermektedir. Humus il sınırlarında bulunan gübre fabrikaları, Humus şehrinin kanalizasyon sistemi ve tarımsal drenaj Asi Nehri’nde artan oranlarda kirliliğe neden olmaktadır. Şam Havzası’nda yer alan Barada Nehri, yaz aylarında suyun çok az olduğu

²⁶² R. Jaubert, M. Saadé-Sbeih, M. Al Dbiyat, A. Haj Asaad, “Atlas of the Orontes River Basin”, **Water Security - Orontes River Basin**, Graduate Institute of International and Development Studies, Global Program Water Initiatives Swiss Agency for Development and Cooperation, 2014, s.1-3.

²⁶³ M. Salman, W. Mualla, “Water Demand Management Syria: Centralized and Decentralized Views”, **Water Policy**, Volume:10, No:6, IWA Publishing, London, 2008, s.2.

²⁶⁴ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.103.

²⁶⁵ Salman M., Mualla W., **a.g.m**, s.4.

²⁶⁶ Evren Canatan, **“Türkiye-Suriye Arasında Asi Nehri Uyuşmazlığı”**, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s.24.

dönemlerde büyük ölçüde kirlenmektedir. Yarmuk, Badia, Dicle ve Habur Suları ile sahil bölgeleri temiz olup kirlilik kontrol altında tutulmaktadır. Fırat Havzası 'nda ise su temiz olup tarımsal drenaj yegane kirlilik kaynağını oluşturmaktadır."²⁶⁷

Suriyeli uzmanın bu açıklamaları iki açıdan önem arz etmektedir. Öncelikle Türkiye'nin Asi Nehri'nde bir mansap ülkesi olarak karşılaştığı su kirliliğinin Suriye kaynaklı olduğu itiraf edilirken, diğer taraftan Türkiye'nin memba ülke konumunda bulunduğu Fırat ve Dicle nehirlerinde suyun temiz olduğu belirtilerek yabancı basın ve yayın organlarında²⁶⁸ Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularında kirlenmeye neden olduğu yönündeki iddiaların da geçersiz olduğu kanıtlanmaktadır.²⁶⁹

Lübnan'ın havza sularının az bir oranını kullanırken, özellikle Suriye'nin havza üzerindeki 70 000 hektarlık alanı kapsayan Ghap sulama projesi sebebiyle kurak aylarda Türkiye'ye az miktarda suyun ulaştığı havzada, Türkiye'nin su kaynaklarını geliştirmek amacıyla yapılmış ve planlanmış 12 projesi vardır. Bunlardan dördü işletme halindeyken, iki proje inşa sürecinde ve geriye kalan 6 proje ise inceleme safhasındadır. Söz konusu projeler dahilinde nehir suları içme suyu temini, sulama ve enerji amacıyla kullanılmaktadır. İşletme halindeki tesisler ile 14.067 hektar alan sulanmakta ve 17,0 GWh/yıl enerji üretilmektedir. İnşa halindeki projeler tamamlandığında 8.019 hektar alan sulanacak ve 0,95 milyon m³ içme suyu elde edilecektir. İnceleme safhasında olan projeler hayata geçirildiğinde ise 77.489 hektar alanın sulanması, 20.000 hektar alanın taşkınlardan korunması, 36,43 milyon m³ içme suyu sağlanması ve yılda 62,77 GWh enerji üretilmesi planlanmaktadır. İnşa halindeki ve planlanan projeler tamamlandığında başta Amik Ovası sulamaları olmak üzere toplam 99.575 hektarlık alanda sulama

²⁶⁷ Yahia Bakour, **Planning and Management of Water Resources in Syria**, The World Bank, Washington D.C., 1992, s.175.

²⁶⁸ Fırat-Dicle Havzası ile ilgili haberler yabancı basında sıkça yer alırken, Asi Havzası'nın yabancı basındaki görünürlüğü fazla değildir. Bunun iki temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Öncelikle Asi Nehri'nin su potansiyeli sadece 2.5 milyar m³ civarında iken, Fırat-Dicle Havzası yaklaşık 88 milyar m³ su potansiyeline sahip olup gerek Türkiye gerekse Irak ve Suriye taraflarında sözkonusu havzaya büyük önem atfedilmektedir. İkinci önemli bir husus ise havza ülkelerin havzaya ilişkin politikalarıdır. Nitekim çalışmanın daha önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere Türkiye, Fırat-Dicle Havzasına ilişkin sorunların kıyıdaş ülkeler arasında çözülmesini savunurken aşağı kıyıdaş ülkeler Suriye ve Irak ise problemlerin çözümü için üçüncü tarafların müzakere süreçlerine dahil olması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle havzanın uluslararası basındaki görünürlüğünün fazla olmasının, bu şekilde havzanın sürekli gündemde tutularak uluslararası toplumun dikkatinin bu bölgeye çekilmek istenmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır.

²⁶⁹ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.104.

yapılacak, yılda 180 GWh elektrik üretilecek, 37 milyon m³ içme suyu sağlanacak ve 20.000 hektar alan taşkından korunacaktır. Diğer taraftan, Suriye'nin planlarını tamamlaması halinde, Türkiye'nin projeleri için ihtiyaç duyduğu suyun sağlanamaması durumunun söz konusu olduğu çeşitli kaynaklar tarafından dile getirilmektedir.²⁷⁰

Havza ülkeleri arasındaki hukuki düzenlemelere bakıldığında Türkiye, Suriye ve Lübnan arasında ortak bir Anlaşmanın olmadığı, sadece ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmaların bulunduğu görülmektedir. Söz konusu anlaşmalardan 20 Ekim 1921 ve 30 Mayıs 1926 tarihlerinde Türkiye ve Fransa (Suriye adına) arasında yapılan anlaşmalarda Halep şehrinin içme ve sulama suyu tedarigi ele alınmış, 3 Mayıs 1930 tarihinde yine Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Tahdid-i Hudut Nihai Protokolü'nde sınıraşan sular konusuna değinilmiştir. 19 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Hatay-Suriye Tahdid-i Hududu Son Protokolü'nde iki ülke arasında sınır oluşturan Asi, Karasu ve Afrin sularının eşit bir şekilde kullanılacağı belirtilmiş, 1972 yılında Suriye ve Lübnan arasında imzalanan ve o dönemdeki siyasi nedenlerle yürürlüğe girmeyen anlaşmada ise Asi Nehri sularının iki ülke arasındaki tahsisine ilişkin maddelere yer verilmiştir.²⁷¹

Havzada yapılan diğer bir anlaşma 20 Eylül 1994 tarihinde Lübnan ve Suriye arasında imzalanan Asi Sularının Paylaşılması Anlaşması'dır. Bahse konu anlaşmanın, 1.maddesinde Asi Nehri'nin Lübnan topraklarından aktığı ve nehrin ortak su olduğu kararlaştırılmış, 2.maddesinde nehir potansiyelinin tespiti yapılarak yıllık ortalama akış 403-420 milyon m³ olarak kabul edilmiş, 3.maddesinde ise Lübnan'ın Asi Nehrinden kullanabileceği su miktarı 80 milyon m³ olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Anlaşma'nın 6.maddesinde Asi Nehri'nin Lübnan sınırları içerisindeki ana kolunun ve diğer kollarının denetim ve onarım finansmanının Suriye tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.²⁷² Anlaşma maddelerinden de anlaşılacağı üzere Lübnan ve Suriye arasında imzalanan sözkonusu anlaşma, güçlü kıyıdaş konumundaki Suriye'nin taleplerine göre şekillenmiş ve nehrin Lübnan tarafında kontrolü ele alan Suriye, Türkiye'yi bu anlaşmaya dahil etmemiştir.

²⁷⁰ "Sınıraşan Sularda Örnek İşbirliği...", s.14.

²⁷¹ Ayşegül Kibaroglu, Axel Klaphake, Annika Kramer, Waltina Scheumann, Alexander Carius, **Cooperation Turkey's Transboundary Waters**, Adelphi Research, October, 2005, s.69.

²⁷² Samir Salha, **Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu**, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1995, s.26-27.

Bilen, Asi Havzası'nda yukarı kıyıdaş konumunda olan Suriye'nin havzada izlediği politika ile Fırat Nehri'nde memba ülke olan Türkiye tarafından izlenen politikaları karşılaştırarak iki önemli noktaya değinmiştir. Yazar, Türkiye'nin 1987 protokolü ile Fırat Nehri sularının yaklaşık yarısını aşağı kıyıdaş ülkelere bırakırken, Suriye'nin Asi Nehri sularının neredeyse tamamını kullanarak, nehirde aşağı kıyıdaş ülke olan Türkiye'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmadığını, ayrıca Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinin hakça ve makul kullanımını sağlamak için Suriye ve Irak'la gerek teknik gerekse politik düzeyde çeşitli müzakereler yapmasına rağmen Suriye'nin, Asi Nehri ile ilgili olarak Türkiye ile görüşmeye yanaşmadığını ifade etmektedir.²⁷³

Hatay sorunu ve PKK meselesi nedeniyle uzun yıllar gergin olan Türkiye-Suriye siyasi ilişkileri, 2000'li yılların başından itibaren iki ülke arasında gerçekleştirilmeye başlanan üst düzey ziyaretler ve Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikası neticesinde olumlu bir sürece girmiş ve sözkonusu olumlu gelişmeler ülkelerin sınıraşan sular politikalarına da yansımıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 22 Aralık 2004 tarihindeki Suriye ziyareti esnasında Başbakan Otri ile yaptığı görüşmede, Asi Nehri üzerinde yapılacak ortak bir baraj kapsamında işbirliği yapılabileceğini ifade etmiştir.²⁷⁴

Bahsekonu önerinin ardından devam eden müzakereler neticesinde, 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'da düzenlenen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi marjında yapılan Başbakanlar Toplantısı'nda, imzalan 50 Mutabakat Zaptı ve Anlaşma'dan biri de Asi Nehri üzerinde Dostluk Barajı adı altında Ortak Baraj İnşa Edilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı olmuştur.²⁷⁵

6 Şubat 2011 ise iki ülke açısından tarihi bir olaya sahne olmuş ve Asi Dostluk Barajı'nın temel atma töreni Başbakanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Başbakan Erdoğan törende yaptığı konuşmada, "*Bugünden itibaren Asi nehri, bizi birbirimizden ayıran, aramıza sınır çizen bir nehir olmaktan çıkıyor, bizi birbirimizle buluşturan, kucaklaştıran bir nehir haline dönüşüyor*" diyerek barajın, sadece bölgeye değil, tüm dünyaya örnek

²⁷³ Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları...**, s.105.

²⁷⁴ Kibaroglu A., Klaphake A., vd., **a.g.e**, s.71.

²⁷⁵ Su konusunda Dostluk Barajı'na ilişkin Mutabakat Zaptı haricinde de belgeler imzalanmıştır. Bunlar, Suriye'nin Dicle Nehrinden Sulama Amaçlı Su Çekimine İlişkin Mutabakat Zaptı, Kuraklıkla Mücadele ve Su Kaynaklarının Etkin Kullanımına İlişkin Mutabakat Zaptı ve Su Kalitesinin İyileştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı'dır. Bkz. <http://www.mfa.gov.tr/aralik.tr.mfa> Erişim:05.10.2014.

teşkil edeceğini ve tüm dünyaya dostluk, kardeşlik, dayanışma mesajları göndereceğini vurgulamış, ortaya çıkan bu dostluk havasının belirledikleri “sıfır sorun politikası”nın bir sonucu olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁶ Fakat barajın inşa süreci devam ederken Suriye’de ortaya çıkan iç karışık nedeniyle iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler son derece gergin bir döneme girmiş ve baraj inşaatı da durdurulmuştur.

Sonuç olarak, Asi Havzasındaki kıyıdaş ülkeler arasında tam anlamıyla bir işbirliği ve uzlaşmanın sağlanamadığı, zaman zaman ilişkilerde olumlu yönde bir ivme yakalanmasına rağmen sınıraşan su ilişkilerinin, sözkonusu ülkelerin bozulan siyasi ilişkilerine paralel olarak olumsuz seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu çıkarımdan yola çıkarak, bazı çevrelerce sıkça dile getirilen ve suyun ülkeler arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsur olduğu yönündeki “Ortadoğu’da su savaşı” tezinin doğru olmadığı, suyun öneminin küresel anlamda nüfus artışı, sanayileşme ve iklim değişikliği ile daha da arttığı kabul edilmekle birlikte suyun uluslararası ilişkilerin siyasi yansımasıyla yönlendirilen bir konu olduğu değerlendirilmektedir.²⁷⁷

3.2.2 Meriç – Ergene Havzası Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Sular

490 km uzunluğundaki Meriç Nehri, Bulgaristan’ın Rodop Dağları’ndan doğarak, Edirne yakınlarında Batı Trakya’dan gelen Arda ve Bulgaristan’dan gelen Tunca nehirleriyle birleşmektedir.²⁷⁸ Tunca, Meriç Nehri ile birleşene kadar Türk-Bulgar sınırında 61 km’lik sınırı, Meriç Nehri ise Türkiye ile Yunanistan arasında yaklaşık 200 km’lik sınırı oluşturmaktadır.²⁷⁹ Meriç, Türkiye ile Bulgaristan arasında “sınıraşan”, Türkiye ile Yunanistan arasında ise “sınır oluşturan” ve Enez yakınlarında Ege Denizi’ne dökülen bir akarsudur. Havza, 32.700 km²’si Bulgaristan’da, 14.600 km²’si Türkiye’de ve 8.700 km²’si Yunanistan’da olmak üzere toplam 56.000 km²’lik bir alanı kaplamaktadır.²⁸⁰

²⁷⁶ Bkz. http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye_ile_suriye_6_onemli_adim_atacak-1039156 Erişim: 10.10.2014.

²⁷⁷ Su konusu zaman zaman yerel ve bölgesel politikalarda önemli bir yer teşkil etmekle birlikte gelişen dünyada su, uluslararası politikalarda nadiren belirleyici rol oynamaktadır. Bkz. Arun P. Elhance, **Hydro-Politics in the 3rd World, Conflict and Cooperation in International River Basins**, United State Institute of Peace Press, Washington D.C., 1999, s.IX.; ayrıca suyun özellikle Ortadoğu’da oynadığı role ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Bağış, **Water As a Element of Cooperation and Development in the Middle East**, Hacettepe University and Friedrich – Nauman Foundation, Ankara, 1994.

²⁷⁸ Kapan, **a.g.e.**, s.118.

²⁷⁹ Tiryaki, Orhan, **a.g.e.**, s.45.

²⁸⁰ Toklu, **a.g.e.**, s.86.

Havzadaki Arda Nehri Güney Bulgaristan topraklarında 1455 m yükseklikte Rodop Dağları'ndan doğarak, Yunanistan'dan geçmekte ve Edirne'nin batısında Türkiye topraklarında Yunanistan sınırına çok yakın bir yerde Meriç Nehri'ne karışmaktadır. Yaklaşık 290 km uzunluğunda olan nehir Bulgaristan ve Yunanistan'da yer alan 5 795 km²'lik bir alana sahiptir. Nehrin yukarı kesiminden akış aşağısına doğru sırasıyla Borovitsa, Kırcaali (Kardzhali), Soğukpınar (Studen Kladenets) ve Ortaköy (Ivaylovgrad) Barajları, Arda Nehri üzerinde bulunan büyük ölçekli barajlardır.²⁸¹

Şekil 5 Meriç-Ergene Havzası Genel Görünüm²⁸²

Bulgaristan'ın Karadağ bölgesinde 1 940 m yükseklikten doğan Tunca Nehri ise 384 km uzunluğunda olup 7 884 km²'lik havza alanına sahiptir. Tunca Nehri 12 km boyunca Türkiye - Bulgaristan sınırını oluşturduktan sonra Türkiye içlerinde bir süre ilerleyip Edirne'nin güney batısında Meriç Nehri ile birleşir. Tunca Nehri üzerinde Bulgaristan'ın

²⁸¹ Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde Uluslararası İşbirliği Zorunluluğu ORSAM Rapor No:44, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:4, Ankara, Nisan 2011, s.13.

²⁸² Harita için Bkz. http://topraksuenerji.org/?attachment_id=495 Erişim: 10.06.2014.

orta kesiminde iki tane büyük baraj bulunmaktadır. Bunlar Koprinka ve Zhrebchevo Barajları'dır. Koprinka Barajı, Zhrebchevo Barajı'nın akış yukarısında yer almaktadır.²⁸³ 283 km uzunluğundaki Ergene Nehri, havzada farklı ülkelerde doğarak Meriç Nehri'nde birleşen nehirlerden tamamı Türkiye'de olan tek koldur. Tekirdağ ilinin Istranca Dağı'ndan doğan nehir 11.000 km²'lik havza alanına sahip olup, yıllık 1,71 milyar m³ toplam su potansiyeline sahiptir. Havzadaki sulamaların ana kaynağı olan nehrin bulunduğu bölgede ülkemizin buğday üretiminin % 12'si, ayçiçeği üretiminin % 61'i, pirinç üretiminin ise % 54'ü yapılmaktadır.²⁸⁴

Havzadaki su yukarı kesimlerde (Bulgaristan) sulama ve özellikle hidro-elektrik enerji üretimi için kullanılırken aşağı kesimlerde (Yunanistan ve Türkiye) genellikle sulama amacıyla kullanılmaktadır. Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılan havzadaki toplam yıllık ortalama akımın % 71'i (5.7 milyar m³) Bulgaristan'dan, %23'ü (1.8 milyar m³) Türkiye'den, % 6'sı (0.5 milyar m³) ise Yunanistan'dan kaynaklanmaktadır.²⁸⁵

Havzanın üst bölgesi toplamda 3 milyon m³ kapasiteli 21 barajı bulunan Bulgaristan'ın en verimli tarımsal alanlarından bir bölümünü kapsamaktadır. Havzada, Plovdiv yakınlarında pirinç, meyve ve sebze başlıca ürünleri oluşturmak üzere yoğun tarımsal üretim yapılmaktadır. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda sulama suyunda 1.2 milyar m³ kullanımdan 0.1 milyar m³'e varan ciddi düşüşlerin olduğu gözlemlenmiştir. Sulama sistemlerinde bazı bölgelerde % 75'e kadar çıkan kayıpların oranı ortalama %57 civarındadır. Başlıca kirlilik kaynakları tarımsal ve hayvansal atıklarla, endüstri ve şehir atıklarıdır. Havzanın Bulgaristan tarafında yaşayan yaklaşık 2.5 milyon nüfusun % 65'i kanalizasyon sistemine bağlıdır ve ancak %20'i atık su arıtma tesislerinden yararlanmaktadır. Ayrıca, Plovdiv yakınlarındaki demir-çelik sanayi havzada ağır metal kirliliğine yol açmaktadır.²⁸⁶

²⁸³ A.g.e, s.10.

²⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz. <http://suen.gov.tr/tr/icerik/ergene-havzasi/37> Erişim:12.11.2014; Ayrıca havzada yürütülen faaliyetler ve projelere ilişkin güncel bilgiler için bkz. **Ergene Havza Koruma Eylem Planı Hedefe Doğru İlerliyor**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 2013.

²⁸⁵ Kibaroglu A., Klaphake A., vd. a.g.e, s.70.

²⁸⁶ Ayşegül Kibaroglu, "Meriç Nehir Havzası Sınırtaşın Su Politikaları", **5. Dünya Su Forumu Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, Taşkın Konferansı Bildiri Kitabı**, Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Edirne, Haziran 2008, s.3.

Havzanın Yunanistan'da kalan kesiminde su kaynakları artan bir biçimde sulama ve hayvancılık için kullanılmakla beraber ticari balıkçılık ve delta bölgesindeki turizm faaliyetleri de başlıca su kullanıcı sektörler olarak öne çıkmaktadır. Arda Nehri üzerinde, Bulgaristan sınırına yakın bölgedeki Ivaylovgrad baraj suları sayesinde 30,000 hektar kadar alan sulanabilmektedir. Havzanın Yunanistan tarafında 15,000 hektarlık alan tarımsal (pamuk, şeker pancarı, ayçiçeği, domates) üretime ayrılmıştır. Esasen bölgede tarımsal faaliyetler, koruma ve toprakların uygun olmaması nedeniyle çok sınırlıdır. Genel olarak havzada, sanayi faaliyetleri düşüktür. Su kaynakları kirliliğinin başlıca nedeni toplamda yaklaşık 130,000 kişinin yaşadığı küçük yerleşim alanlarından kaynaklanan evsel atıklardır.²⁸⁷

Havzanın yukarı kısmındaki su kullanımının aşağı kıyıdaş ülkelere etkileri, akımda azalma, taşkın ve su kalitesinde düşüş olarak sıralanabilir. Özellikle Bulgaristan'da Meriç Nehri suyunun sulama amacıyla çevrilmesi mansaba giden akımın azalmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle Türkiye'de sulama suyu sıkıntısı oluşturmaktadır. Ayrıca tatlı su miktarındaki azalma, Meriç Nehri'nin Ege Denizi'ne döküldüğü noktadan 35 km içeriye kadar olan bölgedeki suyun tuz miktarında artışa neden olmaktadır. Bu deniz suyu girişimi sulama suyunun kalitesini düşürmekte ve deltadaki sediment²⁸⁸ birikimini arttırmaktadır.²⁸⁹

Bulgaristan'ın Meriç Nehri ve yan kolları üzerindeki barajlarında depoladığı suyu tarımsal amaçlı olarak kullanması ilkbahar ve yaz aylarında Türkiye'ye gelen suda azalmaya neden olmaktadır. Bunun yanı sıra; Meriç Nehri ve yan kollarında su yönetimi ile ilgili en önemli sorun taşkınlardır. Bu taşkınlar özellikle Edirne civarında büyük zararlara yol açmaktadır. Somut bir örnek vermek gerekirse, 17 Şubat ve 24 Mart 2005 tarihleri arasındaki taşkınlarda Edirne civarında 12 000 ha tarım arazisi sular altında

²⁸⁷ **A.g.m**, s.3-4.

²⁸⁸ Sediment, oluştuğu yerden çökeldiği yere kadar su tarafından taşınan maddelerin genel adıdır. Su yataklarındaki sediment suda asılı halde veya tabanda sürüntü malzemesi olarak taşınan alüvyal malzemeleri kapsamaktadır. İnternet kaynaklı DSİ Hidroloji Sözlüğü için bkz. <http://www2.dsi.gov.tr/sozlukler/hidrosozluk/index.cfm?SozcukID=1073> Erişim:11.11.2014.

²⁸⁹ Nehirlerdeki tuzluluk, sıcaklık, bulanıklık, vs. gibi bilimsel parametrelerin ölçüldüğü izleme sistemleri ve sözkonusu sistemlerin Meriç-Ergene Havzası'ndaki uygulamaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Şükran Deniz, **Gerçek Zamanlı İzleme Sistemleri: Meriç-Ergene Örnek Çalışması**, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014.

kalmış ve iki köprü yıkılmıştır. Bunların sonucunda yaklaşık 50 milyon dolar zarar oluştuğu tespit edilmiştir.²⁹⁰

Havzada meydana gelen taşkınların başlıca nedenleri, iklimsel nedenler, coğrafi nedenler, baraj işletmesi ve taşkın yönetimi kaynaklı nedenler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Havzanın yukarı kesimlerindeki şiddetli yağmurlar ve yoğun kar yağışları havzadaki taşkınların temel ilkesel nedenidir. Ayrıca taşkınları yaratan akımların çoğu, havzanın büyük bölümünü oluşturan Bulgaristan sınırları içinde oluşmaktadır. Bunun sebebi Meriç Nehri üst kısmının dağlık bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Havza alanının Bulgaristan içindeki ortalama eğimi %12,5 gibi yüksek bir değere sahiptir. Havzanın bu topoğrafik özelliği bölgedeki yağışın hızla akışa geçmesine ve bunun sonucunda ani taşkınların oluşmasında etkili bir rol oynamaktadır. Meriç Nehri havzasının iklimsel ve coğrafi özellikleri nedeniyle havzaya düşen yağışlarda yıl içinde büyük farklar olmakta, düşen yağış hızla akışa geçerek ani taşkınlar yaratmakta ve etkili toprak erozyonu oluşturmaktadır.²⁹¹

Diğer taraftan, havzanın çeşitli noktalarındaki veriler incelendiğinde, yaşanan taşkınların mambadaki barajların işletiminin kamudan özel sektöre geçmesiyle önemli derecede artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Meriç Nehri üzerinde Edirne'nin yaklaşık 40 km güneyinde bulunan Kuleliburgaz (Pythion) Köprüsü üzerindeki akım ölçüm istasyonundan 1985-2007 yılları arasında farklı her ay için elde edilen anlık en yüksek akım değerlerine ilişkin olarak ölçüm yapılan 23 yıllık dönemde farklı her ay için bu anlık en yüksek akım değerleri incelendiğinde, 1985-1995 yılları arasındaki 11 yıllık periyotta farklı her ay için anlık en yüksek nehir debilerinin sadece bir kez 2 500 m³/s'yi aştığı, 1996-2007 yılları arasındaki 12 yıllık periyotta ise farklı her ay için anlık en yüksek nehir debilerinin 7 kez bu kritik değerin üstüne çıktığı görülmektedir. Yani, ilk periyotta her 12 yıl için bir taşkın yaşanırken, ikinci periyotta her 2 yıl için bir taşkın yaşanmıştır. Buna ek olarak; bazı kaynaklarda ise 1884-1995 yılları arasındaki 151 yıllık dönemde sadece 12 taşkın yaşandığı belirtilmektedir. Bu da, 1995 yılından önceki dönemlerde yaklaşık her 12 yıl için bir taşkın yaşandığını göstermektedir. Bulgaristan'daki barajların

²⁹⁰ Bkz. <http://www2.dsi.gov.tr/basin/bulgaristan.htm> Erişim:11.05.2014.

²⁹¹ "Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde...", s.10.

işletiminin özel sektöre devredildiği 1994 yılından sonraki dönemde yaşanan taşkınlar incelendiğinde ise taşkın tekerrür aralığının 2 yılda bire düştüğü görülmektedir.²⁹²

Havzada yaşanan taşkınlara ilişkin yapılan bilimsel bir araştırma, Bulgaristan'daki barajların uygun bir plan çerçevesinde işletimi ile taşkınların önlenmesinin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada ayrıca, baraj işletmesinin hatalı yapılmasının sonucunda yapay baraj taşkınlarının oluştuğu ifade edilmektedir. 2006 yılı taşkınlarında Yunanistan ve Türkiye tarafındaki zararın mali tutarının ayrı ayrı yaklaşık 100'er milyon € olmak üzere toplam 200 milyon € olduğu, bölgedeki taşkın zarar araştırmaları neticesinde hesaplanmıştır.²⁹³ Bununla birlikte sözkonusu barajlarda aşağı kesimlerdeki taşkınların önlenmesi için feragat edilmesi gereken elektrik enerjisi üretim bedelinin ise sadece 88 bin € olduğu belirlenmiştir.²⁹⁴

Türkiye gerek havzadaki taşkınların önlenmesi gerekse de bölgede birtakım sulamaların yapılabilmesi için Bulgaristan-Türkiye sınırına Suakacağı (Tunca) Barajı'nın inşasını planlamıştır. Havzadaki Tunca Nehri ana kolu üzerinde Bulgaristan-Türkiye sınırında 38.5 m yüksekliğinde inşa edilmesi planlanan Suakacağı Barajı'nın gövdesi iki ülke sınırında kalacak ve barajın göl hacmi 118.5 milyon m³ olacaktır. Türkiye - Bulgaristan arasında ortak yapılması planlanan Suakacağı Barajı ile toplam 15 845 ha'lık tarım arazisinin sulanması ve 2 561 ha civarında bir alanın da taşkından korunması öngörülmektedir.²⁹⁵ Ancak, 1968 yılından beri gündemde olmasına ve 2006 yılında baraj yapımı için iki ülke arasında Protokol imzalanmasına rağmen Bulgaristan tarafının isteksizliği nedeniyle sözkonusu barajın yapımına bir türlü başlanamamıştır.²⁹⁶

Bulgaristan'ın kapaklarını açarak su bırakması nedeniyle taşkınlara neden olan barajlar daha çok Meriç ve Arda nehirleri üzerinde bulunmakla birlikte yoğun yağış dönemlerinde

²⁹² Panagiotis Angelidis, Michalis Kotsikas, Nikos Kotsovinos "Management of Upstream Dams and Flood Protection of the Transboundary River Evros/Maritza", **Water Resources Management**, Volume:24, Issue:11, September 2010, s.2470.

²⁹³ Küresel anlamda sınıraşan nehir havzalarında yaşanan taşkınların toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerinin detaylı bir şekilde incelendiği makale için bkz. Marloes H. N. Bakker, "Transboundary river floods: examining countries, international river basins, and continents", **Water Policy**, Official Journal of the World Water Council, Volume:11, Issue:3, 2009.

²⁹⁴ **A.g.e.**, s.2483.

²⁹⁵ "**Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde...**", s.16.

²⁹⁶ Konuya ilişkin yerel basında çıkan haber için bkz. <http://www.edirnehaber.org/haber/11502/suakacagi-baraji-unutuldu-tunca-kudurdu.html> Erişim: 10.11.2014.

Tunca Nehri üzerinden gelen akışların bölgeye önemli derecede zarar verdiği bilinmektedir. Bu nedenle özellikle son dönemlerde sıklığı artan taşkınların önlenmesi adına Suakacağı Barajı inşasına en kısa sürede başlanmasının büyük önem arz ettiği düşünülmektedir.

Bulgar tarafı ile Suakacağı Barajı inşası konusunda kayda değer bir mesafe alınmamış olmakla birlikte havzada yaşanan taşkınların önlenmesi hususunda Bulgaristan ile ortaklaşa yürütülen birtakım projeler de mevcuttur. Örneğin, Türkiye ve Bulgaristan'ın Avrupa Komisyonu Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında sunduğu projelerden Meriç Nehir Havzasında Taşkınlar, Risk Analizi ve Değerlendirmesi, Taşkın Etkilerinin Azaltılmasına Yönelik Bilgi Kaynaklarının Mobilizasyonu, Taşkın Tahmin Kapasitesinin Geliştirilmesi, Taşkın Kontrol Kapasitesinin Geliştirilmesi projeleri komisyon tarafından kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Söz konusu projeler kapsamında, taşkınlardan zarar gören sınır bölgelerindeki taşkın riskinin ve etkilerinin azaltılması hedeflenerek, iki ülke sınır bölgelerinde akım gözlem istasyonları ve meteoroloji istasyonları kurmak suretiyle karşılıklı bilgi alışverişi sağlanmıştır.²⁹⁷

Havzadaki kıyıdaş ülkelerden Bulgaristan ve Yunanistan'ın halihazırda üyesi bulunduğu, Türkiye'nin ise üyelik müzakerelerini sürdürdüğü AB'nin su mevzuatı olan Su Çerçeve Direktifi'nde, taşkın riskinin yönetimi ve taşkınlardan korunma konusu ana konulardan birisi olarak ele alınmamıştır. Buna karşın Direktifin önsözünde taşkınlardan bahsedilmiş ve hedeflenen amaçlardan birisinin taşkınların olumsuz etkilerinin azaltılması olarak belirtilmiştir. Bu eksiklik daha sonraki çalışmalarda giderilmiş ve taşkın riski yönetimi konusunda AB'de standart uygulamaları hedefleyen bir direktif hazırlanmıştır.²⁹⁸

Bu kapsamda, hazırlanan 2007/60/ EC sayılı "Taşkın Riskinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Hakkında AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu Direktifi" AB Resmi Gazetesinde yayımlanarak 6 Kasım 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu taşkın mevzuatı ile taşkın risklerinin değerlendirilmesi ve yönetilmesi, taşkınların, insan sağlığı, çevre, kültürel miras ve ekonomik faaliyetler üzerindeki yan etkilerinin azaltılması için bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Direktife göre, üye ülkeler nehir havzalarında ve taşkına maruz kalan/kalabilecek bölgelerde öncelikle bir Taşkın Riski Ön

²⁹⁷ Bulgaristan ile yürütülen ortak projelere ilişkin detaylı bilgi için bkz. Nurullah Sezen, Numan Gündüz ve Sadettin Malkaralı, "Meriç River Floods and Turkish-Bulgarian Cooperations", **DSİ XI. Bölge Müdürlüğü**, y.t, http://www2.dsi.gov.tr/english/congress2007/chapter_4/125.pdf (Erişim:08.07.2014).

²⁹⁸ "Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde...", s.18.

Değerlendirmesi yapacaklardır. Bu değerlendirmenin yapılmasında, risk potansiyeli ortaya konacak ve geçmiş kayıtlarla işe başlanacaktır. Nehir havzasının topoğrafi ve arazi kullanım haritası çıkarılacaktır. Taşkın olaylarında yan etkileri artıran insan faaliyetleri ve muhtemel gelişmeler de tespit edilecektir.²⁹⁹

Taşkın Direktifi'nin "Taşkın Risk Yönetim Planları" başlıklı 4.bölümün 8.maddesinde 2. paragrafında, Meriç nehri havzası gibi birlik sınırlarını aşan uluslararası nehir havzalarında, üye devletler bir tek uluslararası taşkın risk yönetim planı veya uluslararası nehir havzası düzeyinde koordineli taşkın risk planları oluşturması öngörülmektedir. Meriç nehri havzasının kıyıdaş ülkeleri Bulgaristan ve Yunanistan henüz Taşkın Direktifi'ne ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Diğer kıyıdaş ülke Türkiye ise havzada meydana gelen taşkınlardan hem ekonomik hem de çevresel açıdan büyük zarar görmektedir. Yukarı kıyıdaş Bulgaristan, 2010 yılında Avrupa Birliği'nde taşkın tehdidi altındaki bölgelerde birlikte etkin önlem için taşkın yönetimi simülasyonunu kapsayan EVROS 2010 projesi çerçevesinde Meriç Nehri havzasında uyarı sistemi kurma çalışmalarına başlamıştır. Bulgaristan'ın, Direktifi uygulamaya başlaması ve gereklerini yerine getirmesi Türkiye'nin Meriç havzasında maruz kaldığı taşkınlara mücadelesinde önemli bir destek olacaktır.³⁰⁰

Havza, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ı birlikte ilgilendirmekle birlikte, bu ülkeler arasında, uluslararası hukuka konu olacak üçlü bir anlaşma yapılmamış, havzadaki kullanım esasları ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalarla düzenlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Yunanistan ile 20 Haziran 1934 tarihi "Meriç Erbos Irmağının Her İki Kıyısında Yapılacak İdrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilaf" ve 19 Ocak 1963 tarihli "Türk-Yunan Trakya Hududunun Mühim Kısmını Tayin Eden Meriç Nehri Mecrasının Islahı Protokolü" imzalanmıştır. Türkiye, havzadaki diğer kıyıdaş ülke Bulgaristan ile 28 Aralık 1967 tarihli "Hudut Olaylarının Önlenmesi ve Halli Hudut İşaretlerinin Bakımı Hakkında Anlaşma", 23 Ekim 1968 tarihli "İki Memleket Topraklarından akan Nehirlerin Suların Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda

²⁹⁹ AB Taşkın Direktifi (Directive 2007/60/EC Of The European Parliament And Of The Council On The Assessment And Management Of Flood Risks), için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007L0060> Erişim: 11.08.2014.

³⁰⁰ Bkz. Tuğba Evrim Maden, "AB Taşkın Direktifi ve Meriç Nehri", **ORSAM Su Araştırmaları Programı**, 15 Nisan 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/analizgundemgoster.aspx?ID=1756> Erişim: 12.06.2014.

Anlaşma”, 13 Eylül 1975 tarihli “Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai, ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması ve 1993 tarihinde “1993 Yılında Meydana Gelen Kuraklığın Olumsuz Etkilerini Azaltmak Üzere Su Alanında Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır.

Yunanistan ile yapılan 1934 tarihli anlaşmada, Meriç’in her iki sahilinde su tesislerinin, dostluk çerçevesinde düzenlenmesi dileği vurgulanmıştır. Sulama ve su alma konuları ilişkin herhangi bir hükmü bulunmayan anlaşmanın birinci kısmı mevcut, ikinci kısmı taşkınları önleme kapsamında yapılacak su tesislerine ilişkin hükümlere ayrılmıştır. Üçüncü kısmında çalışmalarda izlenecek usullere yer veren anlaşmanın dördüncü kısmında denetimlere ilişkin hususlar ele alınmıştır. Anlaşmaya göre, bir ay öncesinden haber vermek koşuluyla her iki tarafın yapmakta serbest olduğu tesisler, akarsu kenarlarının cephe müdafaa duvarlar, bentler ve mahmuzlardır. Bunlardan Meriç’in her iki kıyısı da Türkiye’ye ait olan kesiminde, Türk makamları her türlü su tesisi yapımında tam serbestiyete sahiptir. Bu serbestiyet, Yunan tarafında zarara neden olacak nitelikte tedbirler alınmasını yasaklayan uluslararası hukuk kuralları ve Türkiye’nin taraf olduğu bu konuyla ilgili uluslararası anlaşma hükümleriyle sınırlıdır.³⁰¹

1963 tarihli protokol de 1934 tarihli anlaşma gibi Türk-Yunan sınırının önemli bir kısmını belirleyen Meriç Nehrine ilişkin olup, sözkonusu nehir üzerindeki iyileştirme çalışmaları nedeniyle, bölgesel yatak değişikliğinin gerektirdiği sınır düzeltimi nedeniyle yapılmıştır. Protokole göre, taraflar seddeyle korunmayan yerlerin taşkınlara karşı korunması ve ekilebilir nitelikteki arazilerin şartlarının iyileştirilmesi çalışmalarına başlayacaklardır. Bu kapsamda, teknik ekipler tarafından sonuçlar karşı tarafa bildirilmek suretiyle akarsuyun hidrolik araştırmasına başlanılacak ve uygun olduğuna karar verilen yerlerde inşa edilecek ve karşılıklı olarak diğer tarafa intikal ettirilecek yaz seddeleri üzerinde çalışmalar yapılacaktır.³⁰²

Genel anlamda havzadaki Meriç Nehri’nin ve Tunca, Değirmendere ve Rezve kollarının kullanımına ilişkin hususların ele alındığı Türkiye ile Bulgaristan arasındaki anlaşmalardan 1967 anlaşması, sınır olaylarının önlenmesi, çözümlenmesi ve sınır işaretlerinin bakımı hakkındadır. Anlaşmaya göre, sınır civarında meydana gelen, karşı tarafın muvafakatı olmadan, hudut nehirlerinde talveg hattının değiştirilmesine sebep

³⁰¹ Acabey, **a.g.e**, s.242.

³⁰² **A.g.e**, 246-247.

olacak tesislerin inşası ve hudut nehirlerinde geceleri balık avcılığı yasaklanıştır. Ayrıca, anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili kararları ve tedbirleri almak üzere sınır komisyonları kurulacaktır. Taraflar anlaşma hükümlerini, sınırın korunmasıyla görevli makamlar ile sınır civarındaki halka duyuracaklar ve anlaşmanın uygulanmasının sağlanması hakkında gerekli tedbirleri alacaklardır.

Bulgaristan ile yapılan 1968 tarihli anlaşmada, iki memleketin hududunu kateden veya iki ülke arasında hudut teşkil eden ifadeleri ile tanımlanan sınıraşan ve sınır oluşturan nehirler için ayrı kuralların uygulanması benimsenmiş ve iki memleketin topraklarından akan nehirler üzerinde inşası ve kullanılması her iki taraf için fayda sağlayacak inşaat ve tesislerin araştırılması ve incelenmesinde işbirliği yapılacağı ifade edilmiştir. Söz konusu işbirliği, müşterek olarak her iki tarafa da fayda sağlayacak inşaat ve tesisler için yapılacak, yalnız bir tarafa fayda sağlayacak tesisler için böyle bir yükümlülük olmayacaktır. Bu gibi tesisler, diğer tarafa önemli zarar vermemek şartıyla tek taraflı olarak inşa edilebilecektir. Anlaşmanın 5.maddesinde, bahsekonu işbirliği ile ilgili olarak, iki taraf için yeni karşılıklı fayda ve şartlar sağlayacak olan her ortak proje için ayrı bir uygulama anlaşması yapılmasının öngörüldüğü belirtilmektedir.³⁰³

1975 Anlaşması ile , iki ülkenin kıyıdaş oldukları suların enerji üretimi ve sulama amacı ile ortaklaşa kullanımları da dahil olmak üzere, enerji üretimi ve sulama alanlarındaki faaliyetlerin ve işbirliğinin kolaylaştırılması, Karma Komisyonun bundan böyle Türk-Bulgar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi olarak görev yapması, anlaşmanın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunlara çözümler sunması, hükümetlerine uygun tavsiyelerde bulunabilmek amacı ile işbirliği imkanlarını belirlemesi hususları kararlaştırılmıştır.³⁰⁴

Havzanın Türkiye tarafında yaşanan kuraklık nedeniyle 1993 yılında imzalanan anlaşmada, iki ülke topraklarından geçen nehir sularından yararlanılması esnasında ve topraklarından geçen akarsuların seviyelerinin kuraklık nedeniyle büyük ölçüde düşmesi sonucu, her iki taraf bakımından ortaya çıkan ağır sonuçları hafifletmek için sıkı bir işbirliği gerektiğine vurgu yapılarak, Türk tarafının Meriç vadisindeki kötü durumunun göz önünde bulundurulmak suretiyle mevcut anlaşmanın yapıldığı ifade edilmektedir. Anlaşmaya göre Bulgaristan, 1993 yılıyla sınırlı ve bir defalık olmak üzere Türkiye'ye

³⁰³ Toklu, **a.g.e**, s.90.

³⁰⁴ **A.g.e**, s.90.

anlaşmanın ekinde belirtilen hacim ve grafik uyarınca Tunca Nehrinden ek su verecektir. Türkiye, Bulgaristan'ın su vermek için aldığı önlemleri telafi niteliğinde, sağlanan suyun 1 m³'ü için 0,12 ABD Doları verecektir. Anlaşma kapsamında Türkiye'nin önerisiyle anılan akış rejimi toplam hacmi aşmamak kaydıyla değiştirilebilecek, durumların veya meteorolojik koşulların değişmesi halinde, Türkiye ek su verilmesinin durdurulmasını isteyebilecektir.³⁰⁵ Anlaşma neticesinde Türkiye, 13 gün boyunca toplamda 15.866.000 m³ su satın almış ve Bulgaristan'a 1,903,904 ABD Doları ödeme yapmıştır.³⁰⁶

Meriç-Ergene Havzası'na ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olursa, havzadaki ülkeler arasında belirli çerçevede ikili anlaşmalar yapılmış olmasına ve sözkonusu anlaşmalar özellikle günümüzde adeta havzanın kaderi haline gelen taşkınların önlenmesi konusunda olmasına rağmen, sorunların halen devam ettiği gözlemlenmektedir. Kanımızca bunun en önemli nedeni yapılan anlaşmaların geniş kapsamlı, geleceğe dönük olmayan sadece mevcut problemlere geçici çözümler sunabilen sözleşmeler olmasıdır. Diğer taftan havzada taraflar arasında sadece ikili anlaşmaların yapılmış olması ve tüm ülkeleri bağlayan kapsamlı bir anlaşmanın olmaması, ülkeler arasında önemli bir işbirliği eksikliğinin bulunduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, nehir taşkınlarının çözümü için havza ülkeleri arasında ortak anlaşmalar çerçevesinde birbirini tamamlayan önlemlerin yer alacağı, kolay uygulanabilir, sürekliliği olan bir eylem planı hazırlanmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, havzada belirli bölgelerde kurulan taşkın erken uyarı sistemleri alınacak tedbirler bağlamında önemli olmakla birlikte, kanımızca sözkonusu taşkınların önlenmesinde en önemli unsurun, havzanın Bulgaristan tarafında özel şirketler tarafından yeterli taşkın depolama hacimleri bırakılmadan azami kar mantığıyla işletilen barajların, havzanın Türkiye tarafında yaşanan taşkınlar gözönünde bulundurularak belirlenecek işletme planları çerçevesinde yönetilmesi olduğu düşünülmektedir. Taşkınların önlenmesinde diğer önemli bir husus da nehirlerde yapılan tesislerdir. Bu çerçevede havzanın Türkiye tarafındaki topoğrafyasının çok uygun olmaması nedeniyle Türkiye-Bulgaristan sınırına yapılması planlanan ancak uygulamaya geçirilemeyen Suakacağı (Tunca) Barajı

³⁰⁵ Acabey, **a.g.e**, s.252-253.

³⁰⁶ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, v.d, **Meriç Havzası'nda Uluslararası Su Yönetimi**, Hidropolitik Akademi, Rapor No: 2, Mart 2014, s.21.

projesine hız kazandırılarak hazadaki Tunca kolunun kontrol altına alınmasının, yaşanan taşkınların önlenmesine katkıda bulunacağı da izahtan varestedir.

Bu noktada bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin, yukarı kıyıdaş konumunda bulunduğu Fırat-Dicle Havza'sında inşa ettiği barajlar sayesinde alt kıyıdaş ülkelere suyun az olduğu dönemlerde dahi düzenli su temin etmesine ve yağışlı dönemlerde aşağı kıyıdaş ülkelerde geçmişte yaşanan taşkınlara mahal vermeyecek şekilde yeterli miktarda su bırakmasına karşın, aşağı kıyıdaş konumunda bulunduğu Meriç-Ergene Havzası'nda ise memba ülkelerin gerekli önlemleri almaması nedeniyle kurak dönemlerde susuzluğa, yağışlı dönemlerde ise taşkınlara maruz kaldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca, Türkiye Fırat-Dicle Havzası'nda mansap ülkelere sağladığı sulardan dolayı herhangi bir ücret talep etmezken, Meriç-Ergene Havzası'nda yeterli suya sahip olabilmek için memba ülke Bulgaristan'a ücret ödemek durumunda kalmıştır. Buna rağmen, gerek AB'nin gerekse de ilgili sivil toplum kuruluşlarının Meriç-Ergene Havzası'nda yaşanan sorunları görmezden gelerek tüm dikkatlerini Fırat-Dicle Havzası'na çevirmelerindeki nedenin sorgulanması gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye su kaynakları açısından sanıldığı gibi zengin bir ülke olmayıp, aksine gerekli önlemler alınmadığı takdirde yakın gelecekte su sorunları yaşamaya aday bir ülke konumundadır. Türkiye'nin gelecekteki nüfus ve şehirleşme oranındaki artışla birlikte gelişmekte olan bir ülke olması, dolayısıyla ekonomik kalkınma sonucu iyileşen sosyo-ekonomik durum nedeniyle artan su talebi, gelecekte su kıtlığı çeken ülkeler arasında yer almasına neden olabilecektir.

1950'li yıllardan itibaren giderek ivmesini hızlandıran ekonomik gelişmeye yönelik çabalar, ülkeleri maliyeti yüksek yatırımlara yöneltmiş, eldeki kaynaklardan yararlanma çabalarının yoğunlaşmaya başlaması sınırdaş ülkeler arasında yeni sorunların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Ülkelerin daha çok kaynak kullanma isteğine koşut olarak, kıt kaynaklara olan talep artmış ve aralarında çıkan sorunların temelinde çoğunlukla bu kıt kaynaklar yer almıştır. Nitekim Güney komşularıyla arasındaki su paylaşımına yönelik sorunlar, Türkiye'nin sınıraşan sularından Fırat ve Dicle üzerinde Güneydoğu Anadolu Projesi'ni yaşama geçirmeye başlamasıyla belirmiştir. Türkiye'nin özellikle yıllardır ihmal edilişi ve geri kalmışlığının şikayet konusu edildiği Güney ve Doğu Bölgeleri için yaşamsal değeri olan ve ülkenin ekonomik potansiyelini geliştirmek açısından büyük önem taşıyan bu proje ilerledikçe, su sıkıntısı çekecekleri konusunda endişeleri artan Suriye ve Irak, tepkilerini çeşitli boyutlarda göstermiş ve göstermektedirler.

Türkiye ile aşağı kıyıdaş ülkelerinden Suriye ve Irak arasındaki bazı temel uyumsuzluklar göze çarpmakla birlikte esasen Türkiye, sınıraşan suları kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlıktan ziyade bir işbirliği unsuru olarak gördüğünü, suların “hakça”, “akılcı” ve “verimli” biçimde kullanımına önem verdiğini, aşağı kıyıdaş ülkelere “belirgin zarar vermeme” ilkesine uyduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, sınıraşan sularla ilgili sorunlara kıyıdaş ülkeler arasında çözüm aranması gerektiğini savunan Türkiye, üçüncü tarafların arabuluculuk girişimlerine ilke olarak sıcak bakmamaktadır.

Öte yandan Türkiye, sadece yukarı kıyıdaş (membra) bir ülke konumunda olmayıp aynı zamanda aşağı kıyıdaş (mansap) konumunda bulunduğu havzalara sahip bir ülkedir. Bu bağlamda Türkiye'nin sahip olduğu nehir havzalarında uyguladığı sınıraşan sular politikasının tutarlı olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye yukarı kıyıdaş

konumunda bulunduğu havzalarda inşa ettiği barajlar sayesinde aşağı kıyıdaş ülkelere hem düzenli su akışı sağlamakta hem de sözkonusu ülkeleri olası taşkınlardan korumaktadır. Aşağı kıyıdaş konumunda bulunduğu Meriç-Ergene Havzası ve Asi Havzası'nda ise benzer şekilde düzenli bir akışın sağlanabilmesi için Asi Dostluk Barajı ve Tunca Barajı projelerinde olduğu gibi yukarı kıyıdaş ülkeler ile işbirliği içerisinde hareket etmeye gayret göstermektedir.

Sınıraşan ve sınır oluşturan sular konusuna küresel anlamda bakıldığında toplumlarca tam anlamıyla kabul görülen evrensel bir mevzuatın bulunmadığı, bu bağlamda yapılan çalışmaların bölgesel bazda ve ülkeler arası ikili işbirliği çalışmalarından ibaret kaldığı göze çarpmaktadır. Bu noktada BM tarafından hazırlanarak 1997 yılında imzaya açılmasına rağmen, üzerinden ancak 17 yıl geçtikten sonra 35 ülkenin imzasıyla yürürlüğe girebilen “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme”nin, evrensel işbirliği anlamında mevcut boşluğu dolduramadığı, sorunun AB ‘de çeşitli direktif ve sözleşmelerle kontrol altına alındığı, başta Ortadoğu olmak üzere sınıraşan su problemlerinin yaşandığı belli başlı bölgelerde ise konunun kıyıdaş ülkeler arasındaki ikili ilişkiler çerçevesinde imzalanan birtakım anlaşmalarla çözümlenmeye çalışıldığı müşahade edilmektedir. Esasen, dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı iklim koşullarındaki sınıraşan nehir havzalarında farklı siyasi ilişkiler içerisinde bulunan devletlerin yer aldığı düşünüldüğünde konuya ilişkin ortak bir çözüme ulaşılmamasının ne kadar zor olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’yi diğer ülkelerden farklı kılan jeopolitik konumu, su konusunda da ortaya çıkmakta ve sahip olduğu sınıraşan sular kıyıdaş ülkelerin yanısıra kıyıdaş olmayan ülkeler ve bu ülkelerle bağlantılı kuruluşlar tarafından da uluslararası platformlarda ele alındığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle sınıraşan sularla ilgili küresel ve bölgesel etkinlikler ile geliştirilen inisiyatiflerin yakından izlenerek katılım sağlanması ve Türkiye’nin sınıraşan sular politikasının esasları çerçevesinde sözkonusu girişimlerin yönlendirilmeye çalışılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye’nin suya ilişkin öncelikleri ve politikasının mümkün olduğunca uluslararası platformlarda anlatılması ve gerek ilgili kamu kurumlarınca gerekse de su konusunda çalışmalar yapan enstitülerce çalışmalara katkıda bulunulması sağlanmalıdır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri de Türkiye'nin sınıraşan sular, hidropolitik, su hukuku gibi konularda yetişmiş uzman sayısında yaşanan

sıkıntıdır. Özellikle su miktarının azalmasıyla birlikte kritik bölgelerde mevcut problem ve krizlerin daha da derinleşeceği, belirli bir müktesebat oluşturmanın zorunlu hale geleceği düşünüldüğünde sözkonusu konularda uluslararası görüşmelerde ülkemizin politikalarını savunabilecek uzmanlara olan ihtiyaç daha iyi anlaşılmaktadır. Su konusunda uluslararası toplantılara katılan devlet yetkililerimizin karşısına, birçok devletin müzakereci olarak akademisyenleri görevlendirmesi bu konuda katetmemiz gereken önemli bir yolumuzun olduğunu gösteren en belirgin işarettir

KAYNAKÇA

1) Kitaplar

- ACABEY Münevver Aktaş, **Sınıraşan Sular:Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2006.
- ADAMS Mark, **Water Security Policy: The Case of Turkey**, General Books, 2011.
- AKGÖNENÇ Oya, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Kasım 2010.
- AKMANDOR Neşet, KÖNİ Hasan, PAZARCI Hüseyin, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV Yayınları, Ankara, 1994.
- BAĞIŞ Ali İhsan, **Water As a Element of Cooperation and Development in the Middle East**, Hacettepe University and Friedrich – Nauman Foundation, Ankara, 1994.
- BAKOUR Yahia, **Planning and Management of Water Resources in Syria**, The World Bank, Washington D.C., 1992.
- BASTIAN Till, **Su Savaşları**, Çeviren: Cem R. Yıldırım, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- BEACH Heather L., HAMNER Jesse, vd., **Transboundary Freshwater Dispute Resolution: Theory, Practise and Annotated References**, United Nations University Press, Tokyo, 2000.
- BİLEN Özden, **Türkiye'nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009.
- BİLEN Özden, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, TESAV Yayınları, Ankara, 2009.
- BİSWAS Asit K., **International Waters of the Middle East: From Euphrates-Tigris to Nile**, Oxford University Press, New York, 1994.
- DAVUTOĞLU Ahmet, **2012 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Dışişleri Bakanlığı'nın 2012 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, Ankara, 2011.

- DURMAZUÇAR Vedat, **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ELHANCE Arun P., **Hydro-Politics in the 3rd World, Conflict and Cooperation in International River Basins**, United State Institute of Peace Press, Washington D.C., 1999.
- ERGENER Raşid, **About Turkey: Geography, Economy, Politics, Religion and Culture**, Pilgrims' Process Inc., USA, 2002.
- ERİM Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt:I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- EROĞLU Veysel, **Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- EROĞLU Veysel, **Çoruh'un Mavi Gerdanlıkları**, DSİ Vakfı, Ankara, 2013.
- EROL Mehmet S., ŞEN Alper, vd., **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Editör: Aziz Koluman, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- ESENYEL Ömer, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mart 2011.
- FAZLIOĞLU Aygöl, DERSAN Nilüfer, vd., **Güneydoğu'nun Işığı Kadınlar, Öyküleri ve Fotoğrafları ile Güneydoğu Anadolu Kadınının Varoluşu**, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, A4 Ofset, İstanbul, 2010.
- GRANIT J., JOYCE J., **Options for cooperative action in the Euphrates and Tigris Region**, SIWI, Stockholm, March 2012.
- KİBAROĞLU Ayşegül, KLAPHAKE Axel, KRAMER Annika, SCHEUMANN Waltina, CARIUS Alexander, **Cooperation Turkey's Transboundary Waters**, Adelphi Research, October, 2005.
- KOLARS J. F., MITCHELL W., **The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project**, Southern Illinois University Press, Illinois, 1991.
- KOLARS J. F., **Managing The Impact of Development: The Euphrates and Tigris Rivers and The Ecology of The Arabian Gulf-A Link An Element of Cooperation And Development In The Middle East**, Hacettepe Üniversitesi ve Friedrich - Nauman Vakfı, Ankara, 1994.

- LORENZ Frederick, ERICKSON Edward J., **Strategic Water, Iraq and Security Planning in the Euphrates-Tigris Basin**, Marine Corps University Press, Virginia, 2013.
- OĞUZ Selami, **Su Raporu 2009**, Ebru Matbaacılık, İstanbul, Ağustos 2009.
- PAMUKÇU Konuralp, **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri Kitabı**, Cilt: II, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996.
- SALHA Samir, **Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu**, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1995.
- SAR Cem, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1970.
- ŞEN Zekai, ÖZİŞ Ünal v.d., **Sınır Aşan Sularımız**, İstanbul Su Vakfı Yayınları, 2002.
- ŞEN Zekai, **Ortadoğu'da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- ŞEN Zekai, **Kur'an-ı Kerim ve Su Bilimi**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- SHIVA Vandana, **SU SAVAŞLARI: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar**, Çeviren: Ali K. Saysel, BGST Yayınları, İstanbul, 2007.
- TECLAFF Ludwik A., **Water Law in Historical Perspective**, William S. Hein & Co. Inc., New York, 1985.
- TİRYAKİ Orhan, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.
- TOKLU Vefa, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- TOMANBAY Mehmet, **Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998.
- TURGUT Nükhet, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001.
- TVEDT Terje, **A Journey in the Future of Water**, I.B. TAURIS, New York, 2013.
- YILDIZ Dursun, **SU'DAN SAVAŞLAR**, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

- YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, **Şu Fırat'ın Suyu**, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.
- YILDIZ Yavuz Gökalp, **Global Stratejide Ortadoğu Krizler, Sorunlar ve Politikalar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- ZEHİR Cemal, **Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

2) Makaleler

- AKPINAR Adem, KÖMÜRCÜ Murat İhsan, KANKAL Murat, “Development of hydropower energy in Turkey: The case of Coruh river basin”, **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Volume:15, issue: 2, February 2011.
- ALTINBİLEK Doğan, “Fırat–Dicle Havzasının Gelişimi ve Yönetimi”, **Orta Doğu'da Su Meselesi ve Türkiye Bildiri Kitabı**, Editörler: Zekai Şen, Sevinç Sırdaş, İstanbul, Su Vakfı Yayınları, 2004.
- ANGELIDIS Panagiotis , KOTSIKAS Michalis , KOTSOVINOS Nikos, “Management of Upstream Dams and Flood Protection of the Transboundary River Evros/Maritza”, **Water Resources Management**, Volume:24, Issue:11, September 2010.
- BAKKER, Marloes H. N., “Transboundary river floods: examining countries, international river basins, and continents”, **Water Policy**, Official Journal of the World Water Council, Volume:11, Issue:3, 2009.
- COŞKUN, Aynur Aydın “AARHUS Sözleşmesinin İdare Hukuku Açısından İncelenmesi”, **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, Cilt: 23-24, 2001-2002.
- DELLAPENNA Joseph W., GUPTA Joyeeta, “The Evolution of Global Water Law”, **The Evolution of the Law and Politics of Water**, Editörler: Joseph W. Dellapenna, Joyeeta Gupta, Springer Science & Business Media, 2009.
- ECKSTEIN Gabriel, “Development of International Water Law and the UN Watercourse Convention”, **Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective**, Editörler: Anthony Turton, Roland Henwood, African Water Issues Research Unit, 2002.
- “The Tigris and Euphrates River Basins: A New Look at Development”, **EWRI Currents**, Volume:5, Number:2, Summer 2005.

- GÜNEŞ Ahmet Mithat, “AARHUS Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 1, Ankara 2010.
- GÜNEŞ Ahmet Mithat, “Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türk Su Hukuku”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul 2010.
- JAUBERT R., SAADÉ-SBEİH M., AL DBİYAT M., HAJ ASAAD A., “Atlas of the Orontes River Basin”, **Water Security - Orontes River Basin**, Graduate Institute of International and Development Studies, Global Program Water Initiatives Swiss Agency for Development and Cooperation, 2014.
- KILIÇ Seyfi, “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt:5 sayı:49, Ocak 2013.
- KİBAROĞLU Ayşegül, “Meriç Nehir Havzası Sınırşan Su Politikaları”, **5. Dünya Su Forumu Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, Taşkın Konferansı Bildiri Kitabı**, Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Edirne, Haziran 2008.
- MCCAFFREY Stephen, “The Harmon Doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised”, **Natural Resources Journal**, Volume:36, 1996.
- ÖZİŞ Ünal, ÖZDEMİR Yalçın, “Türkiye’nin Sınırşan Akarsuları ve Fırat-Dicle Havzası”, **Sınırşan Sular ve Türkiye Konferansı Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mehmet Karpuzcu, Mirat D. Gürol, Senem Bayar, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Bölümü, Kocaeli, Şubat 2009.
- ÖZİŞ Ünal, ÖZDEMİR Yalçın, v.d, “Su Siyaseti Açısından Sınırşan Fırat-Dicle Havzası”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı:382, Ankara, Ekim 2004.
- SALMAN M., MUALLA W., “Water Demand Management Syria: Centralized and Decentralized Views”, **Water Policy**, Volume:10, No:6, IWA Publishing, London, 2008.
- SHAMOUT Nouar, “Syria Faces an Imminent Food and Water Crisis” **Chatham House The Royal Institute of International Affairs**, Haziran 2014.
- TOMANBAY Mehmet, “Fırat Sularını Paylaşmak mı Yoksa Akılcı, Hakça ve Optimal Kullanmak mı?”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:4, No:11, 1994.

- USKAY Savaş, BİLEN Özden, “Comprehensive, Water Resources Management:Policies and Analysis of Turkish Experiences”, **World Bank Technical Paper**, 1991.
- ÜNSAL Veli, “Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 28, 2012.
- ÜNVER Olcay, KİBAROĞLU Ayşegül, “Fırat-Dicle Havzası’nda İşbirliği İçin Yeni Açılımlar”, **Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Sayı:80, Aralık 2006.
- ÜSTE A. Nazmi, “Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası Açısından Sınıraşan Sularımız”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fakülte Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 1998.
- VEILLEUX Jennifer C., ZENTNER Matthew, WOLF Aaron T., "The Relationship Between Freshwater Resources, Socio-Cultural Dynamics, and Geopolitical Stability”, **Challenges of Socio-Cultural Dynamics for Global Security**, USGIF Monograph Serie:1, Chapter 3.2, 2014.
- VERSAN Rauf, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk –Arap İlişkileri”, **Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Editör: Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- WOUTERS Patricia, VİNOGRADOV Sergei, **Analysing the ECE Water Convention: What Lessons for the Regional Management of Transboundary Water Resources**, Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 2003/2004, Earthscan Publications, London, 2003.

3) Tezler ve Raporlar

- **2013-2017 Stratejik Plan**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, y.y, y.t.
- AKÇA Çağatay, **Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi**, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014.
- ATUK Nihal, **Türkiye’den Suriye’ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı ve Bunların Ekonomik Değerleri**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, Kasım 1995.

- **Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Kapsamında Sınıraşan Sular**, ORSAM Rapor No:154, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:19, Ankara, Mayıs 2013.
- BİR Mustafa, **Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1986.
- CANATAN Evren, **"Türkiye-Suriye Arasında Asi Nehri Uyuşmazlığı"**, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- CİRİT Hakan, **Sınıraşan Sular ve Türkiye**, Dicle Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2007.
- **Climate Change 2007: Synthesis Report**, An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Valencia, Spain, 12-17 November 2007.
- ÇELİK Soner, **Sınıraşan Sular Bağlamında Dicle, Fırat Nehirlerinin Türkiye ve Suriye İlişkilerine Etkisi**, Ufuk Üniversitesi, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- DEMİR Abdullah, **Türkiye-Suriye-Irak Arasındaki Sınıraşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye'nin Su Politikası**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006.
- DENİZ şukran, **Gerçek Zamanlı İzleme Sistemleri: Meriç-Ergene Örnek Çalışması**, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014.
- DURSUN Abdulkadir, **Sınıraşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E, Uluslararası İlişkiler anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.
- **DSİ Faaliyet Raporu**, DSİ Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, ESGY, Sayı:2, Nisan-Haziran 2012.
- **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, ESGY, Sayı:11, Temmuz-Eylül 2014.
- **Ergene Havza Koruma Eylem Planı Hedefe Doğru İlerliyor**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 2013.

- **Facts About Euphrates-Tigris Basin**, Center For Strategic Research , Ankara, 1996.
- **GAP in foreign press**, Southeastern Anatolia Project Regional Development Administration, Ankara, September 1998.
- **GAP İdaresi Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu**, Kalkınma Bakanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Dumat Ofset, Ankara, y.t
- **GAP Eylem Planı (2008-2012)**, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Mayıs, 2008.
- **Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum Raporu 2013**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı,y.y., 2013.
- **GAP Southeast Anatolia Project**, General Directorate of State Hydraulic Works, 2014.
- **GAP ve Turizm**, Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bilnet Matbaacılık, 2012.
- GIORDANO Meredith A., **International River Basin Management: Global Principles and Basin Practice**, Oregon State University Doctor of Philosophy Dissertation, 2002.
- **Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi, Aras Havzası Proje Nihai Raporu**, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi, Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Gebze, Kocaeli, Kasım 2013.
- **Havza Yönetimi ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu**, Ormancılık ve Su Şurası 21-23 Mart 2013, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- HIZLI Şerif, **Türkiye'nin Sınırşan Suları ve Bu Suların Kullanımı ile İlgili Politikaları**, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, Şubat 2010.
- **Ilsu Barajı ve HES Projesi**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014.
- **Ilsu ve Karkamış Baraj Göller Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projei 1998 Yılı Çalışmaları**, Ortadoğu Teknik

Üniversitesi Tarihsel Çevre Araştırma Merkezi, Derleyenler: Numan TUNA, Jean ÖZTÜRK, Ankara, 1999.

- **Irak'ta Su Kaynakları Yönetimi**, Orsam Rapor No: 122, Orsam Su Araştırmaları Programı Rapor No: 15, Ankara, Mayıs 2012.
- **Irrigation in the Middle East Region in Figures-Iraq**, FAO AQUASTAT Survey, 2008.
- **Irrigation in the Middle East Region in Figures-Lebanon**, FAO AQUASTAT Survey, 2008.
- **Irrigation in the Middle East Region in Figures-Syrian Arab Republic**, FAO AQUASTAT Survey, 2008.
- **Issues Arising From Turkey's Membership Perspective**, Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document, Brussels 2004.
- KAPAN İsmail, **Türkiye ile Suriye arasında Su Anlaşmazlığı**, İstanbul Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
- KİBAROĞLU Ayşegül, **International Regimes for Effective and Equitable Management and Use of Water Resources: Implications for The Euphrates-Tigris River Basin**, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.
- MAZLUM İbrahim, **Çevresel Güvenlik ve Ortadoğu Bölgesinde Sınırşan Sular:Dicle-Fırat Havzası Örneği**, Marmara Üniversitesi, S.B.E, Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- **Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde Uluslararası İşbirliği Zorunluluğu** ORSAM Rapor No:44, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:4, Ankara, Nisan 2011.
- **Our Waters: Joining Hands Across Borders, First Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters**, United Nations, New York and Geneva, 2007.
- ÖKTEM Onur, **Türkiye'nin Sınırşan Sular Politikasında Karşılaştığı Kısıtlar:Dicle-Fırat Örneği**, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

- **Report of the Secretary-General, A/51/275, CONVENTION ON THE LAW OF THE NON-NAVIGATIONAL USES OF INTERNATIONAL WATERCOURSES, 6 August 1996.**
- **Sınıraşan Sularda Örnek İşbirliği: Asi Nehir Havzasında Türkiye-Suriye İşbirliği, ORSAM Rapor No:47, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 5, Ankara, Mayıs 2011.**
- SOMUNCUOĞLU Ecehan, **Ortadoğu'da Su Meseleleri ve Türkiye, Gazi Üniversitesi, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.**
- **Su Yönetimi Bülteni, SYGM, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz, 2013.**
- **Su ve DSİ, Suya Atılan İmza: Hizmetlerle Dolu 60 Yıl (1954-2014), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğu.**
- ŞİMŞEK Tacettin, **Sınıraşan Suyollarından Hakça ve Makul Faydalanma, Ankara Gazi Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.**
- **The Aarhus Convention, Mayer Brown International Limited Liability Partnership, 29 September 2011.**
- **The Blue Peace Rethinking Middle East Water, Strategic Foresight Group, Mumbai, 2011.**
- **The Greening of Water Law: Managing Freshwater Resources for People and the Environment, United Nations Environment Programme (UNEP), UNON Publishing Services Section, Nairobi, August 2010.**
- **Turkish Review, Blue Peace in The Middle East, Editor: Kerim Balcı, Supplement: 1, March 2013.**
- **The UN Intergovernmental Panel on Clima Change Fifth Assesment Report: Implications for Business, European Climate Foundation, University of Cambridge Judge Business School and Cambridge University Programme for Sustainability Leadership, October 2013.**
- TİRYAKİ Mutullah, **Sınıraşan Sular ve Fırat ile Dicle Nehirlerinin Durumu, Gazi Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.**
- **Transboundary Water Management as an International Public Good, The Swedish Ministry for Foreign Affairs, Stockholm, 2001.**
- **Transboundary Waters: Sharing Benefits, Sharing Responsibilities, UN Water Thematic Paper, 2008.**

- **Water and Development in Southeastern Anatolia**, Essays on the Ilisu Dam and GAP, Proceedings of a seminar held at the Turkish Embassy in London, Printed in Great Britain by Biddles Limited, Guildford and King's Lynn, February 2000.
- **Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq**, Ministry of Foreign Affairs, Department of Regional and Transboundary Waters, June 1996.
- **Water Security in the Middle East: Orontes River basin**, Swiss A.g.ency for Development and Cooperation SDC, February 2014.
- YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, v.d, **Meriç Havzası'nda Uluslararası Su Yönetimi**, Hidropolitik Akademi, Rapor No: 2, Mart 2014.

4) İnternet Kaynakları

- Türkiye Ulusal Hidroloji Topluluğu e-Bülteni, <http://www.dsi.gov.tr/docs/tuhk/tuhk-bülteni-09-2014.pdf?sfvrsn=0> Erişim: 17.09.2014.
- Judson Harmon, http://en.wikipedia.org/wiki/Judson_Harmon Erişim: 08.07.2014.
- Uluslararası Hukuk Derneği, http://www.ila-hq.org/en/about_us/index.cfm Erişim: 27.05.2014.
- BM Su Sözleşmesi'ne ilişkin sıkça sorulan sorular ve cevapları, <http://www.unwatercoursesconvention.org/faqs/> Erişim: 21.09.2014.
- Uluslararası Hukuk Komisyonu Raporları, <http://www.un.org/law/ilc/> Erişim: 10.09.2014.
- BM Su Sözleşmesini imzalayan ve taraf olan ülkelerin tam listesi, https://treaties.un.org/Pa.g.es/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en Erişim: 15.05.2014.
- BM Su Sözleşmesinin yürürlüğe girdiğine dair yayınlanan haber, <http://www.unwatercoursesconvention.org/news/united-nations-watercourses-convention-enters-into-force/> Erişim: 20.05.2014.
- BM Su Sözleşmesinin tam metni ve Sözleşme'ye ilişkin detaylı bilgi, <http://www.unwatercoursesconvention.org/the-convention/> Erişim: 20.05.2014.

- BM Genel Kurulu'nda 21 Mayıs 1997 tarihinde yapılan oturumun tutanağı, <http://www.un.org/news/Press/docs/1997/19970521.ga9248.html> Erişim: 23.9.2014.
- Dursun Yıldız, "BM'nin 1997 Uluslararası Su Yolları Sözleşmesi Ne Getirir?", Atatürkçü Düşünce Derneği, 22.08.2014, <http://add.org.tr/?p=6049> Erişim tarihi: 24.09.2014.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanan Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nu da yer aldığı Uluslararası Kuruluşlar bilgi notu, <http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/uluslararasıKuruluslar.aspx?sfla ng=tr> Erişim: 23.10.2014.
- Helsinki Sözleşmesi tam metni, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> Erişim: 18.08.2014
- "20 years unece water convention", Internatinal Commission for the Protection of Danube River, <http://www.icpdr.org/main/20-years-unece-water-convention> Erişim :23.10.2014.
- Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan Avrupa Birliği ile Su Konusu bilgi notu, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa> Erişim:06.09.2014.
- Aarhus Sözleşmesi tam metni, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> Erişim:24.10.2014.
- Aarhus Sözleşmesini onaylayan ülkeler, <http://www.unece.org/env/pp/ratification.html> Erişim: 15.10.2014.
- Söz milletinse bunu imzalayın başlıklı internet haberi, http://www.imo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=997&tipi=5&sube=0#.VEq GCz6hlHg Erişim: 24.10.2014.
- Espoo Sözleşmesini onaylayan ülkeler, <http://www.unece.org/env/eia/ratification.html> Erişim: 05.10.2014.
- Espoo Sözleşmesi metni, http://www.unece.org/env/eia/about/eia_text.html Erişim:11.08.2014.
- AB Su Müktesebatına İlişkin Sıkça Sorulan Sorular, <http://www.chanceproject.eu/?l=tr&m=faqs&id=faqs#c> Erişim: 25.10.2014.

- Su Çerçeve Direktifi tam metni,
http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF Erişim:14.07.2014.
- Avrupa Birliği ile Su Konusu, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu.tr.mfa> Erişim: 20.10.2014.
- Nehir Havzaları Koruma ve Eylem Planı,
http://suyonetimi2.ormansu.gov.tr/su/anasayfa/tumduyuru/12-03-26/Nehir_Havzalar%C4%B1_Koruma_ve_Planlama_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_Tasla%C4%9F%C4%B1_yay%C4%B1mland%C4%B1.aspx?sflang=tr
Erişim: 13.10.2014.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanan Anlaşmaların son durumu,
http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/Bolgesel_ve_ikili_iliskiler_Subesi_copyl.aspx?sflang=tr Erişim: 10.08.2014.
- Aras-Kura Havzası Haritası, http://tr.wikipedia.org/wiki/Aras_Nehri Erişim: 10.09.2014.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 3.Yasama Yılı, 2.Birleşim, 2 Ekim 2012 Salı,
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=21223&P5=H&page1=76&page2=76 Erişim: 04.07.2014.
- Talveg'in tanımı, <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/talveg.htm> Erişim: 26.03.2013.
- Kura Havzası'nda İşletmedeki Baraj ve Hidroelektrik santraller,
<http://www2.dsi.gov.tr/bolge/dsi8/erzurum.htm#tortumHES> Erişim: 19.11.2014.
- Fırat-Dicle Havzası Haritası,
http://www.yale.edu/ceo/Projects/swap/water_cycle/background.html
Erişim:11.05.2014.
- BM Anlaşması, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> Erişim:12.07.2014.
- Hatay Milletvekili Hasan Akgöl'ün GAP'taki sulamalara ilişkin 7/3022 esas numaralı soru önergesine Orman ve Su İşleri Bakanlığınca resmi yazıyla verilen cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-3022sgc.pdf> Erişim: 11.10.2014.

- GAP'ın kısa bir kronolojisi, http://www.gap.gov.tr/site-icerik/gap_in_tarihcesi.aspx Erişim: 20.09.2014.
- <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss263.pdf> Erişim: 25.12.2014.
- 18 Aralık 2014 tarihinde yapılan II.Türkiye-Irak YDSK Hazırlık Toplantısı'na ilişkin detaylı bilgi, <http://www.mfa.gov.tr/no-397-18-aralik-2014-sayin-mustesarimizin-ii-turkiye-irak-ydsk-hazirlik-toplantisi-vesilesiyle-bagdat-i-ziyareti-hk.tr.mfa> Erişim: 01.01.2015.
- Fırat ve Dicle'nin suyu % 30 azalacak, http://www.radikal.com.tr/turkiye/firat_ve_diclenin_suyu_yuzde_30_azalacak112387 Erişim: 14.08.2014.
- Meriç-Ergene Havzası Haritası, http://topraksuenerji.org/?attachment_id=495 Erişim: 10.06.2014.
- <http://www.mfa.gov.tr/aralik.tr.mfa> Erişim:05.10.2014.
- http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye_ile_suriye_6_onemli_adim_atacak-1039156 Erişim: 10.10.2014.
- <http://suen.gov.tr/tr/icerik/ergene-havzasi/37> Erişim: 12.11.2014.
- DSİ Hidroloji Sözlüğü, <http://www2.dsi.gov.tr/sozlukler/hidrosozluk/index.cfm?SozcukID=1073> Erişim:11.11.2014.
- DSİ Basın Bültenleri, <http://www2.dsi.gov.tr/basin/bulgaristan.htm> Erişim:11.05.2014.
- <http://www.edirnehaber.org/haber/11502/suakacagi-baraji-unutuldu-tunca-kudurdu.html> Erişim: 10.11.2014.
- SEZEN Nurullah, GÜNDÜZ Numan ve MALKARALI Sadettin, “Meriç River Floods and Turkish-Bulgarian Cooperations”, **DSİ XI. Bölge Müdürlüğü**, y.t, http://www2.dsi.gov.tr/engIsh/congress2007/chapter_4/125.pdf Erişim:08.07.2014.
- AB Taşkın Direktifi, <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32007L0060> Erişim: 11.08.2014.
- MADEN Tuğba E., “AB Taşkın Direktifi ve Meriç Nehri”, **ORSAM Su Araştırmaları Programı**, 15 Nisan 2011,

<http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/analizgundemgoster.aspx?ID=1756>

Erişim: 12.06.2014.

- KILIÇ Seyfi, “Uluslararası Hukuk Derneği’nin Sınıraşan Sular Konusuna İlişkin Yaptığı Çalışmalar”, **ORSAM Su Araştırmaları Programı**, 9 Kasım 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/sukaynaklari/analizgundemgoster.aspx?ID=4004> , Erişim: 02.02.2015.
- BENMAYOR Gila, “GAP’ın gerçek başarı hikayesi”, **Hürriyet Gazetesi**, 4 Ekim 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/18893847.asp>, Erişim: 01.02.2015.
- JONCKHEERE Inge, **European Science Foundation**, “Using water to understand human society – from the industrial revolution to global trade”, 26 November 2008, <http://www.esf.org/media-centre/ext-single-news/article/using-water-to-understand-human-society-from-the-industrial-revolution-to-global-trade-536.htm> , Erişim: 12.02.2015.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename’nin tam metni, <http://www.kanunum.com/files/1168-2.pdf> Erişim:01.02.2015.
- http://www.igdir.gov.tr/default_B0.aspx?content=1003 Erişim:01.02.2015.
- Uluslararası Denizcilik Örgütü Mevzuat Çalışmaları, <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Default.aspx> Erişim: 02.02.2015.
- Helsinki Sözleşmesine taraf ülkeler, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-I-5&chapter=27&lang=en Erişim: 02.02.2015.

5) Diğer Kaynaklar

- **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 11794, 31 Ağustos 1964.
- **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 15587, 14 Mayıs 1976.
- **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 19660, 10 Aralık 1987.
- **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 27984, 4 Temmuz 2011.
- **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 29050, 4 Temmuz 2014.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Halit YEŞİL
Doğum Yeri ve Tarihi : Gümüşhane /1986

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Makine Mühendisliği
Yüksek Lisans Öğrenimi : Uluslararası İlişkiler
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

İletişim

E-Posta Adresi : greengineer29@gmail.com

Tarih :14 Mayıs 2015

EK 1
TÜRKİYE’NİN TURKUNO DAİMİ TEMSİLCİSİ BÜYÜKELÇİ HÜSEYİN
ÇELEM TARAFINDAN 21 MAYIS 1997 TARİHİNDE BM GENEL
KURULUNDA BM SU SÖZLEŞMESİ’NE İLİŞKİN YAPILAN OTURUMDA
OKUNAN MENFİ OY AÇIKLAMASI

Mr. President,

Turkey has requested a vote on draft resolution A/51/L.72 entitled "Convention on the Non-navigational Uses of International Watercourses" since the draft resolution provides for the adoption of the draft Convention which my Delegation does not accept.

First, I would like to point out that as a matter of established practice, the text of the draft Convention under consideration should have been annexed to the draft resolution before us. Whereas it only refers to the report A/51/869 which contains the text of the draft of the draft Convention. In our belief, this may create an undesired precedent.

However, my delegation has taken note of the statement of the Permanent Representative of Mexico when introducing the draft resolution that the text of the draft Convention contained in the Report of the Sixth Committee convening as the Working Group of the whole is an integral part of the draft resolution A/51/L.72 before us and annexed to it.

Also, in the meeting of the Sixth Committee convening as the Working Group of the Whole, my Delegation had requested a vote on Articles 5, 6 and 7 and on the draft Convention as a whole. A separate vote was also requested on articles 3 and 33. Although the articles have been separately put to vote, this fact and the results of the voting have not been reflected in the report of the Sixth Committee. For the proper reflection of these facts in the records of the General Assembly, my Delegation would like to state that in the Sixth Committee meeting, Turkey requested a vote on articles 5, 6 and 7, and these articles were adopted by 38 votes in favour, 4 against and 22 abstentions. One Delegation requested a vote on article 3, and this article was adopted by 36 votes in favour, 3 against and 21 abstentions. Another Delegation requested a vote on article 33, and this article was adopted by 33 votes in favour, 5 against and 25 abstentions.

Mr. President,

My Delegation is not able to accept the draft Convention on the Non-navigational Uses of International Watercourses as a whole, even though it includes basic principles and concepts on this subject such as equitable, reasonable, and optimal utilization, because of the reservations and objections we have expressed in respect of the preamble and articles 2(a), (b), articles 3, 5, 7, 10, part III with the exception of article 11, and articles 22, 23, 32 and 33, for the following reasons:

The draft Convention under consideration today is solely a Framework Convention as reaffirmed by General Assembly resolution A/51/206 and by draft

resolution A/51/L.72 which is before us today. The mandate of the Sixth Committee, to elaborate a Framework Convention, was established very clearly by General Assembly resolution A/51/206. Accordingly, the draft Convention should have only set forth general principles, and its application should have depended upon the drawing up of specific agreements which take into account the particular characteristics of the watercourses. In our view, neither the title nor the content of the draft Convention correspond to this provision of both resolutions.

In this respect, the draft Convention goes far beyond the scope of a Framework Convention and in contradiction with its intent and nature establishes a mechanism for planned measures. This has no basis in general and customary international law. Furthermore, this mechanism creates an obvious inequality between States, by stipulating that a State belonging to a certain category is obliged to obtain the prior consent, tantamount to a veto right, of another State belonging to a certain other category in order to implement its planned measures.

It should also be stressed that, it is not appropriate for a Framework Convention to foresee any compulsory rules regarding the settlement of disputes, and not to leave this issue to the discretion of the concerned States.

Mr. President,

Furthermore, the draft Convention does not make any reference to the undisputable principle of the sovereignty of the watercourse States over the parts of international watercourses situated in their territory.

The draft Convention should clearly have established the primacy of the fundamental principles of equitable and reasonable utilization, over the obligation not to cause significant harm. The present text is liable to create confusion as far as implementation of the whole Convention is concerned.

In conclusion, Mr. President, my Delegation would like to state that, the Republic of Turkey does not intend to sign the Convention on the Non-navigational Uses of International Watercourses and that this Convention does not and shall not have any legal effect for Turkey in terms of general and customary international law. For reasons have just explained, my Delegation will vote against the draft resolution A/51/L.72.

I would like this statement to be duly reflected in the records of the General Assembly

Thank you, Mr. President.